

KONSENSUSJOURNALISMIA?

Konsensuksen sisältö ja journalismin kiinnittyminen konsensukseen
”Pekkasen paperia” (1994) käsittelevässä sanomalehtijournalismissa.

Leena Ripatti-Torniainen
Journalistiikan pro gradu -työ
Jyväskylän yliopisto
Viestintätieteiden laitos

Helmikuu 2002

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos VIESTINTÄTIETEIDEN
Tekijä Ripatti-Torniainen, Leena Tellervo	
Työn nimi KONSENSUSJOURNALISMIA? Konsensuksen sisältö ja journalismin kiinnittyminen konsensukseen ”Pekkasen paperia” (1994) käsittelevässä sanomalehtijournalismissa.	
Oppiaine Journalistiikka	Työn laji Pro gradu -työ
Aika Helmikuu 2002	Sivumäärä 95
Tiivistelmä – Abstract	
Presidentti Martti Ahtisaari asetti vuonna 1994 työryhmän pohtimaan ratkaisua lähes puolen miljoonan suomalaisen työttömyyteen. Matti Pekkasen johtama ryhmä kokosi ohjelman, johon se odotti yhteiskunnallisten tahojen yksimielistä sitoutumista. Tutkielma pyrkii sijoittamaan ”Pekkasen paperin” suomalaisen konsensuksen jatkumoon ja hahmottamaan journalismin ja konsensuksen suhdetta. Tutkielmassa kiinnitetään erityistä huomiota konsensuksen määrittelyyn ja sen sisällön erittelemiseen. Aineistona ovat Demarin, Etelä-Suomen Sanomien, Helsingin Sanomien, Kauppalehden ja Suomenmaan kaikki Pekkasin paperia käsittelevät jutut. Aineistossa on noin 280 juttua. Menetelmiltään laadullisen tutkimuksen tulokset on hahmotettu aineistosta kehysanalyysiä soveltaen. Konsensus eritellään tutkielmassa arvokonsensukseksi, päämääräkonsensukseksi ja keinoja koskevaksi konsensukseksi. Jatkossa konsensusta sekä journalismin ja konsensuksen suhdetta voidaan lähestyä myös projektikonsensuksen ja periaatekonsensuksen käsitteistä lähtien. Etenkin periaatekonsensus tarjoaa mahdollisuuksia hahmotella niitä rajoja, joiden sisällä journalismi yhtäältä käyttää omaa harkintavaltaansa ja halutessaan torjuu konsensuksen ja toisaalta hyväksyy konsensuksen sisällön ja mukauttaa itsensä ”kansalliseen etuun.” Vuonna 1994 konsensuksen tärkeimmät tavoitteet olivat työttömyyden vähentäminen ja valtiontalouden tasapainottaminen. Journalismin arvokonsensuksessa korostuu erityisesti tasa-arvo. Keinoina tavoitteiden saavuttamiseksi Pekkasin ohjelma esitti muun muassa miljardien markkojen menosupistuksia ja eduskunnan kädet sitovan menokattolain säätämistä. Journalismi sitoutui konsensuksen tavoitteisiin, mutta suhtautui varauksellisesti esitettyihin poikkeuskeinoihin ja presidentin voimakkaaseen esiintymiseen sisäpoliittisessa kysymyksessä. Aineistoni lehdistä selvimmin konsensuksen ulkopuolelle jäi yritysten näkökulmasta työttömyysongelmaa tarkastellut Kauppalehti.	
Asiasanat konsensus, työllisyystyöryhmä, Matti Pekkanen, 1990-luvun lama	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto / Tourulan kirjasto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
1.1	Tutkimuskysymys	7
1.2	Tutkielmaan keskeisesti vaikuttanut kirjallisuus	8
1.3	Journalismiteoreettinen viitekehys	11
1.4	Aineisto	12
1.5	Menetelmä: kehysanalyysi	14
2	SUOMALAINEN KONSENSUS	16
2.1	Mitä konsensus tarkoittaa?	16
2.2	Tulopoliittiselle konsensukselle annettuja määreitä	17
2.3	Konsensuksen tausta	18
2.3.1	Suomen poliittisen yhteisön muotoutuminen	18
2.3.2	Sotavuodet ja tulopoliittisen järjestelmän rakentaminen	20
2.4	Konsensus ja työllisyyden hoito Suomessa	22
3	JOURNALISMIN JA KONSENSUKSEN SUHDE	26
3.1	John Dewey: Konsensus vaatii viestintää – viestintä vaatii konsensusta	27
3.2	Stuart Hall ja kriittinen kulttuuritutkimus	29
3.3	Hall: Joukkoviestintä tuottaa konsensusta	30
3.4	Journalismin kiinnittyminen konsensukseen	33
3.4.1	Konsensus uutisaiheena	34
3.4.2	Eliittien vaikutusvalta journalismin sisältöön, esimerkkinä EU-kysymys	35
3.4.3	Tiedotusvälineiden sisällön samankaltaistuminen	37
4	PEKKASEN PAPERI	39
4.1	Taloudellinen tilanne vuonna 1994	39
4.2	Poliittinen tilanne vuonna 1994	41
4.3	Presidentti asettaa oman työllisyysryhmän	43
4.3.1	Pekkasen paperin pääehdotukset	45
4.3.2	Miten konsensus näkyy Pekkasen paperissa?	46
4.3.3	Uuskonsensus vuonna 1994	48
4.4	Pekkasen konsensus	49

4.4.1	”Taakkana sotakorvauksien veroinen”	51
4.4.2	”Miksi hätä ei enää liikuta?”	51
5	PEKKASEN PAPERI JOURNALISMISSA	54
5.1	Julkisuuden kaari	55
5.2	Työryhmän asettaminen: Presidentti lunastaa vaalilupauksiaan	58
5.3	Raportti valmistuu: Yhteinen tahto saattaa löytyä	60
6	KOLME KEHYSTÄ	63
6.1	Sota	63
6.1.1	Journalismin viholliskuvat	65
6.1.2	Valtion etu ajoi kansalaisten ohi	68
6.2	Kiista	69
6.2.1	Määrittelykiista: politiikka-kielteisyys	71
6.2.2	Onko kysymys moraalista?	73
6.2.3	Määrittelykiista: poliittisen vastuun ja parlamentarismien korostaminen	73
6.3	Konsensus	75
6.3.1	Konsensuksen sisältö journalismissa	76
6.3.2	Konsensus ja yhteiskuntasopimus	80
6.3.3	Miten sanomalehdet suhtautuivat konsensukseen?	81
7	KONSENSUSJOURNALISMIA?	84

1 JOHDANTO

Valittuani pro gradu -työni näkökulmaksi konsensuksen huomasin muutamia erityispiirteitä sitä käsittelevässä kirjallisuudessa. Konsensuksessa näytti olevan kysymys vaikutusvaltaisesta ilmiöstä. Tätä ilmiötä ei yleensä kuitenkaan avattu eikä sen sisältöä eritelty. Kirjoittajat ilmeisesti ajattelivat konsensuksen merkityksen ja sisällön olevan lukijoille itsestäänselvyys. Osa keskeisiksi arvioimistani lähteistä katsoi konsensuksen ilmentävän vaihtoehtotonta yhteiskuntaa. Joissakin 1990-luvun lamaa käsittelevissä teksteissä konsensusta ruodittiin jyrkin ilmaisin.

Tätä taustaa vasten konsensuksen tavanomainen määrittely yksimielisyydeksi tai yksituumaisuudeksi alkoi vaikuttaa riittämättömältä. Pro graduni on yritys määritellä konsensusta vuoden 1994 kontekstissa.

Konsensuksen ja journalismin tarkasteleminen rinnakkain osoittautui vaikeaksi. Jouduin toteamaan, ettei konsensusta oltu juurikaan tutkittu. Pidän prosessia kuitenkin onnistuneena, koska se mahdollisti sisällöllisen oppimisen yhteiskunnan ytimiä koskettelevalla alueella ja avasi ainakin joitakin näkymiä konsensusjournalismin jatkotutkimukselle.

Konsensuksesta puhutaan toisen maailmansodan jälkeisenä suomalaisen poliittisen kulttuurin piirteenä. Konsensus on liitetty etenkin tulopolitiikkaan ja ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Tätä työtä tehdessäni omaksumani käsityksen mukaan konsensus on monella tasolla yhteiskunnassa vaikuttava ilmiö.

Konsensus mielletään usein eliittien keinoksi sopia asioista ristiriidoista huolimatta. Esimerkiksi Nousiainen (1998, 29) puhuu konsensusdemokratiasta. Jos konsensus ymmärretään yksimielisyyteen pyrkivänä toimintatapana ja päätöksentekomallina, sillä ei välttämättä ajatella olevan omaa sisältöä tai luonnetta.

1990-luvulla muutamat tutkijat ovat kyseenalaistaneet konsensusperinteen tuloksellisuutta. Esimerkiksi Kyntäjä hahmottaa viime vuosikymmenien tulopolitiikkaa

käsittelevässä väitöskirjassaan (1993) samoja talousratkaisuja kerta toisensa jälkeen tuottaneen Suomen, jonka virallinen retoriikka korostaa ratkaisujen pakonalaista luonnetta.

Kyntäjän mukaan tulopoliittinen konsensus vaikutti eri väestöryhmien samanarvoistumiseen. Samaan aikaan konsensus häivytti valta- ja vastuusuhteita siten, että lopulta kukaan ei ollut vastuussa vaikeista ratkaisuista. Korporatiivinen järjestelmä ja tulopolitiikka suosivat yhteiskunnan vahvoja, järjestäytyneitä ryhmiä heikoimpien kustannuksella. (Kyntäjä 1993, 5–6, 191.)

Konsensukselle tyypilliset piirteet näkyivät työni aineistona olevassa ”Pekkasen paperissa.” Matti Pekkasen johdolla työskennellyt, presidentti Martti Ahtisaaren nimittämä työryhmä työsti synkimpänä työttömyysvuonna 1994 ”kansallisen selviytymisohjelman.” Kokonaisvaltainen ohjelma pyrki muuttamaan tiettyjä talouden rakenteita, jotta ”emme seuraavassa taantumassa ajaisi päin seinää”, kuten Pekkanen itse luonnehti. Konsensusperinteen vahvuutta ja elitistisyyttä ilmentää uudistuspyrkimyksen keskitetty luonne: ohjelman takana oli presidentti, ohjelmassa esitettiin eduskunnan käsien sitomista kuudeksi vuodeksi eteenpäin menokattolain puitteissa ja kaikkien yhteiskunnallisten tahojen tuli omaksua ohjelma yksimielisesti kokonaisuutena.

Lähtökohdistaan huolimatta Pekkasen työryhmä oli ”heikkojen” asialla pyrkiessään hahmottamaan ulospääsyä suurtyöttömyydestä. Matti Pekkanen puhui työttömien puolesta voimakkaammin kuin yksikään toinen aineistossani esiintynyt henkilö.

Journalismilla on oma osuutensa virallisen retoriikan välittämisessä ja sen kritisoimisessa, vallan ja vastuun yhteenkytkemisessä ja yhteiskunnan heikkojen ja vahvojen ryhmien näkyvyydessä. Esimerkiksi talous on Suomessa mielletty arvovapaana alueena (Kyntäjä 1993, 59). Journalismi ei välttämättä ole kyennyt korjaamaan arvokeskustelun vajetta, vaan talousjournalismi on ainakin osittain epäpolitisoitunut asiantuntijoiden taloudeksi (Hujanen 1990, 58). Tutkielmani

näkökulmasta keskeinen selitys sille, ettei tiettyä aluetta koskevaa arvokeskustelua käydä julkisesti, on taustalla vaikuttava konsensus.

Demokratiassa tärkein vallankäyttäjä on kansa. Poliittisessa julkisuudessa toimivan journalismin tulisi ilmentää kansalaisten vallan ensisijaisuutta. Demokratia on kuitenkin itsessään ongelmallinen, eikä antiikin pienten kaupunkivaltioiden kaltainen suora demokratia voi toimia valtioissa, joissa on useita miljoonia asukkaita. Edustuksellinen demokratia on itse asiassa kansanvallan ja harvainvallan sekoitus. (Saastamoinen 1998, 249.)

Toimittajilla on mahdollisuus nostaa hallitsemaansa julkisuuteen enemmän kansalaisia ja kansalaisjärjestöjä ja vähemmän ”harvainvaltaisia” tahoja. Toisaalta demokratian toteutuminen on sidoksissa kansalaisten mahdollisuuteen saada tietoja tavasta, jolla ”harvat” valtaa käyttävät.

Kannattaa kuitenkin pitää mielessä Kuneliuksen (2000, 16) huomautus, että ollessaan samanaikaisesti sekä julkinen että yksityinen instituutio journalismi ei ole koskaan ollut demokraattisessa vastuussa tekemisistään tai siitä, mitä se ei ole tehnyt.

Esittelen tämän luvun alaotsikoiden alla tutkielmani lähtökohdat: tutkimuskysymyksen, aiheen hahmottamiseen keskeisesti vaikuttaneen kirjallisuuden, aineiston ja siihen sovelletut menetelmät.

1.1 Tutkimuskysymys

Minkälaisen sisällön konsensus sai ”Pekkasen paperia” käsittelevässä sanomalehti-journalismissa vuonna 1994? Vastauksen pitäisi kertoa, miten sanomalehdet mielsivät konsensuksen ja miten journalismi kiinnittyi konsensukseen. Konsensuksen ja journalismin suhteen hahmottaminen on tutkielmani tärkein tavoite.

Konsensus-näkökulmalle löytyy useita perusteita. Pekkasen paperiksi nimetty ohjelma sisälsi selkeän vetoimuksen kansallisen yksimielisyyden saavuttamiseksi työttömyyden

vähentämisessä. Siten työryhmä itse vetosi konsensuksen, erityisesti poliittisen konsensuksen puolesta. Työryhmän konsensusluonnetta ennakoitiin jo ennen ryhmän julkistamista.

Eräiden huhujen mukaan syksyksi valmistellaan kriisiohjelmaa eli konsensushenkistä valtionalouden suursaneerausta ja palkkasopua. [...] Eräänlaista ohjelmaa tekee presidentti, joka on perustamassa omaa työllisyystyöryhmäänsä. (Turun Päivälehti 14.6.1994)

Toinen polku konsensukseen löytyy talouskysymysten ja politiikan suhteesta Suomessa. Tulopolitiikkaa tutkinut Kyntäjä pitää konsensusta erityisen tärkeänä näkökulmana, koska taloudellisen ja poliittisen vallan ja vastuun jako on Suomessa ollut epäselvä. Konsensusta on tarvittu, jotta asioista on voitu päättää epäselvistä valta- ja vastuurajoista huolimatta. Kyntäjän mukaan työttömyys on konsensuksen hengessä nähty Suomessa muusta talouspolitiikasta irrallisena ilmiönä, jonka hoitamiseen ei ole uhrattu esimerkiksi vientiteollisuuden etua. Joukkotiedotusvälineiden tehtävään konsensusilmapiirin muokkaajana Kyntäjä viittaa kirjassaan vain pari kertaa (Kyntäjä 1993, 90).

Kolmas peruste konsensus-näkökulmalle viittaa samalla aiheeni laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin. Vuosien 1946–1994 suomalaisia puheavaruuksia (vrt. diskurssi) tarkastellut Alasuutari huomauttaa, että työtä, työllisyyttä ja toimeentuloa koskeva puheavaruus on yksi avainnäkökulmista koko suomalaiseen yhteiskuntaan. Työ liittyy suomalaiseen kansalaisuus-käsitykseen. (Alasuutari 1996, 91, 93; myös Kosonen 1998, 10.)

1.2 Tutkielmaan keskeisesti vaikuttanut kirjallisuus

Konsensusta on Suomessa tutkittu vain vähän, konsensuksen ja journalismin suhdetta tuskin ollenkaan. Pidän ongelmallisena, että edes konsensuksen määritelmiä ei tahdo löytyä sitä käsittelevistä teksteistä. Sen sijaan suomalaista yhteiskuntaa muista näkökulmista tarkastelevissa tutkimuksissa saattaa törmätä konsensuksen kuvauksiin – kirjoittaja ei kuitenkaan välttämättä puhu konsensuksesta eksplisiittisesti. Hyvä

lähtökohta konsensuksen tutkimiselle näyttäisi olevan laaja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ja historiantutkimuksen yleistuntemus.

Tutkimusasetelmaani vaikutti eniten Timo Kyntäjän väitöskirja ”Tulopolitiikka Suomessa. Tulopoliittinen diskurssi ja instituutiot 1960-luvulta 1990-luvun kynnykselle” (1993). Kyntäjän tutkimus ei edusta viestinnätutkimusta, eikä journalismia tai joukkoviestintää käsitellä teoksessa juuri lainkaan. Kyntäjä kyseenalaistaa suomalaista konsensusta eritellen sen taustalta löytyviä vaiettuja arvoja ja toimintatapoja. Kirjansa alussa Kyntäjä esittää sarjan kysymyksiä, jotka lähentävät konsensuksen aihepiiriä journalistiikkaan ja omaan tutkielmaani.

Miksi suomalaiset päätöksentekijät esiintyvät toistuvasti ikään kuin he olisivat pakkoratkaisujen edessä, ilman valinnan mahdollisuutta? Mitä tämä kertoo suomalaisesta konsensuspolitiikasta, sen valta- ja vastuusuhteista? Miksei arvotarkkaisuja tuoda avoimesti keskusteltavaksi? [...] Hämärtääkö virkamiesten ja nimenomaan Suomen Pankin korostunut asema talouspoliittisten ratkaisujen *poliittista* luonnetta? (Kyntäjä 1993, 34.)

Muuntaisin kysymyksiä journalistiikan suuntaan esimerkiksi näin: esittääkö suomalainen journalismi päätöksentekoa pakkoratkaisuina vai tuoko se esiin ratkaisujen takana olevat arvovalinnat ja valinnan mahdollisuuden? Mitä tämä kertoo suomalaisen journalismin valta- ja vastuusuhteista? Esitetäänkö talouspoliittiset ratkaisut poliittisina ratkaisuuina?

Viestinnätutkimuksen näkökulmasta tutkielmaani lähimpänä on Hannu Virtasen Helsingin yliopiston viestinnän laitokselle vuonna 1993 tekemä pro gradu -työ ”Lehtien suhtautuminen Esko Ahon hallituksen ja muiden työmarkkinatoimijoiden pyrkimykseen rakentaa yhteiskuntasopimus vuonna 1991: Katosiko konsensus?” Omaan tutkielmaani verrattuna Virtasen työn yhteiskunnallisena ympäristönä on sama taloudellinen lama, Esko Ahon hallitus sekä aineistona osittain samat sanomalehdet. Virtasen työn avulla voin verrata Helsingin Sanomien, Demarin ja Suomenmaan suhtautumista konsensukseen vuosina 1991 ja 1994. Inka Moringin viestinnän lisensiaatintyö (2000) tarjoaa tietoa esimerkiksi Etelä-Suomen Sanomissa omaksutusta työttömyyden ja työllisyyden käsittelytavasta 1990-luvun lamavuosina.

Virtasen pro gradu eroaa huomattavasti omastani menetelmiltään ja otteeltaan. Virtanen on soveltanut tilastollisesti kuvailevaa sisällön erittelyä ja sanallista kuvailua.

Viitekehyksenään Virtanen mainitsee korporatismiin institutionaalisen poliittisen päätöksenteon mallina ja uus korporatismiin. Oma viitekehyseni on pikemminkin konsensuksen sisältöä laadullisen tutkimuksen keinoin tarkasteleva kuitenkin siten, että konsensus nähdään leimallisena suomalaisen poliittisen kulttuurin piirteenä ja mallina.

Virtasen mukaan porvarilehdistö seisoj vuonna 1991 porvarihallituksen rinnalla konsensusta rakentamassa, kun taas vasemmiston ja palkansaajaliikkeen lehdistö pelkäsi ja epäili hyvinvointivaltion murentamista ja ay-liikkeen kaatamista. ”Porvarillinen lehdistö vannoi yhdessä hallituksen kanssa vaihtoehdottomuuden nimeen, eikä halunnut tai ehtinyt keskustella toimien ideologisista arvoperusteista”, Virtanen (1993,1) kirjoittaa.

Ian Connell (1986) on tarkastellut brittitelevisiön yhteiskuntasopimus-uutisointia vuoden 1974 tilanteessa, jossa ammattiliitot haluttiin pitää ”vapaaehtoisesti kuuliaisina” palkkasäännöstelyä kohtaan. Connell torjuu artikkelinsa ensiriveillä ajatuksen televisiojournalismista pelkkänä hallitsevien aatteiden toistajana. (Connell 1986, 41.)

Televisiojournalismin ”todellisuus” ei ole välittömästi identtinen poliittis-taloudellisen diskurssin ”todellisuuden” kanssa eikä edellinen ole myöskään jälkimmäisen yksinkertainen toisinto. Pikemminkin televisiojournalismin todellisuus ilmeisesti muotoutuu siten, että se on *sopuoinnussa* (corresponds) poliittis-taloudellisissa diskursseissa muovautuneen todellisuuskäsityksen kanssa. (Connell 1986, 51.)

Raimo Blom (1999) on esimerkki niistä lähteistäni, jotka eivät edusta viestinnätutkimusta eivätkä keskity konsensuksen tarkastelemiseen. Blomin ja kumppaneiden sosiologinen tutkimushanke toteutettiin vuonna 1994, samana vuonna, jota itse tarkastelen. Blomin arvo lähteenä on siten ensisijaisesti tutkimuksen tarjoama tieto suomalaisesta todellisuudesta Pekkasen työryhmän vuonna.

Blom kuitenkin viittaa konsensukseen. Hän puhuu markkinavoimien valtaa korostavasta välttämättömyysopista, joka on sekä toimintaohje että poliittisia päätöksiä oikeuttava legitimaatio-oppi ja synninpäästö kansallisille hallituksille. Blom esittää väitteen, jonka sisältöä voin tarkastella aineistoani vasten. Väitteen mukaan välttämättömyysoppi antaa vaikutusmahdollisuuksia vain maan hallitukselle, keskittyneelle talouseliitille ja tiedotuskoneistolle. (Blom 1999, 232.)

1.3 Journalismiteoreettinen viitekehys

Tarkastelen aihettani tulkitsevan ja kriittisen kulttuuritutkimuksen näkökulmista. Tulkitsevasta kulttuuritutkimuksesta esille tulevat etenkin John Dewey ja James Carey ja kriittisestä kulttuuritutkimuksesta Stuart Hall.

Työni lähtökohtien kannalta on syytä korostaa Deweyn ja Careyn näkemystä viestinnästä yhteisöllisyytenä ja osallisuutena eikä pelkkänä tiedonsiirtona. Careyn mukaan viestinnässä ei ole kysymys pelkästä sanomien levittämisestä vaan yhteiskunnan ylläpitämisestä ajassa (Carey 1989, 18). Konsensukseen sovellettuna joukkoviestintä on siten pikemmin toimintaa, jonka kautta yhteisö ylläpitää tiettyä käsitystä ja ajattelumallia yhteiskunnasta kuin yksisuuntaista konsensuksen pakkosyöttöä.

Tulkitsevaan kulttuuritutkimukseen lukeutuvien merkkiteorioiden mukaan merkitys syntyy tekstin ja vastaanottajan kohdatessa. Esimerkiksi uutistekstiin on ”koodattuna” tietty mahdollisten merkitysten avaruus, josta lukija ”koodaa” merkityksiä. Laajin mahdollisia merkityksiä säätelevä tekijä on kulttuuri, jonka ”säännöt” ohjaavat niin uutistekstin kirjoittajan kuin vastaanottajankin tulkintatapoja. Myös tilanne, jossa tulkinta tapahtuu, muovaa tekstistä ”neuvoteltavia” merkityksiä. (Pietilä 1997, 300–302.) Esimerkiksi sanomalehtiutiselta odotetaan tiettyä muotoa. Kannatuksesta kilpailevien puolueiden äänenkannattajilta osataan odottaa erilaista suhtautumista poliittiseen uutisaiheeseen.

Koska uutisen tyyli ja rakenne ovat yksinkertaisia, saman kulttuurin jäsenet yleensä ymmärtävät uutisen sisällön samalla tavalla. Lajityyppinä vapaamman kolumnin kirjoittajat voivat käyttää teho- ja tyylikeinona esimerkiksi ironiaa, jonka takana olevan merkityksen koodaaminen vaatii lukijalta jo kehittyneempiä tietoja ja taitoja.

Merkitysten neuvoteltavuutta on sovellettava myös tekstintutkimukseen. Graduntekijän journalistisista teksteistä tekemää tulkintaa rajoittaa hänen ymmärryksensä kulttuurista ja kunkin tekstin kontekstista.

Pietilän (1997, 281) luonnehdinta, jonka mukaan tulkitseva kulttuuritutkimus ”juhlii viestintää yhteisöllisyytenä” vaatii tutkielmani teoriakehyksen laajentamista juhlinnan kääntöpuolien tarkastelemiseen. Yhteiskunnan valtarakenteiden ja ideologioiden välittymistä mediaan on pohdittu erityisesti kriittisen kulttuuritutkimuksen piirissä.

Suomalaisessa joukkoviestintätutkimuksessa on viime vuosina kokeiltu uutta otetta journalismin tehtäviin ns. julkiso-näkökulman kautta. Uusi julkisuusajattelu näkee journalismissa julkisen toiminnan resurssin, joka voitaisiin ottaa tehokkaammin käyttöön ja ”journalismi voisi asettua entistä enemmän, entistä laajemmin, entistä intensiivisemmin hyväksikäytettäväksi.” (Kunelius 2000, 18–19.)

Vaikka en ole ottanut julkiso-ajattelua tutkielmani lähtökohdaksi, pyrin pitämään mielessä sen esittämän kysymyksen, miten ja kenen julkinen resurssi journalismi voisi olla. Julkiseen liittyvä osallistuvan yleisön ajatus, eräänlainen kansalaisen kunnioittaminen, sopii työni lähtökohtiin vastakohtana konsensukseen liittyvälle melko passiiviselle kansalaiskäsitykselle.

1.4 Aineisto

Tutkielman aineistona ovat Demarin, Etelä-Suomen Sanomien, Helsingin Sanomien, Kauppalehden ja Suomenmaan Pekkasen paperia käsittelevät uutiset, pääkirjoitukset ja kolumnit sekä muut journalistiset tekstit, esimerkiksi henkilöhaastattelut. Tekstit ovat osa työministeriössä koottua Pekkasen paperiin liittyvää leikekokoelmaa. Juttuja ei ole

koottu täysin järjestelmällisesti. Aineistossa saattaa siten olla aukkoja. Ilmeisimmät aukot – esimerkiksi Suomenmaan osalta selvästi puutteellisen materiaalin – olen täydentänyt hankkimalla puuttuvan aineiston itse. Aineistossani on yhteensä 268 juttua.

Taulukko 1. Aineiston juttutyypin jakautuminen / 268 juttua

JUTTUTYYPPI	LUKUMÄÄRÄ	OSUUS AINEISTOSTA
Uutiset	194	72 prosenttia
Pääkirjoitukset	40	15 prosenttia
Kolumnit	34	13 prosenttia

Ajallisesti aineistoni kattaa lähes puolen vuoden julkisuussyklin, kesäkuun 1994 loppupuolelta joulukuun 1994 loppuun. Varsinaisen aineiston ulkopuolelta kävin läpi yksitoista muissa lehdissä julkaistua Matti Pekkasta kirjoitettua henkilöhaastattelua ja kaksi Pekkasen kirjoittamaa kolumnia. Analysoitujen tekstien määrä nousee siten 281:een.

Hyväksyin aineistoon kaikki tekstit, jotka käsittelivät Pekkasen paperia tai viittasivat siihen. Sama Pekkaseen liittyvä uutisaihe oli toisinaan lehdessä sekä pääuutissivulla että sisäsivulla. Laskin uutiset omiksi jutuikseen, jos pääuutissivun tekstin otsikossa ja kärjessä oli sisäsivujen otsikosta ja kärjestä eroava sisältö. Laskin mukaan myös yhdelle palstalle taitetut pienet uutiset. Vaikka toimituksellinen aines on niissä usein vähäistä, aiheen ympärillä vellova keskustelu tiivistyy niissä yleensä hyvin. Yhden palstan uutisten osuus kaikista aineiston uutisista on 15 prosenttia. Muut lehdet -tyyppisiä palstoja en huomioinut, koska arvelin niiden valikoitumisen leikekokoelmaan olleen melko satunnaista.

Aineiston pohjalta voidaan perustellusti kuvailla sanomalehtien reaktiota ensin työryhmän asettamiseen (kesällä 1994) ja myöhemmin työryhmän laatimaan raporttiin (syksyllä 1994.) Aineistoa voi tarkastella Alasuutarin (1996, 30) tavoin ”lähteinä, jotka tulevat dokumentoineeksi sitä puheavaruutta, jonka puitteissa osapuolet ottavat kantaa erilaisiin kiistakysymyksiin.” Alasuutarin mukaan jokainen pääkirjoitus – ja mielestäni samaa voi soveltaa myös uutisiin – tulee dokumentoineeksi jaettuina arvoja ja

premisessä, joilla keskustelun osapuolet perustelevat argumenttinsa. Tästä näkökulmasta ei ollut välttämätöntä löytää joka ikistä artikkelia tai uutista, jossa Pekkasen paperia käsiteltiin. Aineiston tekstit ovat aitoja otteita siitä keskustelukentästä, joka Pekkasen paperia ympäröi.

1.5 Menetelmä: kehysanalyysi

Työni edustaa laadullista tekstintutkimusta. Tekstintutkimuksen laadulliset menetelmät eivät ole systemaattisia, vaan väljiä metodeja (Väliverronen 1998, 15).

Pelkistetyimmillään kysymys on merkitysten etsimisestä.

Olen soveltanut aineistooni kehysanalyysia ottaen väljästi mallia Esa Väliverrosen metsätuhojournalismia käsittelevästä väitöskirjasta. Väliverrosen (1996, 108) mukaan kehys on journalismissa ”organisoiva idea, jonka avulla toimittajat tulkitsevat tiettyä tapahtumaa tai ilmiötä.” Aineistosta nousevat kehykset ilmentävät erilaisia teemoja saman aiheen käsittelyssä. Samalla kehys ilmentää journalismin suurta linjaa. Tietty mieltämistapa näkyy yksittäisissä teksteissä muun muassa metaforien kautta.

Tässä tutkielmassa kehysanalyysi tarkoittaa, että pyrin havaitsemaan, mitkä mieltämistavat hallitsivat Pekkasen paperia käsittelevää journalismia.

Tutkimuskysymykseeni sovellettuna kehyksissä tulisi tiivistyä konsensuksen journalismissa saama sisältö ja luonne.

Väliverronen on kehysanalyysi-metodissaan soveltanut väljästi semiotiikan, retoriikan ja diskurssintutkimuksen käsitteitä. Hän mieltää kehyksen diskurssille rinnakkaisena tai sitä täydentävänä (Väliverronen 1998, 21).

Kriittisessä diskurssianalyysissä kielen käyttö kytetään sen laajempiin ideologisiin seurauksiin. Valtosen (1998, 113) mukaan seuraus voi olla esimerkiksi tietyn näkökulman tai poliittisen kannan tuottaminen ainoana totuutena. Analyysi korostaa siten tekstien yhteiskunnallisia seurauksia ja valtaa.

Diskurssit ovat puhetapoja, ajattelutapoja, tapoja esittää eli representoida jokin kohde tai aihe. Ne tuottavat merkityksellistä tietoa kohteestaan. Tämä tieto vaikuttaa sosiaalisiin käytäntöihin ja sillä on näin todellisia seurauksia ja vaikutuksia. Diskursseja ei voi palauttaa luokkaintresseihin, mutta ne toimivat aina suhteessa valtaan. [...] Kysymys siitä, onko joku diskurssi tosi vai epätosi, ei ole yhtä tärkeä kuin se, onko sillä käytännön vaikutuksia. (Hall 1999b, 105.)

Diskurssi ei voi olla ideologisesti neutraali tai viaton. Hall perustelee tätä muun muassa sillä, että ihmisillä ei ole tasaveroisia mahdollisuuksia määritellä hallitsevia diskursseja (Hall 1999b, 104).

Diskurssianalyysin aineistotekstille esittämät kysymykset ovat limittäisiä retoriikantutkimuksen kanssa. Molemmat pyrkivät tavoittamaan niitä syvärakenteita, jotka edeltävät tekstejä ja ovat olemassa yksittäisistä teksteistä riippumatta.

Kun jokin asiantila määritellään ympäristöongelmaksi, olennaista on myös se, miten se nimitetään. Nimeäminen kytkee ongelman enemmän tai vähemmän julkilausutusti tiettyihin merkitysyhteyksiin. Tämä ei ole pelkkää semantiikkaa tai retoriikkaa, vaan nimeämisellä voi olla konkreettisia poliittisia seurauksia. Tätä politiikan semanttista aspektia Hall (1992) kutsuu merkitsemisen politiikaksi. (Väliverronen 1996, 32.)

Esitellessään Chaïm Perelmanin retoriikkateoriaa journalismintutkimuksen menetelmänä Koistinen (1998, 40–59) korostaa retoriikkaa tekstien takana olevien arvojen paljastajana. Perelmanin teorian kautta journalistisia tekstejä tarkastellaan kolmella tasolla: yksittäisiä argumentteja (mitä sanotaan ja miten sanottu perustellaan), puhuttelijan ja puhuteltavan välistä suhdetta (kenelle sanotaan) sekä tekstin tuottamaa, yhteisesti jaettua todellisuutta (millaisesta arvomaailmasta ja maailmankäsityksestä sanottu kumpuaa.) Oman työni kannalta mielenkiintoinen on erityisesti kolmas taso, jota Koistinen kutsuu esisopimukseksi. Tämä yhteisyyden alue, josta puhujan ja kuulijan ei tarvitse neuvotella, edustaa konsensusta – se käy arvokonsensuksen määritelmäksi.

2 SUOMALAINEN KONSENSUS

2.1 Mitä konsensus tarkoittaa?

Konsensus voidaan määritellä eri tavoin riippuen siitä, mikä sisältö käsitteelle rajataan. Terminä konsensus tarkoittaa yksimielisyyttä, sopua. Konsensus-termillä voidaan viitata ainakin arvokonsensusukseen (esim. suomalaisuus, demokratia) ja päämääräkonsensusukseen (esim. talouskasvu, korkea työllisyysaste.) Erityisesti jälkimmäiseen liittyen voidaan puhua myös keinoja koskevasta konsensusuksesta (esim. lakimuutokset, työmarkkinoiden rakennemuutokset.) Tällöin konsensusuksen kattamista keinoista on sovittava täsmällisesti. Arvoja koskeva konsensus on väljin ja pysyvin; se siirtyy sukupolvelta toiselle ja vaikuttaa tavoitteita ja keinoja koskeviin konsensuksiin.

Arvokonsensusuksen alueella journalismilta ei odoteta kriittisyyttä. Journalismin ei esimerkiksi odoteta kritisoivan demokratiaa, vaan pikemmin edistävän sitä (Mörä 2000, 197). Etenkin tiettyä päämäärää ja keinoja koskevassa konsensusuksessa journalismin tulisi tarkkailla vallankäyttöä kriittisesti. Pekkasen paperin yhteydessä näin tapahtuikin.

Arvokonsensusus ei ole totaalinen. Kaikkien yhteisön jäsenten ei tarvitse toimia sen mukaan, mutta kaikki yleensä tunnistavat ja tunnustavat sen olemassaolon.

Taylor (1976, 246) pitää riittämättömänä määritelmää, jonka mukaan ”yksimielisyys” (consensus) tarkoittaa perusasioita koskevien uskomusten tai asenteiden konvergenssia. Taylorin mielestä konsensus käsittää ne merkitykset, jotka säilyvät silloinkin, kun yhteiskunnassa vallitsee yksimielisyyden sijaan hajaannus.

Emme voi todella ymmärtää tätä ilmiötä sen tavallisen määritelmän avulla, jonka mukaan yksimielisyys on mielipiteiden ja arvojen konvergenssia. Konvergenssista on kysymys silloin, kun arvomme ovat yhteisiä. [...] Mutta voisimme myös sanoa, että yhteiset merkitykset ovat aivan muuta kuin yksimielisyys, sillä ne voivat pysyä voimassa myös suuren hajaannuksen tilassa; näin käy, kun yhteiskunnan eri ryhmät elävät ja ymmärtävät jonkin yhteisen merkityksen eri tavoin. [...] Tällainen on esimerkiksi amerikkalainen elämäntapa, tai vapaus sellaisena kuin se

ymmärretään USA:ssa. [...] Ehkä voitaisiin sanoa, että yhteinen merkitys on hyvin usein kaikkein katkerin yksimielisyyden puutteen syy. Sitä ei pidä sekoittaa mielipiteiden, arvojen, asenteiden konvergenssiin. (Taylor 1976, 250.)

Arvokonsensuksella tai merkityskonsensuksella viitataan siis asioihin, jotka ovat perustavalla tavalla olemassa yhteisön jäsenille, ja joiden olemassaolon ja merkityksen kaikki myöntävät. Kärjistäen ja kehäpäätelmän omaisesti sanottuna arvokonsensusta ei tarvitse määritellä, koska sen sisällöstä vallitsee joka tapauksessa konsensus.

Kun konsensus tulee otsikoihin, kyseessä lienee yleensä tiettyjä tavoitteita tai keinoja koskeva päämääräkonsensus. ”Nyt tarvitaan uusi konsensus” - tai ”nyt tarvitaan yhteiskuntasopimus” -tyyppiset argumentit, joita esiintyi Pekkasen paperinkin yhteydessä, tarkoittanevat, että konsensus on saatava aikaan asiassa, jossa sitä ei sillä hetkellä ole. Tällöin tuskin tarkoitetaan yhteisön tärkeimpiä arvoja.

Arvokonsensus on kuitenkin läsnä tavoitteita ja keinoja koskevissa konsensuksissa, koska ne voidaan perustella vetoamalla yhteisön arvoihin ja merkitysmailmaan. Tämä ilmiö näkyy aineistossani muun muassa siten, että talvisotaan liittyviä merkityksiä rinnastettiin suoraan vuoden 1994 tilanteeseen.

2.2 Tulopoliittiselle konsensukselle annettuja määreitä

Pro graduni kontekstina on talouslama. Kysymys on siis esimerkiksi toimeentulosta ja työllistämisen ehdoista, jolloin kytkös tulopoliittikkaan liittyvään konsensukseen vaikuttaa todennäköiseltä. Ulkopoliittinen konsensus jää tarkasteluni ulkopuolelle, vaikka myös ulko- ja turvallisuuspolitiikka olivat suuria teemoja vuonna 1994 EU-ratkaisun yhteydessä.

Tulopoliitikassa kiteytyy valtion ja etujärjestöjen yhteistyö, josta on Suomessa puhuttu konsensuksena. Tulopoliittikkaa on pidetty yhteiskuntasopimuspolitiikkana, koska pyrkimys laajaan yhteiskunnalliseen konsensukseen on sisältynyt sen poliittiseen puoleen (Kyntäjä 1993, 15). Tulopoliittinen konsensus on ollut osa talouspolitiikan problematiikkaa tai pikemminkin problematisoimattomuutta, jonka myötä

talousratkaisut on häivytetty poliittisen väittelyn ja parlamentaristisen vastuun ulkopuolelle. (Kyntäjä 1993, 5–6.)

Tulopoliittisessa kontekstissa konsensus näyttäytyy välttämättömyyksiä ja vaihtoehdottomuutena, jotka kieltävät päätösten takana olevat arvot ja valinnat. Konsensukseen näyttäisi siten liittyvän eräänlainen politiikka-kielteisyys. Onhan poliittinen prosessi hahmotettava olennaisesti juuri konfliktien kautta (Nousiainen 1998, 19).

Suomalaisen hyvinvointipolitiikan keskeisiä toimijoita ovat olleet keskusta, sosialidemokraatit ja etujärjestöt. Pankeilla ja vientiteollisuudella on ollut politiikkaan merkittävä vaikutus. (Kosonen 1998, 91.) Presidentillä on Suomessa ollut korostetusti valtaa. Presidentin valtaoikeuksia kavennettiin Martti Ahtisaaren presidenttikaudella (1994–2000) samalla, kun eduskunnan asema vahvistui.

Tulopolitiikan yhteydessä sovitaan usein myös palkkakysymysten ulkopuolella olevista tekijöistä, muun muassa sosiaalipaketeista. Tavanomainen erottelu poliitikkoihin ja puolueettomampiin asiantuntijoihin ei siten päde tulopolitiikan alueilla, sillä asiantuntijoilla on käytännössä ollut keskeistä poliittista valtaa käsissään. Journalismissa tämä asetelma saattaa kuitenkin hämärtyä.

2.3 Konsensuksen tausta

2.3.1 Suomen poliittisen yhteisön muotoutuminen

Konsensuksen taustalla on Suomen valtiokeskeinen poliittinen kulttuuri. Kun kansalaisyhteiskunta joissakin Euroopan maissa syntyi murentaakseen valtioinstituutiota, oli kehitys Suomessa osittain päinvastainen. Länsi-Euroopassa 1700- ja 1800-luvulla syntynyt kansalaisyhteiskunta muodosti kriittisen vastavoiman suhteessa harvainvaltaisesti hallittuun valtioinstituutioon. Suomessa idea omasta kansakunnasta, kansalaisyhteiskunta ja itsenäinen valtio syntyivät osana samaa prosessia. Itsenäinen valtio oli tämän prosessin viimeinen ja tärkein saavutus. (Saastamoinen 1998, 11.)

Fennomaanisen sivistyneistön suuntauduttua voimakkaasti valtioon 1800-luvun lopulla Suomesta tuli ”tehokkaan keskitetysti organisoitu yhteiskunta, jossa monista pienistäkin asioista päätettiin korkealla tasolla Helsingin ministeriöissä ja virastoissa” (Alasuutari 1996, 272). Valtiokeskeisyyttä korosti Suomessa vielä sota-ajan säännöstelytalouden jättämä perintö.

1800-luvun puolivälistä alkaen Suomessa eli rinnakkain kaksi hyvin erilaista poliittisen ajattelun perinnettä ja käsitteistöä, hegeliläinen ja anglosaksinen liberaali traditio.

Kansalaisten poliittinen osallistuminen nähtiin näissä perinteissä eri tavoin.

Hegeliläisessä perinteessä, johon J.V. Snellman lukeutui, korostetaan yhteisöä. Liberaali traditio lähtee yksilöstä, jolla on oikeuksia valtioon ja yhteisöön päin. Hegeliläisessä perinteessä valtio ymmärretään subjektiksi, joka normiyhteisönä säätää itselleen lain. Yhteisössä muodostuu yleistähtö, joka ei merkitse yhteisön jäsenten yhteenlaskettua tahtoa, vaan jota voi analysoida omalla tasollaan. (Pulkinen 1989, 111–112, 122, 136–139.)

Pulkinen luonnehtii hegeliläistä yhteisösubjektia tavalla, joka käy myös konsensuksen määritelmäksi.

Hegeliläinen yhteisösubjekti edellyttää siis moraalien käsittämistä erilliseksi toimintatavaksi, johon ihmisellä on kyky. Samoin se olettaa, että yhteisössä muodostuu yleensä yleinen mielipide, sellainen peruskäsitys hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä, josta kaikki ovat yksimielisiä. Lisäksi se olettaa, että poliittinen yhteisö toimii tämän moraalien perusteella. (Pulkinen 1989, 139.)

Mielestäni konsensuksen taustalla oli syksyllä 1994 juuri tämänkaltainen ajattelutapa. Sen pohjalta konsensus pyrittiin ”myymään” kansalaisille vetoamalla konsensuksen avulla saavutettavaan yleiseen hyötyyn.

2.3.2 Sotavuodet ja tulopoliittisen järjestelmän rakentaminen

Konsensuksen taustatekijöistä ei voi unohtaa talvisodan ”ihmettä” ja ”henkeä.” Kuten Hentilä toteaa, talvisota on vaikuttanut kansalliseen identiteettiimme voimakkaammin kuin mikään muu lähihistorian murrosvaihe.

Talvisodan yksimielisyys merkitsi kansallista eheytymistä, vuoden 1918 sisällissodan haavojen umpeutumista: talvisodassa ”lahtarit” ja ”punikit” puolustivat aseveljinä yhteistä isänmaata ja torjuivat vihollisen epäoikeudenmukaiseksi koetun hyökkäyksen. Suomalaisen saatua joulukuun puolivälissä suuren torjuntavoiton Tolvajärvellä ruotsalaiset lehdet muistuttivat, että tuon taistelun sankarit olivat Pispalan työläiskotien poikia. Heistä monet olivat menettäneet isänsä, kun punaisia oli ammuttu Tampereen valtauksen jälkeen. (Jussila – Hentilä – Nevakivi 1996, 172.)

Työväestön taistelutahto yllätti Hentilän mukaan porvariston täydellisesti. Työväenliikkeen järjestöväki rakensi merkittäväällä panoksella talvisodan yksimielisyydeksi kutsuttua ilmiötä. Työväestön realistinen ja tilanteeseen sopeutuva isänmaallisuus erosi silti selvästi porvariston hurmahenkisestä ja paatoksellisesta isänmaallisuudesta. (Jussila – Hentilä – Nevakivi 1996, 172–173.)

Yksimielisyyden taustalla oli 1930-luvulla saavutettu yhteiskunnallinen eheytyminen, erityisesti vuonna 1937 nimitetyn punamultahallituksen vuodet. Hallituksen parlamentaarinen pohja oli laajempi kuin yhdenkään aikaisemman hallituksen. Poliittiset ääri­laidat menettivät 1930-luvulla selvästi kannatustaan. (Jussila – Hentilä – Nevakivi 1996, 156, 172.)

Paavonen katsookin, että punamultahallitus edusti Pohjoismaisen mallin mukaista porvariston ja työväenliikkeen vastakohtaisuuden murtamista. Sota-ajan kansallista yksimielisyyttä Paavonen ei kuitenkaan pidä konsensuksena, sillä vaikka yhteistoiminta oli laajapohjaista, sitä ei hänen mielestään voi pitää aidosti vapaaehtoisena. Sota-ajan säännöstelytalous loi silti pohjaa tulonjakopoliittiselle yhteistyölle laajalla pohjalla. (Paavonen 1998, 116–117.)

Sotien jälkeen maataloustulosta tuli tärkeä elementti työväenliikkeen ja maatalouspiirien välisessä konsensuspolitiikassa. Keskeiset etujärjestöt olivat samat, jotka jo itsenäistymisen murrosvaiheessa olivat vakiinnuttaneet johtoasemansa Suomen ulkomaankauppapolitiikassa: Suomen Puunjalostusteollisuuden keskusliitto, Suomen Teollisuusliitto ja Maataloustuottajain keskusliitto. Suomalaiseen konsensuspolitiikkaan kuului, että uudessa tilanteessa kotimarkkinateollisuuden oli sopeuduttava viennin hyväksi. (Paavonen 1998, 117, 119, 298, 303.)

Kauppinen luettelee väitöskirjassaan (1992) suomalaisen työmarkkinajärjestelmän taustalla olevia kompromisseja ja konflikteja. Kompromisseista ensimmäinen oli tammikuun 1940 julistus (ns. kihlaus), jolloin SAK ja työnantajien keskusliitto STK tunnustivat toisensa neuvotteluosapuolina. Ensimmäinen tulopoliittinen ratkaisu vuonna 1968 täydensi ja ”Korpilammen henki” vuonna 1977 vahvisti kompromissia, joka huipentui poliittisella tasolla konsensuksena oikeiston ja vasemmiston hallitusyhteistyössä vuosina 1987–1991. Konflikteista Kauppinen mainitsee yleislakon vuodelta 1917 ja sisällissodan 1917–1918 sekä vuoden 1956 yleislakon. (Kauppinen 1992, 285.)

Ensimmäinen keskitetty tulopoliittinen kokonaisratkaisu, ns. Liinamaa I -ratkaisu, solmittiin Suomessa vuonna 1968. Tulopolitiikkaan siirtyminen merkitsi ja vakiinnutti sosialidemokraattien ja kansandemokraattien lähenemistä ammattiyhdistysliikkeessä ja hallituspolitiikassa (Kyntäjä 1993, 122, 117).

Tulopolitiikka kiteyttää Suomen mallin keskeisiä aineksia. Tulonjaon tasaamisen ja sosiaalisten uudistusten tavoitteet kytkettiin neuvotteluissa yhteen teollisuuden kilpailukyky- ja investointitavoitteiden kanssa (Alasuutari 1996, 91). Tulopolitiikka liitettiin uutena sääntelyn välineenä talouspolitiikan perinteiseen linjaan, vientiyritysten tukemiseen muun muassa devalvaation keinoin ja talouden ulkomaansuhteiden kehittämiseen metsäteollisuuden avulla (Kyntäjä 1993, 102).

Kyntäjän mukaan tulopolitiikan voi jälkikäteen nähdä ”kertomuksena kansalliseen yksimielisyyteen perustuvasta rationaalisesta ongelmien ja ristiriitojen ratkaisutavasta ja

maan tulevasta vaurastumisesta” (Kyntäjä 1993, 66). Liinamaan sopimusratkaisuihin liittyi ”talvisodan henkeä muistuttanut kansallisen yksimielisyyden ideologia” (em., 111).

Koska kasvu- ja tulopolitiikka määriteltiin valmisteluasiakirjoissa kokonaisvaltaiseksi yhteiskuntapolitiikaksi, voisi siltä Kyntäjän mukaan odottaa esimerkiksi tasa-arvon, demokratian ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tarkastelua. Tämä jäi kuitenkin vähäiseksi tulopoliittisen diskurssin keskittyessä talouskasvuun, taloudelliseen tehokkuuteen ja ryhmäetujen jakautumiseen. (Kyntäjä 1993, 120.)

Pohjoismainen valtiotiede on ollut taipuvainen näkemään korporatiivisen konsensuspolitiikan ensisijaisesti rationaalisena ristiriitojen sääntelyjärjestelmänä. Uusliberalismi sen sijaan korostaa etujärjestöpolitiikan epärationaalisia piirteitä taloudellisen tehokkuuden kannalta. (Paavonen 1998, 21.)

Suomen turvallisuuspoliittisen aseman vaikutukset yleiseen arvo-, merkitys- ja päämääräkonsensusukseen jäävät tutkielmani ulkopuolelle. Huomiotta jäävät myös suomalaisten etninen ja kulttuurinen homogeenisuus sekä sosiaalisia ristiriitoja tasannut hyvinvointipolitiikka, jotka epäilemättä selittävät myös yhteiskunnallista yksimielisyyttä.

2.4 Konsensus ja työllisyyden hoito Suomessa

Työtä, työllisyyttä ja toimeentuloa koskeva puheavaruus on yksi tärkeimmistä näkökulmista suomalaiseen yhteiskuntaan. Näin arvioi sotienjälkeisiä suomalaisia puheavaruuksia (vrt. diskurssi) tutkinut Alasuutari. Työhön liittyvällä puheavaruudella on sananvaltaa lähes mistä tahansa yhteiskuntaelämän lohkoista puhuttaessa. Työhön sosiaalistuminen on osa suomalaisen työllisyyspuheen ihmis- ja kansalaiskäsitystä. (Alasuutari 1996, 91, 93.)

Alasuutarin mukaan kansallinen konsensus kiteytyi toisen tasavallan (1946–1994) aikana erityisesti työllisyyspuheen ja tulopolitiikan puheavaruuksissa, jotka

määrittävät poliittisen kentän, sen kollektiiviset toimijat, eri osapuolten intressit sekä kansantalouden kakun jakoperusteet. (Alasuutari 1996, 266.)

Kalela (1989) on tarkastellut virallista suhtautumista työttömyyteen 1800-luvun lopun Suomesta 1990-luvun kynnykselle. Kalelan mukaan työttömät on vakiintuneessa palkkatyön yhteiskunnassa (1970- ja 1980-luvulla) nähty joko pinnareina tai sääliteltävinä uhreina. Tutkielmani kannalta oleellinen on tulkinta, jonka Kalela tekee tästä myyttinä pitämästään luokittelusta. ”Kumpikin myytti osoittaa ongelman ytimeksi palkkatyötä vaille jääneen henkilökohtaiset ominaisuudet. Työttömyyttä ei toisin sanoen nähdä yhteiskunnallisena, vaan psykologisena ongelmana.” (Kalela 1989, 210.)

Kososen (1998) mukaan työttömyys on konsensuksen hengessä nähty Suomessa muusta talouspolitiikasta irrallisena ilmiönä, jonka hoitamiseen ei ole uhrattu esimerkiksi vientiteollisuuden etua tai talouskasvua. Kososen mukaan valtio toimii Suomessa talouden ehdoilla, taloudellisille lainalaisuuksille alistettuna. Tämän suhtautumistavan omaksuminen on rajoittanut työväenliikkeen poliittista aloitteellisuutta Ruotsia ja Norjaa ahtaammaksi. Työväenliikkeen suhtautuminen täystyöllisyyteen, suhdannepolitiikkaan ja tulontasoitukseen onkin Suomessa ollut näitä maita passiivisempaa. (Kosonen 1998, 87.)

Suhdanteet, työttömyys ja tulonjako on alistettu Suomen hyvinvointimallin keskeisimmille tavoitteille: tuotannon kasvulle, siihen liittyvälle viennille ja teollisuuden kilpailukyvyille. Täystyöllisyystavoite on saanut väistyä lamavuosina 1957–1958, 1966–1968 ja 1974–1977. Myös 1990-luvulla talouden tasapainottaminen ohitti täystyöllisyyteen pyrkimisen heti laman alettua. Lamakaudet ovat syventyneet ja työttömyys pahentunut, kun rahapolitiikka ja varsinkin finanssipolitiikka ovat pikemminkin kärjistäneet kuin tasanneet suhdannevaihteluja. (Kosonen 1998, 89–90, 258.)

1970-luvun puolivälin jälkeen työttömien määrä kohosi Suomessa lähelle 100 000 henkeä. Presidentti Kekkonen nimitti vuonna 1975 Miettusen hätätilahallituksen, jonka tuli torjua työttömyyden aikaansaama kansallinen hätätila. ”Näin julistetusta hätätilasta

saatiin tulopolitiikkaan taas dramatiikkaa, suuria eleitä ja kansallisen yhtenäisyyden tunnetta, joilla voitiin perustella seuraavien ratkaisujen pakonalaista luonnetta” (Kyntäjä 1993, 165). Vuonna 1977 Suomessa oli yli 175 000 työtöntä. Maassa jatkettiin kuitenkin perinteisen linjan mukaista talouspolitiikkaa, joka pyrki tasapainottamaan valtiontalouden ja korjaamaan kauppataaseen vajeen. Tulopolitiikka arkistui 1980-luvulla, mutta dramatisoitui vuonna 1991 palkanalennuksista ja verojen korotuksista sovittaessa. Myös Ahon hallitus keskittyi valtiontalouden saneeraamiseen samalla, kun työttömyys nousi huippulukemiinsa (em., 164–166, 173.)

Ehkä keskeisimmin konsensus näkyy työllisyyskysymyksessä yksimielisyytenä ”taloudellisista välttämättömyyksistä”, joita Kosonen luonnehtii Suomen talous- ja sosiaalipolitiikan keskeiseksi kiinnekehäksi. Vartiainen huomauttaa, että politiikan vaihtoehdottomuus ja välttämättömäksi julistaminen on outoa ja ristiriitaista. ”Liberalistinen taloustiede ja länsimainen demokratiateoria korostavat niin päättäjien kuin kansalaistenkin vapaata rationaalista valintaa” (Vartiainen 1993, 62). Kososen (1998, 346) mukaan hyvinvointipolitiikan muutoksia ja leikkauksia perusteltiin myös 1990-luvulla taloudellisilla välttämättömyyksillä ja julkisen talouden vakauttamisella.

Kosonen katsoo, että Holkerin sinipunahallituksen politiikka oli johtanut talouden ylikuumenemiseen ja sen reagointi kriisiin oli hidasta. Vuonna 1991 työnsä aloittanut Ahon porvarihallitus piti edeltäjänsä tavoin kiinni ns. vahvan markan politiikasta. Hallitus suuntautui suuriin julkisten menojen säästöihin vuodesta 1992, mikä entisestään supisti kotimaista kysyntää samalla kun vienti jo kasvoi. Suomen mallille perinteinen suhdanteita kärjistävä ja työttömyyttä ruokkiva linja nousi jälleen etualalle. Työttömyys vakiintui korkealle tasolle. (Kosonen 1998, 256.)

1990-luvun talouslaman myötä alettiin puhua työelämän jäykkien rakenteiden purkamisesta ja työn saamisesta joustavammaksi. Ahon porvarihallituksen linjasta huolimatta tulopolitiikan aikakausi jatkui. (Alasuutari 1996, 92–93.) Kosonen huomauttaa, että erityisesti Ahon hallituksen aikana käytännöksi tuli nojautua suurissakin ratkaisuisa ”yhden miehen raportteihin”, joita hallitus ei ottanut suoraan nimiinsä. Tunnetuin näistä virkamiesraporteista on ns. Sailaksen paperi,

valtiovarainministeriön budjettipäällikön laatima esitys ”Julkisen talouden tasapainon parantaminen” vuodelta 1992. Kososen mukaan ehdotukset olivat varsin yksityiskohtaisia, mutta eivät perustuneet sisällöllisesti sosiaalipolittiseen harkintaan. Taustalla oli kuitenkin myös uudenlaista arviota julkisen sektorin toiminnasta ja tarpeellisuudesta. (Kosonen 1998, 347.)

Lipposen vuonna 1995 muodostama sateenkaarihallitus otti tavoitteekseen työttömyyden puolittamisen. ”Tähän vaadittaisiin kasvun lisäksi työmarkkinoiden joustavuutta ja työnteon kannustamista: *suuntauduttiin myös rakenteellisiin muutoksiin.* Jatkuvuutta edustaa pyrkimys valtion velkaantumisen pysäyttämiseen menoleikkausten avulla. Tämä tavoite kytkeytyy aiempaa tiiviimmin hallituksen EMU-politiikkaan eli konvergenssiehtojen mahdollisimman nopeaan ja nuhteettomaan täyttämiseen.” (Kosonen 1998, 348.) Lipposen ykköshallituksen ohjelma on tässä yhteydessä mainitsemisen arvoinen siksi, että se muotoiltiin Pekkasen paperin suuntaviivojen mukaan (Työministeriön muistio 14.10.1998, 2). Kosonen ei kuitenkaan kiinnitä asiaan huomiota.

3 JOURNALISMIN JA KONSENSUKSEN SUHDE

Tiedotusvälineiden merkitystä ei suomalaista konsensusta käsittelevässä kirjallisuudessa juurikaan eritellä. Esimerkiksi Kyntäjä viittaa väitöskirjassaan vain pari kertaa joukkotiedotusvälineiden tehtävään konsensusilmapiirin muokkaajana. Kyntäjän tutkimuksesta ilmenee kuitenkin, että tiedotusvälineiden asennoitumista konsensukseen ei ole nähty merkityksettömänä asiana. Tulopoliitiikan kehittämistoimikunta lausui asiasta vuonna 1971 näin:

Luottamuksen syntymisen tärkeä edellytys nykyisessä osallistuvassa yhteiskunnassa on laaja informaatio toiminta, jonka tulisi viime kädessä ulottua koko väestöön ja sen vuoksi vaatii yleisten tiedotusvälineiden myötävaikutusta. (Kyntäjä 1993, 90.)

Koska tulopoliittisesta neuvottelumekanismista haluttiin kehittää yleisesti hyväksytty poliittinen instituutio, tulopoliitiikan tarpeisiin haluttiin valjastaa systemaattinen julkisuus ja yleiset joukkotiedotusvälineet (Kyntäjä 1993, 121). Kyntäjä huomauttaa myös, että konsensus edellyttää toimijoiden sijoittumista yhteiseen argumentaatiokenttään, mikä on tärkeää erityisesti konsensusdiskurssin osapuolille.

Toinen asia on ammattiyhdistysjäsenistön ja yleisen mielipiteen suostuttelu tulopoliitiikan tavoitteenasettelujen ja toimintavaatimusten taakse. Tässä tulevat kyseeseen yritykset laajentaa argumentaatiokenttää ammattijärjestöjä ja joukkotiedotusvälineitä hyväksi käyttäen. (Kyntäjä 1993, 52.)

Carey (1989, 14) erottaa viestinnän ymmärtämisessä kaksi suurta linjaa. Ensimmäisen mukaan viestintä on sanomien siirtoa, toisen mukaan viestintä on rituaali, jonka kautta yhteisö ylläpitää itseään. Pietilän (1997, 120) luonnehdinnan mukaan viestintä on yhtäältä tekninen siirtoprosessi, toisaalta sosiaalis-kulttuurisen yhteisyyden tuottamista ja ylläpitoa. Tässä työssä korostan journalismia rituaalina ja sosiaalis-kulttuurisen yhteisyyden ylläpitona ja tuottamisena.

Rituaalimallin mukaan viestintä tarjoaa keinon ylläpitää yhteisöä ajassa. Viestinnässä esitettävien yhteisten uskomusten kautta ihmiset kokevat osallisuutta ja toveruutta.

Rituaalimallin mukaan esimerkiksi sanomalehden rooli ei ole ainoastaan levittää tietoa, vaan esittää ja vahvistaa tiettyä käsitystä maailmasta (Carey 1989, 18, 20).

Rituaalimallille osittain vastakkaisen siirtokäsityksen mukaan viestinnässä siirretään ja levitetään sanomia tilassa (in space) ihmisten ja etäisyyden hallitsemiseksi (control). Carey ei kiellä viestinnän siirto-ominaisuuksia, mutta huomauttaa, että tiedonsiirtoa ei voi ymmärtää ilman viestinnän rituaalisuutta (Carey 1989, 15, 21–22).

Erottelu siirtoon ja rituaaliin ei ole konsensusjournalismissa merkityksetön. Konsensus näyttäytyy ainakin Pekkasen paperin tapauksessa ohjelmanjulistuksena, jolloin ”sanomien siirto ihmisten ja etäisyyden hallitsemiseksi” vaikuttaisi tiedonvälityksen rituaalisuutta ilmeisemmältä lähtökohdalta. Rituaalimalli korostaa viestintätilanteen monimutkaisuutta ja tiedotusvälineiden omaa harkintaa suoraviivaista siirto-käsitystä paremmin ja sopii etenkin arvokonsensuksen tarkastelemiseen. Päämääräkonsensuskeen näyttää sen sijaan liittyvän pyrkimys suoraan vaikuttamiseen ja valmiiden tilanteenmäärittelyjen läpilyömiseen tiedotusvälineitä hyväksikäyttämällä.

3.1 John Dewey: Konsensus vaatii viestintää – viestintä vaatii konsensusta

Keskeinen ajattelija viestinnän rituaalimallin takana on yhdysvaltalainen filosofi John Dewey. Deweylle viestintä merkisi samaa kuin yhteisö ja yhteisö samaa kuin viestintä. Yhteisö saattoi olla olemassa ja toimia demokraattisesti vain yhteisessä viestinnässä.

Society not only continues to exist *by* transmission, *by* communication, but it may fairly be said to exist *in* transmission, *in* communication. There is more than a verbal tie between the words common, community and communication. Men live in a community in virtue of the things which they have in common; and communication is the way in which they come to possess things in common. [...] Consensus demands communication. (Dewey 1946, 5–6.)

Dewey puhuu arvokonsensuksesta, joka hänen mielestään on mahdollista säilyttää vain viestinnän avulla. Vastaavasti yhteisö säilyy elävänä, kun se viestinnän kautta ylläpitää arvokonsensustaan. Dewey näyttää kuitenkin ajatelleen, että joukkoviestinten tuli pyrkiä itsekin vaikuttamaan konsensuksen sisältöön. Joukkoviestintävälineiden tuli ryhtyä

välittämään niiden fyysiseen suuruuteen ja mahdollisuuksiin verrattavia ajatuksia ja taiteesta mallia ottaen murtautua tavanomaistuneen ja rutiininomaisen tietoisuuden kuoren läpi (Dewey 1927, 142, 183–184).

Näkemyksistä yhteisyytenä vaikutti myöhempään yhdysvaltalaiseen tiedotusoppiin, muun muassa symboliseen interaktionismiin ja tulkitsevaan kulttuuritutkimukseen, paljolti juuri Deweyn ansiosta. (Pietilä 1997, 126.) Edellä mainittu Carey ammensi Deweyn ajattelusta rituaalimallia luodessaan.

Journalismin riippuvuussuhde ympäröivän yhteiskunnan yhteisyyteen, sen historiaan, arvoihin ja rakenteisiin tulee ilmi usean nykykirjoittajan kautta muun muassa artikkelikokoelmassa *Social Meaning of News* (1997). Colemanin (1997, 494) mukaan käsitykset, jotka hallitsevat kulttuuria, hallitsevat myös uutisia. Tiedotusvälineet ovat sidottuja ympäröivään kulttuuriin ja sen symboleihin mediayrityksen omistuksesta riippumatta (Schudson 1997, 16).

Koska tiedotusvälineiden on menestyäkseen toimittava yhteiskunnan sääntöjen mukaan, niiden asema ei ole autonominen muuhun yhteiskuntaan nähden. Siten uutiset pikemminkin uusintavat olemassaolevia yhteiskunnallisia rakenteita kuin pyrkivät niiden muuttamiseen. (Berkowitz 1997, 497.) Journalismi voi siten itse muodostua esteeksi, kun yhteiskunnan rakenteita tai hallitsevia ajatusmalleja syystä tai toisesta pyritään muuttamaan. Esimerkiksi talouden rakenteiden muuttaminen saatetaan mieltää ensisijaisesti uhkana.

Rituaalimalli lukeutuu viestinnätutkimuksessa tulkitsevaksi kulttuuritutkimukseksi kutsuttuun suuntaukseen. Käsittelen seuraavaksi kriittisen kulttuuritutkimuksen keskeisen hahmon, Stuart Hallin joukkoviestintää ja konsensusta koskevia näkemyksiä. Veikko Pietilän erottelun mukaan tulkitseva kulttuuritutkimus tarkasteli (viestinnän) merkityksiä yhteisen ja mielekkään maailman luomisena. Tämä yhteinen maailma sekä mahdollisti ihmisten vuorovaikutuksen ja yhteistoiminnan että uusintui tässä toiminnassa. Kriittinen kulttuuritutkimus otti sen sijaan lähtökohdakseen viestinnän

merkityksiin kytkeytyvän yhteiskunnallisen vallan ja eriarvoisuuden. (Pietilä 1997, 281.)

3.2 Stuart Hall ja kriittinen kulttuuritutkimus

Birminghamin kriittistä kulttuuritutkimusta johtanut Stuart Hall on ainoa löytämäni viestinnätutkija, joka on tuotannossaan pohtinut konsensuksen ja journalismin kytköstä yksittäisiä tapauksia laajemmin. Hallin tutkimuskonteksteissa konsensus saa paikoin Deweysta poikkeavan merkityksen. Deweyn tavoin Hall pitää yhteisön sisäistä arvokonsensusta viestinnän lähtökohtana. Hänen kritiikkinsä näyttää suuntautuvan päämääräkonsensuksen ja siihen liittyvien keinojen käsittelyyn tiedotusvälineissä.

Kriittinen kulttuuritutkimus lukeutuu uusvasemmistolaisiin viestintäteorioihin. Niiden mukaan joukkoviestintä toistaa hallitsevaa ideologiaa ja siten ylläpitää ihmisten eriarvoisuutta. Tulkitsevan kulttuuritutkimuksen ”juhliessa” viestintää uusvasemmistolaiset huomauttavat, että kaikilla ei ole yhtäläistä pääsyä viestimiin, joissa esitetään totuusväittämiä maailmastamme.

Hallin mukaan ideologiat ovat ”mielikuvia, käsitteitä ja asettamuksia, joiden viitekehyksissä miellämme, tulkitsemme ja ymmärrämme jotakin yhteiskunnallisen todellisuutemme puolta niin, että siinä ’on tolkkua’” (Hall 1992, 268). Tämä ideologian määritelmä kävisi mielestäni myös arvo- ja merkityskonsensuksen määritelmäksi.

Ideologiat edeltävät yksilöitä ja ovat osa sitä yhteiskunnallista ja symbolista ympäristöä, johon yksilöt syntyvät ja jossa heistä tulee subjekteja. Ideologiat eivät ole yhteiskunnallisen tietoisuuden muotoja, vaan ne tuottavat näitä muotoja. Ideologian tuottamisesta ja uusintamisesta vastaavat ennen kaikkea perheen, koulun ja joukkoviestinten kaltaiset instituutiot. Ideologiat ovat tehokkaimmillaan, kun olemme tottuneet niihin. Kieli ei ole ideologisesti viaton. (Hall 1992, 268– 271.)

Hall katsoi, että periaatteessa tiedotusvälineet olivat riittävän autonomisia toimiakseen areenana eri ideologioiden väliselle kamppailulle. Käytännössä viestimet kuitenkin

toistivat valtaapitävien määrittelyjä. (Hall 1999a, 253.) Vaikka tiedotusvälineet olivat vapaita suorasta pakottamisesta ja rajoittamisesta, ne ”kytkivät itsensä systemaattisesti sellaisiin tilanteenmääritelmiin, jotka suosivat vallanpitäjien hegemoniaa” (Hall 1992, 189). Viestimet eivät olleet vinoutuneita esimerkiksi tietyn puoleen hyväksi, vaan puoluejärjestelmän hyväksi tai parlamentaarisen-demokraattisen järjestelmän hyväksi (Pietilä 1997, 273).

Hallin mukaan tiedotusvälineet luovat ja vahvistavat konsensusta, kun ne esittävät tiettyä, sinänsä puolueellista tapaa tarkastella maailmaa siten, että asiat näyttävät vääjäämättömiltä, hyödyllisiltä ja universaaleilta, ”todellisuudelta” itseltään. (Hall 1992, 161.)

3.3 Hall: Joukkoviestintä tuottaa konsensusta

Uutiskäytäntöjä ohjaa Hallin mukaan käsitys, jonka mukaan yhteiskunnassa on vallittava konsensus. Kulttuurinen konsensus on perusta, jolle yhteisön sisäinen viestintä rakentuu. Hall puhuu tässä yhteydessä arvokonsensuksesta.

Samalla hän kuitenkin katsoo, että konsensus on nostettu äärimmäiselle tasolle: asioissa näyttää aina olevan vain yksi puoli. Koska konsensukseen sisältyy Hallin mukaan ajatus, jonka mukaan kaikilla yhteiskunnan jäsenillä on sekä samat intressit että jokseenkin yhtä suuri vaikutusvalta yhteisön asioihin, konsensuksella on poliittisia seurauksia. (Hall 1999a, 251.) Tarkasteluun voidaankin ottaa hallittujen ”vapaa suostumus” hallitsevien luokkien johdettaviksi kapitalismissa (Hall 1992, 187).

Itse asiassa oli siis kysymys sosiaalisen kontrollin ongelmasta ja sosiaalisen kontrollin osuudesta yhteiskunnallisessa järjestyksessä. [...] Kyse oli suostumisesta erityiseen yhteiskuntajärjestyksen lajiin; yksituumaisuudesta, joka tarkoitti yhteiskunnan erityistä muotoa, nimittäin yhteisökiinteyttä tarkalleen tietynlaisten sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten rakenteiden ja niiden sääntöjen puitteissa ja mukautumisena niihin. [...] Yhteiskuntajärjestykseen sisältyi sosiaalisen, poliittisen ja oikeudellisen kurin käyttö. Se niveltä olemassa olevaan: luokan, vallan ja auktoriteetin annettuihin jakautumiin, yhteiskunnan vakiintuneisiin instituutioihin. (Hall 1992, 158–159.)

”Yhteiskunnan erityinen muoto tarkalleen tietynlaisten sääntöjen puitteissa” viittaa ajatukseen, että konsensus olisi lähtökohtaisesti tiettyjä ryhmiä syrjivä ja tiettyjen ryhmien hegemoniaa korostava ja varjeleva. Tälle Hallin ajatukselle löytyy tukea esimerkiksi Kyntäjän tulopoliittista konsensusta tarkastelevasta tutkimuksesta.

Rajanveto arvokonsensuksen, päämääräkonsensuksen ja keinoja koskevan konsensuksen välillä on tässä kohdassa hankalaa. Perusarvoihin ja peruserkityksiin voi liittyä tiettyjä ryhmiä syrjiviä rajoituksia erityisesti niissä maissa, joissa on Suomea jyrkemmät sosiaaliset erot. ”Sosiaalisen, poliittisen ja oikeudellisen kurin käyttö” kuitenkin viittaa mielestäni enemmän tilanteisiin, jossa tiettyyn tavoitteeseen pyritään tarkasti määritellyillä keinoilla. Mitä vaikeammaksi määrittelystä tilanteesta on kysymys, sitä poikkeuksellisempia keinot voivat olla ja sitä jyrkempää kuria – Pekkasen paperin yhteydessä esimerkiksi eduskunnan käsien sitomista – voidaan ehdottaa.

Konsensus-näkemys on Hallin mukaan erityisen vahva demokraattisissa, kapitalistisissa yhteiskunnissa, ja niiden tiedotusvälineet ovat sisäistäneet konsensus-ajatuksen vahvasti (Hall 1992, 252). Syitä median konsensushakuisuudelle Hall kumppaneineen löysi uutiskäytännöistä. Toimittajilla on tapana haastatella yleisesti hyväksytyjä (accredited) lähteitä, joilla on valtuudet puhua suuremman ryhmän suulla ja samalla yleensä helpohko pääsy julkisuuteen. Puolueettomuus- ja objektiivisuusperiaatteet kääntyvät Hallin mielestä siten ironisesti palvelemaan median ulkopuolisten tahojen intressejä. (em., 254.)

Median käyttämistä lähteistä tulee Hallin termein ensisijaisia määrittelijöitä, joiden hahmottava kuva tilanteesta antaa muodon keskustelulle ja hallitsee myöhempää keskustelua. Tiedotusvälineille jää toissijainen ja alistettu rooli toistaa valtaideologian mukaisia tilanteenmäärittelyjä. (Hall 1992, 255.)

Muuan niistä keinoista, joiden avulla valtaapitävät voivat jatkaa suostumukseen ja legitiimisyysperustuvaa hallintoaan, on siinä, että tietyn luokan tai valtablokin edut voidaan kytkeä enemmistön yleisiin etuihin tai tehdä niiden kanssa yhtäpitäviksi. [...] Konsensus on siis se väline, jonka avulla toteutetaan vallan ja suostumisen välinen välttämätön liitto

(tai yhtäläisyys.) Mutta jos enemmistön konsensukselle voidaan antaa sellainen muoto, että se pitää yhtä vallanpitäjien tahdon kanssa, silloin erityiset (luokka-) edut voidaan esittää identtisinä kansan konsensuaalisen tahdon kanssa. Tämä kuitenkin edellyttää suostunnan muokkaamista, koulumista ja harjoittamista. (Hall 1992, 189.)

Tiedotusvälineet ovat keskeinen instituutio, jonka avulla tuotetaan konsensusta ja valmistellaan enemmistön suostumusta (Hall 1992, 188). Toisaalta viestimet säilyttävät legitimiin toimintakykynsä vain toimimalla konsensuksen puitteissa. Viestimien on oltava herkkiä niille yleisille rajoille ja kehyksille, joista ”kaikki ovat yhtä mieltä.” (em., 189–190.)

Viestimien suuntautuessa ’konsensuksen’ hengessä ja koettaessa samalla muokata sitä ja työstää sille hahmoa tulee viestimistä erottamaton osa sitä ’suostunnan tuottamisen’ dialektista prosessia – konsensusta muovataan samalla, kun sitä heijastetaan – joka suuntaa niitä juuri valtiossa edustettujen hallitsevien yhteiskunnallisten intressien muodostamassa voimakentässä. (Hall 1992, 190.)

Konsensus ei kuitenkaan toimi tiedotusvälineissä tietoisten tarkoitusten ja puolueellisuuksien tasolla. Toimittaja asettaa ilman tietoista tarkoitusta logiikan, joka on yhdensuuntainen hallitsevien etujen kanssa, sillä ”kriittisessä paradigmassa ideologia on pikemmin yhteiskunnallisten prosessien logiikan ja diskurssin funktio kuin toimijan tarkoitus.” (Hall 1992, 190.)

Hallin tulkinta journalismin ja konsensuksen suhteesta jää mielestäni yksipuoliseksi. Aineistoanalyysini osoitti, että konsensusjournalismissa on kysymys muustakin kuin ”suostunnan tuottamisesta” ja että konsensus on muutakin kuin ”väline, jonka avulla toteutetaan vallan ja suostumisen välinen välttämätön liitto.” Pekkasen paperia käsitellyt journalismi oli halukas ottamaan etäisyyttä konsensukseen ja kritisoimaan erityisesti siihen liittyviä toimintaperiaatteita ja keinoja.

Sen sijaan lähteiden käyttöä ja tiedotusvälineiden taipumusta esittää ”puhdasta” todellisuutta koskevassa kritiikissään Hall vaikuttaa erittäin ajankohtaiselta.

Deweyn ja Hallin pohjalta journalismin ja konsensuksen suhdetta voidaan määritellä ainakin muutamalla virkkeellä. Arvokonsensus ja yhteisön sisäinen viestintä edellyttävät toisiaan; arvokonsensus takaa siihen sitoutuneelle medialle yleisön. Konsensukseen sisältyvät arvot ja toimintatavat saattavat johtaa eri väestöryhmien eriarvoistumiseen. Yhteiskunnan vahvojen ryhmien ja instituutioiden kautta konsensus ohjaa journalismin sisältöä ja saattaa jopa rajoittaa viestimien toimintaa. Konsensuksen projektiluontoinen rakentaminen tuskin onnistuu ilman tiedotusvälineitä.

3.4 Journalismin kiinnittyminen konsensukseen

Journalismin mahdollisuudet käsitellä konsensusta ovat oleellisesti sidoksissa tiedotusvälineiden liikkumatilaan yhteiskunnassa. Verrattuna muihin yhteiskunnallisiin ilmiöihin konsensus kirvoittaa vähemmän keskenään kilpailevia mielipiteitä. Äärimmäisessä tilanteessa konsensus on niin hallitseva, että siitä tulee Hallin edellä kuvailema vääjäämättömältä ja ainoalta vaihtoehdolta näytävä totuus.

Jotta journalismi voisi tarkastella konsensusta kuten se tarkastelee yhteiskunnan ilmiöitä yleensä, se tarvitsee lähtökohdaksi vapaan tiedonvälityksen oikeudet. Vaikka tiedotusvälineet voivat Suomessa hallitusmuodon takaamin oikeuksin julkaista hallitusta kritisoivaa aineistoa ilman vakavaa uhkaa, käytännössä journalismin sisältöön on puututtu. Sotien jälkeen idänpolitiikka vaikutti myös lehdistönvapauteen: lehdistö omaksui tietyn pidättyvyyden Neuvostoliitolle arkojen aiheiden käsittelyssä. Valtioneuvoston Tiedotuskeskus kehotti sanomalehtiä sodan jälkeen ”äärimmäiseen varovaisuuteen ulkopoliittisissa asioissa” (Tommila – Salokangas 1998, 232). Esimerkiksi presidentti ja ulkoministeri puuttuivat ajoittain journalismin sisältöön. (Nousiainen 1998, 115–119.)

Journalismin tunnustettu asema yhteiskunnassa perustuu ensisijaisesti siihen, että sen katsotaan toteuttavan tiettyjä oleellisia tehtäviä yhteiskunnan toimivuuden ja demokratian kannalta. Kirjassaan Journalistiikan perusteet Hemánus esittelee kolme yleisesti hyväksyttyä tehtävää journalismille. Ne ovat (olennaisen ja totta olevan) tiedon

välittäminen, yhteiskunnan kriittinen tarkkailu ja yhteiskunnallisen vallankäytön valvonta sekä sananvapauden ja julkisen keskustelun edistäminen. (Hemánus 1990, 30.)

Poliittisen järjestelmän näkökulmasta asiaa tarkastelevan Nousiaisen mukaan journalismin tehtävät ovat vapaan mielipiteenmuodostuksen kannalta täsmälleen samat: toimia tiedottajana, kriitikkona ja keskusteluareenana (Nousiainen 1998, 115).

Jos Hemánuskin kiinnitti huomiota tehtävien mahdolliseen epärealistisuuteen, on kymmenen vuotta myöhemmin kirjoittavan Kuneliuksen määritelmä journalismin tehtävistä jo toisenlainen. Kuneliuksen mukaan hyvä journalismi toteuttaa neljää tehtävää: välittää tietoa, kertoo tarinoita, ylläpitää julkista keskustelua ja toimii julkisen toiminnan resurssina. Näiden lisäksi journalismiin voidaan liittää monia muitakin tehtäviä. Journalismi muun muassa tavoittelee taloudellista voittoa, palvelee valtasuhteita viljelemiensä stereotyyppien kautta, valistaa ja viihdyttää yleisöään. (Kunelius 2000, 4–5.)

3.4.1 Konsensus uutisaiheena

Journalismi elää yhteiskunnan liikkeestä ja intressikonflikteista. Ristiriidat hyödyttävät journalismia huomattavasti paremmin kuin konsensus. Silti kriisi merkitsee journalismille hyvää juttulähdettä vain tiettyyn rajaan saakka. Jos kriisi alkaa uhata koko järjestelmän olemassaoloa tai talouskriisi uhkaa mediayritysten omaa taloutta, journalismi ryhtyy tinkimään mahdollisuudesta hyötyä kriisistä uutisten kautta.

Pekkasen paperin yhteydessä näkyy selvästi, että konsensuksella on huomattava uutisarvo. Vaikka konsensus toteutuessaan vakauttaa journalismin potentiaalisia uutisaiheita ja sysää konflikteja kulissemiin, konsensukseen liittyvä dramatiikka ei jää toimittajilta huomaamatta. Pekkasen paperin yhteydessä dramaattisia aineksia tarjosivat muun muassa Ahtisaaren näyttävä toiminta, jota voitiin verrata Kekkoseen, sotarinnastukset ja Pekkasen tausta ”vaikeiden sovittelujen” miehenä. Lisäksi konsensukseen vanhastaan liittyneet alueet, etenkin turvallisuuspolitiikka, kuuluvat kovimpiin mahdollisiin uutisaiheisiin.

Arvokonsensus on jälleen eriteltävä periaatekonsensuksesta ja keinoja koskevasta konsensuksesta. Arvokonsensuksesta tulee uutinen todennäköisimmin silloin, jos sen piirissä tapahtuu mitattuja muutoksia. Muutoin arvokonsensus ei ole uutinen, mutta se saattaa näkyä uutisissa ”itsestäänselvyyksinä.” Sen sijaan tiettyyn tavoitteeseen eksplisiittisesti kytkeyty konsensus nostettiin ainakin Pekkasen paperin tapauksessa otsikoihin.

1900-luvun alkupuolella yhdysvaltalaiseen viestinnätutkimukseen vaikuttanut Robert Ezra Park katsoi, että yhteiskunta on alati epävakaa tilassa. Siten viestinnällä on periaatteessa yhtäläiset mahdollisuudet tilanteessa kuin tilanteessa joko vakauttaa yhteiskuntaa tai eriyttää sitä. (Pietilä 1997, 133–134.) Kysymys journalismin sisällön määrittelyvallasta korostuu kriisi- tai poikkeustilanteissa, jolloin eliitit saattavat pyrkiä hallitsemaan julkista ja yleistä mielipidettä tavallista voimakkaammin ja toimittajat saattavat mieltää vastuunsa tilanteenmäärittelystä tavallista suuremmaksi.

Konsensusjournalismissä saattaa siten kohdistua tavallista voimakkaampia toimituksen ulkopuolisia intressejä. Samalla toimituksen oma arvio yhteiskunnan tasapainosta ja tulevaisuudesta vaikuttanee aiheenkäsittelyyn tavanomaista uutisaihetta enemmän.

3.4.2 Eliittien vaikutusvalta journalismin sisältöön, esimerkkinä EU-kysymys

Tuomo Mörä tarkastelee väitöskirjassaan (1999) EU-journalismin uutistuotantoa. Mörä toteaa, että EU-kysymyksessä virkamiehillä, poliitikoilla ja etujärjestöillä oli huomattavaa valtaa journalismin sisältöön. Sen sijaan kansalaisjärjestöjen vaikutusmahdollisuudet jäivät marginaalisiksi. (Mörä 1999, 182.)

Kansanäänestys Suomen liittymisestä Euroopan Unioniin osuu täsmälleen samaan ajankohtaan Pekkasen paperin kanssa. Pekkasen työryhmä julkaisi raporttinsa noin kahta viikkoa ennen kansanäänestyspäivää.

Mörän mukaan viestinten valtaa omaan sisältöönsä rajoittaa se, että juttulähteet ovat usein varsinaisia ”reporttereja”, jotka hankkivat uutisten raakamateriaalin ja ovat yhteydessä ensikäden tietoihin. Tällöin journalisteista tulee itse asiassa käsittelijöitä, jotka valitsevat materiaalista näkökulmia ja yhdistelevät tietoja. (Möra 1999, 185.)

Virkamiesten ja poliitikkojen keskeinen asema uutistuotannossa perustui EU-kysymyksessä neljään seikkaan, joita Möra kutsuu tiedon monopoliksi, aseman legitimiisyydeksi, tehokkaaksi materiaalintuotannoksi ja kulttuuriseksi läheisyydeksi journalistien kanssa. (Möra 1999, 186.)

Mörän mukaan journalistit eivät suhtautuneet kovinkaan vakavasti EU-kansanäänestystä varten synnytettyihin kansalaisjärjestöihin. Niitä pidettiin marginaali-ilmiönä, jotka toimittajien mielestä antoivat lähinnä sivuhuomautuksia poliitikkojen, ulkoministeriön ja etujärjestöjen johtamaan ”varsinaiseen” keskusteluun. Mörän vuosina 1992 ja 1993 tekemien toimittajahaastattelujen mukaan kansalaisjärjestöjen rooli journalistien lähteinä oli ”miltei olematon.” ”Niillä ei ollut resursseja, joista journalistit olisivat olleet riippuvaisia tai edes kiinnostuneita.” (Möra 1999, 180.)

Journalistit pitivät jäsenyyden vastustajia usein omituisina ja heidän argumentointinsa arvioitiin toistuvasti epärationaaliseksi ja unenomaiseksi. [...] Usein ei-puolen tapa esittää asioita oli journalisteille vieras ja kulttuurisesti etäinen. Poliitikkojen, virkamiesten ja etujärjestöjen edustajien retoriikka ja logiikka olivat journalisteille ”kotoisempia” kuin ei-puolen edustajien. (Möra 1999, 181.)

Näistä Mörän huomioista voi viitata lyhyesti myös konsensukseen. Konsensukseen sisältyvä retoriikka ja logiikka ovat ”kotoisia” niille, jotka jakavat konsensuksen. Konsensusta kyseenalaistavat argumentit voivat vaikuttaa heistä ”unenomaisilta ja epärationaalisilta”, jolloin konsensukseen sitoutumattomilla lähteillä on vaikeuksia päästä julkisuuteen.

Tarvittaessa eliitit puuttuivat EU-kysymyksessä kovemmallalla kädellä journalistien toimintaan. Mörän haastattelemissa toimittajista kahta oli uhkailtu suojelupoliisilla (Möra 1999, 161). Osa haastatelluista koki, että journalismi haluttiin valjastaa

kansallisen edun ajamiseen: kysymys oli isänmaan asiasta, ja journalismin tuli patrioottisesti tukea hallituksen pyrkimyksiä (em., 163). 1990-luvun alkuvuosina näyttää siten esiintyneen samantyyppistä pyrkimystä rajoittaa journalismin liikkumavapautta kuin sotienjälkeisen ulko- ja turvallisuuspoliittisen konsensuksen yhteydessä.

3.4.3 Tiedotusvälineiden sisällön samankaltaistuminen

Konsensuksesta voidaan puhua myös silloin, kun joukkoviestinnän sisältö on eri tiedotusvälineissä hyvin samankaltainen. Perkon mukaan viestimet eivät toisen maailmansodan kaltaisia lyhyitä poikkeusaikoja lukuunottamatta ole koskaan olleet yhtä samankaltaisia kuin nyt. Valtamedia, joka mukautuu poliittisen ja taloudellisen eliitin omaksumiin arvoihin, on huono etsimään niille vaihtoehtoja tai luomaan uusia arvoja. (Perko 1998, 9–36.)

Perkon havainnon journalismin sisällön samankaltaistumisesta voi nähdäkseni soveltaa vuoteen 1994. Vuosien 1987 ja 1995 poliittista uutisjournalismia viidessä sanomalehdessä verranneen Löytömäen mukaan lehtien lähestymistapa poliittisiin toimijoihin oli vuonna 1995 lähentynyt toisiaan. Useimmat lehdet kohtelivat neljää suurinta puoluetta ja tasavallan presidenttiä tasapuolisemmin kuin ennen. Omaan aineistooni kuuluva Suomenmaa poikkesi Löytömäen mukaan selvästi muista tarkastelluista lehdistä.

Suomenmaa oli [...] muuttunut poliittisesta uutislehdestä takaisin puolueen poliittisen viestin julistajaksi. Jos Suomenmaa oli 1980-luvun lopulla raivannut puoluekantaa uutispalstoilta, oli tästä pyrkimyksestä ilmeisesti luovuttu lamavuosina, jolloin lehti säilyi hengissä vain puolueen tukimarkkojen voimakkaan keskittämisen avulla. (Löytömäki 1998, 214–215.)

Löytömäen mukaan lehden tausta vaikuttaa kuitenkin edelleen uutissivujen sisältöön. Puolueetaustaisissa sanomalehdissä lehden suhde omaan puolueeseen näkyy politiikan päätoimijoiden kohtelussa uutisteksteissä. Koska puoluelehtien päätoimittajilla on mahdollisuus osallistua puoluehallituksen kokouksiin, lehti ryhtyy helposti uutisissaan legitimioimaan puolueen politiikkaa jäsenistölle ja lukijakunnalleen. Näin lehti toteuttaa

tietyn poliittisen ideologian vahvistamista toisen tehtävänsä kustannuksella: kenttäväen mielipiteiden tuominen puoluejohdon tietoon lehden välityksellä jää vähemmälle.

(Löytömäki 1998, 219–222.)

Puoluelehdet toimivat siten valtamedian tavoin, ne vahvistavat olemassaolevia valtakeskuksia ja ajattelumalleja. Jopa poliittisesti järjestäytyneiden kansalaisten äänillä saattaa siten olla vaikeuksia päästä julkisuuteen.

Salokangas (1998, 43) muistuttaa, että historiallisesti nimenomaan poliittinen lehdistö on ”vapauden airut”, sillä lehdistön politisoitumisessa oli kysymys vapaudesta olla julkisesti toista mieltä kuin valtaapitävät.

4 PEKKASEN PAPERI

4.1 Taloudellinen tilanne vuonna 1994

1990-luvun alussa Suomessa koettiin lama, joka vei maan lähelle konkurssitilaa. 1980-luvun lopun voimakkaan nousukauden jälkeen maahan ilmestyivät leipäjonot ja työttömyys kosketti käytännössä jokaista sukua.

Suomi velkaantui jyrkästi ulkomaille. Julkisen sektorin bruttovelka oli vuonna 1994 suhteessa bruttokansantuotteeseen 72 prosenttia (Työttömyys 200 000:een 1994, 7). Keväällä 1993 Suomen väläyteltiin jopa joutuvan Kansainvälisen valuuttarahaston IMF:n holhoukseen. Hulkon ja Pöysän mukaan käänne parempaan tapahtui kiirastorstaina huhtikuussa 1993, kun teollisuuden avainhenkilöt keskeisiin yritysjohtajiin vetoamalla saivat aikaan merkittävän valuuttavirran Suomeen. Teollisuuden työnantajakeskusjärjestön TT:n toimitusjohtajan Johannes Koroman mukaan kysymys maan joutumisesta kansainväliseen valvontaan oli kiinni enää muutamista tunneista. (Hulkko – Pöysä 1998, 416–417.) Hallitus oli varautunut kansantalouden selvitystilaan suunnittelemalla laajamittaisia säännöstelytoimia (Suomenmaa 4.11.1994).

Tuotantotoiminnan lama ajoitetaan vuosiin 1991–1993. Vuonna 1994 vienti kasvoi jo, mutta työttömyys oli synkimmissä pohjalukemissaan. Työministeriön mukaan lama kesti työvoiman osalta neljä vuotta, vuoden 1990 toiselta neljännekseltä vuoden 1994 toiselle neljännekselle (Työttömyys 200 000:een, IV).

Työttömyyttä ja työllisyyttä on mitattu monin eri kriteerein. Työministeriön mukaan Suomessa oli vuoden 1994 lopussa 494 247 työtöntä työnhakijaa. Tilastokeskuksen mukaan työttömiä oli 408 000. Suomen Akatemian lamaa käsittelevän tutkimusohjelman mukaan maassa oli vuonna 1994 yli 600 000 työtä vailla olevaa. Lukuun on laskettu työttömien työnhakijoiden ohella työllistetyt, työvoimakoulutuksessa olevat ja työttömyyseläkeläiset. Vastaava luku oli vielä vuonna 1999 yli 500 000 henkeä. (Lehtonen 2000, 18–20.)

Työministeriön laskeman vuosikeskiarvon mukaan vuoden 1994 työttömyysaste oli Suomessa 20 prosenttia. Työllisyysaste eli työllisten osuus työikäisestä väestöstä oli Kososen (1998, 384) mukaan samana vuonna 60,1 prosenttia. Siten 39,9 prosenttia työikäisistä oli työvoiman ulkopuolella.

Blomin mukaan suomalaisissa kotitalouksissa koettiin vuonna 1994 yleisesti taloudellista kurjistumista. Tampereen yliopiston sosiologian laitoksen vertailututkimuksessa noin joka kymmenes henkilö oli vuonna 1988 vastannut perheensä taloudellisen tilanteen huonontuneen viimeisen kuuden vuoden aikana. Vuonna 1994 luku oli kaksi kolmesta. (Blom 1999, 226.)

Samaa tutkimushanketta toteuttamassa olleen Laaksosen mukaan työttömyys oli koskettanut kaikkia yhteiskuntaluokkia ja koulutustasoja, mutta sen vaikutus oli voimakkainta vähiten koulutettujen ja työväenluokan keskuudessa. Lama toi esille alle 30-vuotiaiden ja yli 50-vuotiaiden haavoittuvuuden. Merkittävin pysyvään marginalisoitumiseen tai huono-osaistumiseen vaikuttava tekijä oli tutkimuksen mukaan pitkäaikaistyöttömyys. (Laaksonen 1999, 74, 76.)

Sosiaali- ja taloushistoriallisessa tutkimuksessa on havaittu, että lamassa on yleensä kolme vaihetta: talouslama, työttömyyslama ja sosiaalipolitiikan lama (Lehtonen 2000, 15). 1990-luvun alun taloudellinen lama loppui ainakin joiltakin osin jo vuonna 1994 talouskasvun alkaessa. Työttömyyslamaan ja sosiaalipolitiikan lamaan ei sen sijaan oltu löydetty ratkaisua vielä vuosien jälkeenkään (em., 25).

Laman ensimmäinen vaihe, talouslama, saattaa hallita lamaa koskevaa julkista keskustelua Suomessa. Lama mielletään loppuneeksi silloin, kun talouslama päättyy. Keskustapuolueen mukaan Suomi oli syksyllä 1994 ”kuntoon viritetty maa” (Helsingin Sanomat 2.11.1994; Suomenmaa 4.11.1994). Ahtisaaren päätös nimittää työttömyyttä pohtiva työryhmä talouslaman päättymisen hetkellä saattoikin osoittaa yleisjulkisuutta syvempää tilanteentajua.

Taloudellisten näkymien heiketessä Suomessa on vuoden 2001 aikana korostettu, että vaaraa 1990-luvun alun kaltaisesta lamasta ei ole. Lehtosen mukaan uudesta lamasta selviytyminen olisi nykytilanteessa kuitenkin paljon vaikeampaa kuin 1990-luvun alussa. ”Jos myöhempien lamavaiheiden annetaan jatkua, voimme tulevaisuudessa olla EU:n hyvinvointivaltioiden parialuokkaa”, Lehtonen (2000, 25) kirjoittaa.

Luostarisen mukaan hyvinvointivaltion säilymisellä on yhteys journalismin omaan tulevaisuuteen: journalismi perustuu ajatukselle kansalaisesta, joka on omia intressejään silmälläpitäen halukas kuluttamaan journalismia ja maksamaan siitä. Jos kansalaisuus syrjäytymisen ja huono-osaistumisen myötä heikkenee, myös journalismin kulutus pohja heikkenee. (Luostarinen 1993, 256.)

Luostarinen huomauttaa, että yhteiskunnassa on ryhmiä, jotka ovat kokonaan kyvyttömiä esittämään intressejään ja joiden toimintaa on myös lainsäädännössä rajoitettu, kuten vangit, holhouksen alaiset ja turvapaikan hakijat. ”Sosiaalitoimistot antavat varattomille aineellista tukea, mutta kuka antaisi kulttuurista pääomaa tai lähdearvoa niille ryhmille, jotka eivät kykene vaikuttamaan omaan julkisuuteensa”, Luostarinen kysyy. (Luostarinen 1993, 245–246, 254.)

4.2 Poliittinen tilanne vuonna 1994

Poliittista kenttää leimasivat syksyllä 1994 lokakuussa järjestetty kansanäänestys Suomen liittymisestä Euroopan Unioniin ja syksyn mittaan käynnistynyt eduskuntavaalikamppailu. Maata hallitsi Esko Ahon johtama porvarihallitus, jossa oli ministereitä Suomen Keskustan ohella Kansallisesta Kokoomuksesta ja Ruotsalaisesta Kansanpuolueesta. Presidentti oli myöntänyt Suomen Kristillisen Liiton kehitysyhteistyöministerille Toimi Kankaanniemelle eron hallituksesta juhannuksen jälkeen.

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue oli vuoden 1991 vaalien jälkeen siirtynyt oppositioon ensimmäisen kerran 25 vuoteen. Tammikuussa 1994 maahan oli valittu presidentti ensimmäistä kertaa suoralla kansanvaalilla. Sosialidemokraattinen

presidentti Martti Ahtisaari tuli valtakunnan korkeimpaan virkaan Suomen sisäpolitiikan ulkopuolelta.

Ahon hallituksen kausi oli keskustan vuonna 1991 saaman ”veretseisauttavan vaalivoiton” jälkeen ollut vaikea. Hallitus joutui vastakkain Suomen Pankin kanssa, eikä porvarihallitus kyennyt solmimaan luottamusta palkansaajajärjestöjen kanssa. Myös hallituksen sisällä oli ristiriitoja. EU-jäsenyysneuvottelut repivät etenkin keskustaa. Paavo Väyrynen luopui ulkoministerin salkustaan ja ryhtyi arvostelemaan jäsenyys Hanketta. Markka devalvoitiin kahdesti. (Jussila – Hentilä – Nevakivi 1995, 308–309, 311.)

Pääministeristä tuli 1990-luvulla aiempaa selvästi keskeisempi johtaja presidentin ohella. Vuonna 1994 maassa keskusteltiin valtiosääntöuudistuksen myötä muun muassa presidentin asemasta hallituksen muodostamisessa. Syksyn 1994 puheenaiheisiin kuului, kumman johtajan – pääministerin vai presidentin – tulisi edustaa Suomea EU-huippukokouksissa. (Alasuutari 1996, 181.)

Kesällä 1994 Ahtisaari kuvasi suhdettaan Ahon hallitukseen asialliseksi. Suhde ei ollut rakkausavioliitto, mutta ei järkiavioliittokaan, vaan jotakin siltä väliltä (Demari 21.6.1994).

Taloudellinen tilanne saneli poliittista tilannetta sikäli, että hallituksen kyvyttömyys katkaista talouden syöksykierrettä näkyi pettymyksenä politiikkaan. Blomin (1999, 233) mukaan yhteiskuntakriittisyys kasvoi askelittain siirryttäessä hyväosaisista huono-osaisiin sekä työväenluokkaan ja vasemmistoon. SDP odotti vaalivoittoa maaliskuun 1995 eduskuntavaaleissa. Suomen Kuvalehti leimasikin Pekkasen paperin jo ennen sen julkistamista hallitusohjelmaksi, joka varmistelisi kolmen suuren puolueen yhteishallituksen muodostamista vaalien jälkeen (Suomen Kuvalehti 19.9.1994).

4.3 Presidentti asettaa oman työllisyysryhmän

Martti Ahtisaari ilmoitti 20. kesäkuuta 1994 pitämässään tiedotustilaisuudessa asettaneensa työryhmän pohtimaan mahdollisuuksia vähentää selvästi Suomen työttömyyttä. Metsäteollisuuden keskusliiton toimitusjohtajana eläkkeelle jääneen Matti Pekkasen johtaman työryhmän tehtävänä oli ”analysoida työttömyyden pysyvän alentamisen tiellä olevia esteitä, koota asiantuntijoiden tästä asiasta laatimat selvitykset ja ehdotukset sekä tehdä selkeät suositukset toimenpiteiksi ja toimintalinjoiksi, jotka tehokkaasti vähentävät työttömyyttä.” Ryhmän tuli ”uskaltaa esittää myös poikkeuksellisten, jopa radikaalien keinojen käyttöä ainakin väliaikaisesti toteutettuna.” (Työttömyys 200 000:een 1994,1.)

Ryhmään kuuluivat Matti Pekkasen ohella Nokian toimitusjohtaja Jorma Ollila, Palkansaajien tutkimuskeskuksen johtaja Jukka Pekkarinen, Liikealan ammattiliiton puheenjohtaja Maj-Len Remahl sekä Suomen Akatemian tutkija, professori Antti Tanskanen. Jäsenet eivät toimeksiannon mukaan edustaneet taustaryhmiään, vaan osallistuivat työhön ”oman alansa asiantuntijoina ja yhteiskunnallisina vaikuttajina ” (Työttömyys 200 000:een 1994, 1). Ryhmän pääsihteerinä toimi työministeriön kansliapäällikkö Pertti Sorsa. Ryhmä käytti työministeriön palveluja. Kolme kuukautta kestäneen työskentelynsä aikana ryhmän jäsenet kuuluivat yhteensä noin kolmeakymmentä asiantuntijaa (em., 2).

Jaakko Nousiaisen mukaan suomalaisessa presidenttiydessä on korostunut kaksi ominaisuutta: kriisijohtajuus ja presidentin sovitteleva rooli sisäpolitiikassa (Nousiainen 2000, 260–261). Vuoden 1919 valtiosäännön ”sekoittuneen valtiomuodon” myötä presidentin asema miellettiin monarkkisen perinteen mukaisesti eduskunnan yläpuolelle isälliseksi auktoriteetiksi (em., 253). Siirtyminen suoraan kansanvaaliin vuonna 1994 riisui Nousiaisen mukaan presidenttiyteen liittynyttä mystiikkaa ja monarkkista arvokkuutta. Presidentin asemasta tuli alttiimpi vaihtelevalle kansansuosiolle. (em., 260.)

Ahtisaaren on sanottu tavoitelleen uudenlaista kansanjohtajuutta. Asettaessaan työllisyystyöryhmän hän saa myös kriisijohtajan piirteitä. ”Isällinen auktoriteetti” ei sekään ole poissuljettu roolimalli. Jyrkkää pudotusta suurtyöttömyyteen, joka oli kouriintuntuva ongelma kansalaisten keskuudessa, ei toistaiseksi oltu kyetty pysäyttämään.

Nostaessaan työttömyyden hoidon omalla arvovallallaan valtajulkisuuteen presidentti sohaisi suomalaisen talous- ja tulopoliitiikan konsensukseen perustuvia toimintatapoja, viime kädessä arvoja. Ryhmän asettamisessa voi kuitenkin samalla nähdä työmarkkinakonsensuksen piirteitä: presidentti (valtio-osapuoli) asetti ryhmän, jonka johtoon kutsuttiin vientiteollisuuden keskeisen keskusliiton, Metsäteollisuuden keskusliiton, entinen toimitusjohtaja ja kaksinkertainen tulopoliittinen selvitysmies Matti Pekkanen. (Ks. Suomen Kuvalehti 23.9.1994.)

Ahtisaari voidaan nähdä työttömyyden moraaliurakoitsijana (termistä Väliverronen 1998, 47), henkilönä, joka ryhtyi näkyvästi herättämään julkista keskustelua ja saamaan oman tilanteenmäärittelynsä hyväksytyksi. Eettisesti herättelevää argumentointia jatkoi ryhmän asettamisen jälkeen Matti Pekkanen, joka sai mediajulkisuutta uutisten ja mielipideartikkelien ulkopuolella myös henkilöhaastatteluissa.

Presidentin ryhmä ei keskittynyt vain työllistämiseen, vaan nosti keskeiseen asemaan koko valtionalouden korjaamisen. Työryhmä ei aloittanut raporttiaan lausumalla ”olemme hahmottaneet työvoimapoliittisen toimintalinjan...” vaan ”työryhmä on esityksissään hahmottanut sellaisen kansallisen talous-, sosiaali- ja työvoimapoliittisen toimintalinjan, jonka toteutuminen alentaisi työttömyyden vuoteen 2000 mennessä 200 000:een sekä kääntäisi valtionalouden alijäämän ja kansakunnan ulkomaisen velan selvään laskuun.” Työttömyyden alentamisen luonne suurena kansallisena tehtävänä, poliittista ja yhteiskunnallista sitoutumista edellyttävänä asiana tuodaan esille jo raportin alkusanoissa (Työttömyys 200 000:een, 3).

4.3.1 Pekkasen paperin pääehdotukset

Työryhmä listasi tärkeimpien teesiensä kärkeen kansallisen sitoutumisen. Toisena pääehdotuksena oli valtion menoja rajoittavan lain säätäminen. Valtion menoista tuli löytää uusia säästökohteita 16 miljardilla markalla. Säästöjen toteuttamisen turvaamiseksi tuli säätää laki, joka määritteli ylärajan valtion menoille vuoteen 1999 saakka. Näin laki sitoisi muutaman kuukauden päästä valittavan uuden eduskunnan käsiä. Kolmas pääehdotus oli hyvän kilpailukyvyn säilyttäminen. Vaihtotaseen ylijäämän oli perustuttava voimakkaaseen viennin kasvuun. Työmarkkinaosapuolten tuli vuosittain arvioida työllisyystilannetta ja omien sopimustensa vaikutuksia työllisyyskehitykseen. Henkilöverotusta oli kevennettävä. Korkein rajaveroaste tuli alentaa 50 prosenttiin. Viidennen pääehdotuksen mukaan pitkäaikaistyöttömyys oli saatava nopeasti laskuun. Kuudes ja viimeinen pääkohta korosti nuorisotyöttömyyden vähentämisen keskeisyyttä. (Työttömyys 200 000:een 1994, 43–44.)

Ehdotusten toteuttaminen olisi ryhmän mukaan turvannut työttömyyden vähentämisen 200 000:een vuoteen 2000 mennessä sekä taannut, että taloudellinen kasvuvauhti voi vuosikymmenen jälkipuoliskolla olla keskimäärin viisi prosenttia vuodessa.

Täydentävinä toimenpiteinä työryhmä esitti 29 lisäehdotusta, jotka jakaantuivat verotuksen rakennetta kehittäviin, pien- ja keskisuurten yritysten toimintaedellytyksiä parantaviin, työmarkkinoiden toimivuutta parantaviin, muihin työvoimapolitiittisiin toimiin ja pitkällä aikavälillä vaikuttaviin toimiin. (Työttömyys 200 000:een 1994, 44–48.)

Ryhmän toimenpiteet tähtäsivät korkojen alenemiseen, yritysten hyvään kilpailukykyyn, työnteon arvostuksen kohoamiseen, sosiaalisen vastuun kantamiseen työttömyydestä ja politiikan lujuuksiin koskevan luottamuksen syntymiseen. (Työttömyys 200 000:een 1994, 9.)

Työryhmän tuloksista merkittäväksi on luonnehdittu sitä, että ryhmä nosti raportillaan työllisyyden hoidon talouspolitiikan keskiöön. Toisaalta työllisyyden hoidon on sanottu jääneen myöhemmin 1990-luvulla vain maininnoiksi hallitusohjelmiin

(Kosonen 1998, 387). Vaikka Pekkasen paperissa toistettiin taloudellisen taantumien hoidolle tuttuja termejä, ohjelma oli otteeltaan tuorempi. Se nimettiin joissakin yhteyksissä uskonsensukseksi tai vastakonsensukseksi. Raportissa korostettiin talouspolitiikan yleisen suunnanmuutoksen tarvetta (Kauppalehti Optio 12.1.1995).

Työministeriössä tehdyn tulkinnan mukaan ryhmä halusi termillä ”kansallinen tahtotila” korostaa, että työttömyyden pysyvä nujertaminen oli ”ratkaisevassa määrin poliittisen tahdon asia” (Työministeriön muistio 14.10.1998). Kalelan mukaan ajatus, että palkkatyön järjestäminen julkisen vallan toimesta on mahdollista, kunhan ns. poliittista tahtoa riittää, edustaa voimakasta ja perittyä suomalaista ajattelutapaa (Kalela 1989, 225–226). Kalelalla mukailleen Pekkasen ryhmä ei siten kyseenalaistanut palkkatyöhön sidottua täystyöllisyystavoitetta, vaan näki palkkatyön edelleen ”normaalina” tapana ansaita toimeentuloa.

4.3.2 Miten konsensus näkyy Pekkasen paperissa?

Pekkasen paperin nimeä kantava ohjelma kirjoitettiin tilanteessa, jossa ennennäkemätön suurtyöttömyys uhkasi murentaa pohjan yhteiskuntasopimuksilta. Esimerkiksi hyvinvointiyhteiskunnan rakenteiden säilyminen ennallaan oli kyseenalaista. Presidentti Ahtisaari kertoi syksyllä 1994 työryhmänsä esitysten tavoitteen olleen hyvinvointivaltion pelastaminen (Helsingin Sanomat 12.11.1994).

Hyvinvointipalvelut ovat osa sodanjälkeistä arvokonsensusta. Kososen mukaan Pohjoismaissa voidaan hahmottaa hyvinvointipolitiikkaa ohjannut normatiivinen perintö, johon kuuluivat kaikkia koskevat sosiaaliset oikeudet, julkisen vallan vastuu hyvinvoinnin takaamisessa, tasa-arvo ja täystyöllisyystavoite (Kosonen 1998, 386).

Tätä perintöä koskeva murros näkyy syksyn 1994 sanomalehdissä. Täystyöllisyys luonnehdittiin pääkirjoituksissa mahdottomaksi saavuttaa. Mahdollisimman korkea työllisyysaste sen sijaan miellettiin edelleen yhteiskunnallisena perusarvona, kuten myös tasa-arvo. Asiaa käsitellään enemmän luvussa kuusi.

Pyrkimys konsensukseen näkyy Pekkasen työryhmän toimenpide-ehdotuksissa erityisesti vaatimuksessa hyväksyä esitys sellaisenaan. Vaatimus on erikoinen siksi, että kyseessä ei ole esimerkiksi hallituksen esitys, jonka hyväksymisestä eduskunta voisi äänestää. Esityksen tekijöinä on kuusi ”oman alansa asiantuntijaa ja yhteiskunnallista vaikuttajaa” (Työttömyys 200 000:een 1994, 1), kuten työryhmä raportissaan vakuuttaa. Ohjelmaesitys tuntuisi siten sijoittuvan pikemminkin kansalaisyhteiskunnan alueelle. Se ei kuitenkaan edusta kansalaisaloitteellisuutta, sillä ohjelman toimeenpanijana on presidentti. Kuvio vaikuttaa hämmentävältä: presidentti, jonka toimenkuvaan työllisyyden hoito ei kuulu, asettaa työryhmän pohtimaan työttömyyden vähentämisen mahdollisuuksia, työryhmä laatii ”talous-, sosiaali- ja työvoimapolitiittisen toimintalinjan”, joka kaikkien yhteiskunnallisten tahojen tulisi hyväksyä yksimielisesti ja kokonaisuutena.

Pekkasen paperissa voidaan siten havaita suomalaiselle konsensukselle tyypillisiä eliittivetoisia ja vaihtoehdottomia vivahteita. Ohjelman ehdottomuutta ja totaalisuutta voi mielestäni selittää myös työryhmän omaksumalla vahvalla kriisiajattelulla.

Ryhmän raportissa suurtyöttömyyttä luonnehditaan ”kansalliseksi onnettomuudeksi” (Työttömyys 200 000:een 1994, 5), jonka ratkaisemiseksi elettiin ”kansallista etsikkoaikaa” (em., 9). Työttömyyden ratkaiseva alentaminen oli ”kansallinen tehtävä, joka vaativuudessaan on verrattavissa sotakorvauksista ja jälleenrakentamisesta selviytymiseen” (em., 3). Työryhmän esitykset tulikin omaksua ”kansallisiksi tavoitteiksi” (em., 9).

Ekonomisti Juhani Ristimäki analysoi Kauppalehti Optiossa 12.1.1995 Jacques Delorsin ja Matti Pekkasen raportteja. Hän viittaa konsensukseen huomauttaen, että Pekkasen esittämistä 35 pääehdotuksesta ”peräti” kuusi edellyttää valtioneuvoston tai jonkin ministeriön sekä työmarkkinajärjestöjen yhteistä valmistelua, kolme edellyttää useamman sektoriministeriön erikseen määrättyä yhteistyötä ja pari suositusta edellyttää työmarkkinajärjestöjen keskeistä valmistelua.

Työryhmän ohjelmaraportti sisälsi myös suoraa vetoamista konsensuksen puolesta. Työryhmän tavoitteena oli ”kansallisen tahtotilan luominen työttömyyden vähentämiseksi” (Työttömyys 200 000:een 1994, 8). Talouden tasapainottamisohjelman oli ”saatava tuekseen laajapohjainen poliittisen tahdon ilmaus” (em., 12). Poliittisen tahdon ilmaukseksi olisi työryhmän mielestä käynyt muun muassa seuraavaa eduskuntaa sitovan menokattolain säätäminen vuosille 1995–1999 (em., 13).

Työnsä yhtenä tavoitteena ja ehtona ryhmä mainitsi, että taloudelliset ja sosiaaliset ratkaisut saisivat mahdollisimman laajojen väestöpiirien hyväksynnän (Työttömyys 200 000:een 1994, 8). Ohjelma ei kuitenkaan puutu siihen, miten laajojen väestöpiirien hyväksyntä voitaisiin saavuttaa.

4.3.3 Uuskonsensus vuonna 1994

Konsensuksen sisältöä on Pekkasin paperin yhteydessä mietittävä huolellisesti. Paperin yksimielisyysvaatimus on selkeä. Siten se liittyy suomalaista poliittista kulttuuria hallinneeseen ”voimakkaan yksimielisyyden vaatimuksen” (Saastamoinen 1998, 9) jatkumoon.

Matti Pekkaselle oli selvää, että Suomi oli tilanteessa, jossa vetoaminen sääntelytalouden aikaisiin menetelmiin ja ”kaikille vähän kaikkea” -tyyppiseen konsensukseen eivät pätenneet. Suomen Kuvalehden pääkirjoitus 30.9.1994 kiteytti eron entiseen huomauttamalla, että uuden konsensuksen on merkittävä vanhan vastakohtaa. Nyt on otettava ”kaikilta vähän kaikkea.”

Jos Pekkasin paperiin liittynyt konsensus mielletään vastakonsensukseksi tai uuskonsensukseksi näillä argumenteilla, konsensus tarkoittaisi lähinnä sitä, että sen piirissä sovituille periaatteille joko jaetaan tai supistetaan eri ryhmittymien etuja.

Uuskonsensuksesta voidaan puhua myös toisesta näkökulmasta. Uusi konsensus kyseenalaistaa vanhan konsensuksen arvoja ja toimintatapoja, uusi konsensus on

ratkaisevalla tavalla erilainen kuin vanha konsensus. Viitteitä tämänkaltaiseen erittelyyn löytyy Pekkasen paperista muun muassa sen pyrkimyksissä uudistaa työelämää.

Pekkanen puuttui lausunnoissaan Suomen talouspolitiikan perusnäkökohtiin. ”Jos joku luottaa, että talouden kasvu hoitaa asian, hän erehtyy. Tätä työttömyyttä ei hoideta yksin kasvun avulla”, hän huomautti Kotimaan haastattelussa 22.7.1994.

Ilta-Sanomien haastattelussa 19.9.1994 Pekkanen sanoi, että päättäjien oli otettava uudella tavalla vastuu tekemisistään. ”Esimerkiksi tulopoliittisissa ratkaisuisa saatettiin ennen päättää kaikesta, mitä valtakunnassa yleensä voitiin ohjailla: koroista, valuuttakursseista, finanssipolitiikasta jne. Nyt se ei enää käy. [...] Nyt päättäjien on tavattoman vaikeata ja vastenmielistä tehdä päätöksiä tahdon varassa – eikä säädöksiin vedoten. Enää ei voida panna seurauksia sääntelyn syyksi.”

Samassa laajassa haastattelussa Pekkanen huomautti muun muassa, että ”mikään ei ole niin vanhoillinen kuin järjestelmä, [...] joudumme rakentamaan ihan uudenlaisen yhteiskunnan, muuttamaan kaiken, [...] ehkä yhteiskunnan on joskus sairastettava aivan niin kuin yksilöidenkin, [...] ehkä meiltä puuttuu ihanne, [...] ainakaan minä en tiedä, millaisia ihanteita suomalainen yhteiskunta nyt tavoittelee.”

Konsensuksessa oli Pekkasen mukaan oleellista, mihin tarkoitukseen sitä käytettiin.

On turhaa ja haitallista väitellä siitä, onko konsensus hyvä vai ei. On parempi väitellä, missä laajuudessa konsensusta kulloinkin käytetään ja mihin tarkoitukseen. Kriisiaikoina konsensus on ihan välttämätöntä. Emme olisi voineet käydä talvisotaa, ellei meillä olisi ollut tosi kovaa konsensusta, yksimielisyyttä. Mutta ei voi kuvitella, että se olisi jatkunut 1990-luvulle. (Iltalehti 4.11.1994)

4.4 Pekkasen konsensus

Kartoittaakseni tarkemmin Matti Pekkasen omaa tulkintaa vuoden 1994 tilanteesta kävin läpi kaksitoista aiheen yhteydessä hänestä kirjoitettua henkilöhaastattelua ja kaksi

Pekkasen kirjoittamaa, julkaistua artikkelia. Tekstit ovat osa käytössäni olevaa aineistoa, enkä ole etsinyt henkilöhaastatteluja sen ulkopuolelta.

Pekkasen ajattelussa erottuu kaksi selkeää linjaa, joista ensimmäinen on hätätilan korostaminen. Samalla Pekkanen rinnastaa ja vertaa suurtyöttömyyttä talvi- ja jatkosotaan. Toinen piirre on eettisesti herättelevä sävy, jonka myötä Pekkanen pohtii suomalaisen arvomaailman perusteita ja yhteiskunnan ihanteita. Työllisyystyöryhmän raportille ominainen keskitetty sävy tuntuu puuttuvan Pekkasen henkilökohtaisista näkemyksistä. Hänen kansalaisia käsittevä puhetapansa eroaa myös journalismin puhetavasta, kuten myöhemmin käy ilmi. Pekkasen mielestä ongelmat eivät olleet liian monimutkaisia tavallisen kansan tajuttaviksi.

Ihmisten todellisuudentaju on paljon herkempi ja kypsempi kuin Helsingin herrat kuvittelevat. Kun epäkohdat tajutaan, silloin alkaa ihmettely, mikseivät päättäjät ryhdy niitä korjaamaan. Tiedon leviäminen ja äänestäjien valpastuminen herkistävät piintyneimmänkin poliitikon. (Helsingin Sanomat 4.2.1995)

Tavallinen ihminen ymmärtää tilanteen. Ihmisillä on intuitiivinen taju siitä, mitä pitää tehdä, mihin alistua ja mistä luopua. Kovapäisyyttä ja ymmärtämättömyyttä on ihan muualla kuin tavallisen kansan keskuudessa. (Ilta-Sanomat 19.9.1994)

Pekkanen näki Suomen vaikeassa tilanteessa merkkejä kulttuurin ja eri sukupolvien identiteettien kriisiytymisestä. Hän vertasi silloista tilannetta 1800-luvun loppuun, erityisesti 1880-lukuun, jolloin suuriksi koetut asiat liikuttivat väestöryhmiä. Nykysuomalaisilta puuttui Pekkasen mukaan ihanne.

Pekkasen korostama kansalaisyhteiskunnan mukaansaamisen tarpeellisuus ei välittynyt journalismiin. Kansalaisjärjestöjen taso ei ollut perinteisen konsensusajattelun kannalta keskeinen. Journalismi keskittyi yhteiskunnan ”koviin” tahoihin: poliitikkoihin, työmarkkinaosapuoliin, huippuvirkamiehiin ja asiantuntijoihin.

4.4.1 ”Taakkana sotakorvauksien veroinen”

Pekkasen ajattelussa näkyy selvä hätätila-ajattelu. Työttömyys oli ”kansallinen hätätila” ja Suomelle piti rakentaa uusi perusta ”viime vuosien hullutusten” jälkeen (Aamulehti 1.10.1994). Julkisuudessa Pekkanen vertasi valtionvelkaa sotakorvausten veroiseen taakkaan yhteiskunnalle.

Sotavuosina Suomen armeijan taisteluvahvuus ei ollut enimmilläänkin niin suuri kuin työttömien armeija nyt. (Helsingin Sanomat 4.2.1995)

Pekkanen halusi nostattaa saman kansallisen yksimielisyyden, joka sotavuosina oli mahdollistanut Suomen puolustamisen, säilymisen itsenäisenä ja maan jälleenrakentamisen.

Työttömyysongelman rinnastaminen sotaan on Pekkasen puheessa ajoittain yllättävän voimakas. Kun työryhmän esitystä oli julkisuudessa luonnehdittu epärealistiseksi, Pekkanen vastasi henkilöhaastattelussaan seuraavasti:

Saamari viekään, jos me olisimme Kannaksella 44 sanoneet, että tämä on pojat ihan epärealistista hommaa, että eiköhän pojat lopeteta, niin arvaa mitä siitä olisi seurannut. (Iltalehti 4.11.1994)

Vertailukohtia sotaan liitti myös presidentti Ahtisaari, joka työryhmän asettamisesta kertoessaan vertasi työttömyyden vähentämistä siirtoväen asuttamiseen, sotakorvauksien maksamiseen ja maan jälleenrakentamiseen (esim. Helsingin Sanomat 21.6.1994).

4.4.2 ”Miksi hätä ei enää liikuta?”

Hätätila-ajattelun ohella Pekkasen julkista puhetta leimaa eettinen julistus, jonka myötä hän vetoaa myös suomalaisten kristilliseen arvoperustaan. Pekkaselle konsensuksen sisältö näyttää merkinneen erityisesti yhteisvastuuta.

Työttömyydestä huolimatta yhteiskunnassa vallitsee yllättävän suuri yleinen välinpitämättömyys. Ehkä olemme tänään itsekkäämpiä kuin koskaan aiemmin? Karu tosiasia on kuitenkin, että emme selviä, ellemmme me kaikki, erityisesti me, joiden elämä on turvattu, tingi eduistamme ja jaa omastamme. Ennen kuin tämä tajutaan, meillä ei ole minkäänlaisia mahdollisuuksia selvittää nykyisestä oloilasta ennen kuin se muuttuu suureksi katastrofiksi. (Kotimaa 22.7.1994)

Ei hyvinvointiyhteiskunta sellaisenaan ole hyvä eikä paha, mutta sen ideologiaan sisältyy kyltymätön jano: aina on saatava itselle lisää. Sillä ei ole mitään rajaa, eikä se pysähdy koskaan. Maallinen mammona on sellaista, ei Raamattu siitä turhaan puhu. (Ilta-Sanomat 19.9.1994)

Samoilla linjoilla näyttää olleen Martti Ahtisaari, mutta hänen ajattelunsa jää journalismissa Pekkasta vähemmälle huomiolle.

Uhrauksitta emme tässä paremmassakaan vaihtoehdossa selviä. Niille jotka ovat selvinneet hyvin vaikeuksien yli ja tulevaisuudessa taas vaurastuvat, esittäisin elämisen tavan ohjeeksi sen, että ahneus rajoitettaisiin sopivaisuuden puitteisiin, korskeaa käyttäytymistä vältettäisiin ja kaikenlainen varallisuudella elämöinti hyljättäisiin käyttäytymisen mallina. Eurooppalaiseen kulttuuriin pitäisi kuulua, paitsi hyvä itsetunto, myös sivistynyt toimintatapa, muiden huomioon ottaminen, lämmin ystävällisyys kanssaihmissä kohtaan ja osallistumista kannustava yhteistyön malli, hän [Ahtisaari] opasti. (Etelä-Suomen Sanomat 28.10.1994)

Pekkanen huomautti, että esimerkiksi ammattiyhdistysliikkeen intressi ei ollut työttömien vaan työllisten puolella. Hänestä tulee työttömien äänenkantaja ja julkinen puolestapuhuja. Kukaan aineistoni teksteissä esiintynyt henkilö ei puhunut työttömien puolesta yhtä voimakkaasti kuin Pekkanen.

Kenenkään ei pidä enää sallia sitä, että puolta miljoonaa ihmistä ja heidän perheitään pidetään sivuraiteella. (Turun Sanomat 1.10.1994)

Työttömien kustannuksella pelaamista en voi ymmärtää. (Kaleva 5.11.1994)

Onko aidon solidaarisuuden, todellisen yhteisvastuun, ihanne kadonnut tästä yhteiskunnasta? Eikö ammattiyhdistysliikkeellä ole enää ideologiaa, yhteisyyden aatetta. Onko vain henkistä köyhyyttä, ihmisiä ilman eettisiä arvoja? (Kanava 9/1995)

Keskeisimpänä esteenä ohjelmansa toteuttamiselle Pekkanen näki lähestyvät eduskuntavaalit.

Politiikassa on oma logiikkansa, ja kyllä minua siitä varoitettiin. Mutta kuitenkin kuvittelin, että nyt käsillä on niin suuret ongelmat – ehkä suurimmat koko rauhan aikana – että niitä voitaisiin hoitaa yli puolue- ja työmarkkinaintressien. (Nykypäivä 25.11.1994)

Lähes vuotta myöhemmin Pekkanen patisti tarttumaan työttömyyteen myös paikallistasolla.

Eri yhteisöjen on omalla toiminnallaan otettava vastuu työllistämisestä. [...] Kunnissa ja seutukunnissa pitäisi koota yhteen kaikki paikalliset vaikuttajatahot. [...] Työllistämisestä tulisi tehdä kunniakysymys. (Kanava 9/1995)

Pekkasen hätähuuto työttömien puolesta ei välittynyt muihin journalistisiin teksteihin näin voimakkaana. Vuonna 1991 alkanut lama ei syksyllä 1994 ollut enää uutinen. Ainakin tietyissä lehtitaloissa, muun muassa Etelä-Suomen Sanomissa, oli tietoisesti luovuttu ikävien työttömyysuutisten korostamisesta ja päätetty pyrkiä toivon luomiseen. Moringin mukaan yrityselämän moite negatiivisesta uutisoinnista otettiin vakavasti. Lähes samoissa luvuissa pysytelleestä työttömyydestä huolimatta siitä kirjoittaminen väheni Etelä-Suomen Sanomissa romahdusmaisesti vuonna 1994. (Moring 2000, 109.)

5 PEKKASEN PAPERI JOURNALISMISSA

Presidentin asettama työllisyystyöryhmä toi lisää dramatiikkaa syksyyn 1994, josta ei Estonian uppoamisen ja EU-kansanäänestyksen vuoksi uutisaiheita muutenkaan puuttunut. Ahtisaari nosti työttömyyden ”kansalliseksi kysymykseksi”, kuten presidentti Kekkonen oli tehnyt vuosina 1971 ja 1976. Ryhmää rinnastettiin tietyin varauksin Kekkonen vuonna 1975 ”runnaamaan” hätätilahallitukseen. Ahtisaaren odottamaton toimenpide loi uusia jännitteitä poliittiseen kenttään.

Ryhmän laatima ohjelma sai auktoriteettiaseman jo ennen julkistamistaan. Eri tahot alkoivat välittömästi ottaa kantaa sen sisältämiin esityksiin. Samalla työryhmän raportista tuli syksyn työttömyyskeskustelun kiintopiste. Talouteen ja työllisyyteen liittyviä ehdotuksia ryhdyttiin perustelemaan Pekkasen ohjelmaan vetomalla. Sekä hallitus että oppositio katsoivat ohjelman olevan sopusoinnussa oman linjansa ja suunnitelmiansa kanssa.

”Pekkasen paperi” tekee lähtemättömän vaikutuksen Suomen politiikkaan ja talouteen. Se sanelee päiväjärjestyksen eduskuntavaaleihin saakka ja – toivottavasti – vaikuttaa ratkaisuihin myös niiden jälkeen. (Demari 5.10.1994)

Presidentti Martti Ahtisaaren työllisyystyöryhmän esitys putosi kuin pommi keskelle Suomen politiikkaa yli kuukausi sitten. Esitys loi kertaheitolla maahan uuden poliittisen tilanteen. (Helsingin Sanomat 9.11.1994)

Matti Pekkanen ryhmineen on tehnyt isänmaalle suuren palveluksen [...] (Helsingin Sanomat 20.11.1994)

Pekkasen työryhmää ja raporttia käsittelevät jutut ovat pääosin teoreettisia, talousongelman ratkaisua pohtivia ja raportin sisältöä eritteleviä. Vaikka työttömyys luokitellaan journalismissa yhteiskunnan vakavimmaksi ongelmaksi, tekstien ilmapiiri on etäällä työttömyyden inhimillisestä tasosta. Viileä asiallisuus vaikuttaa jälkikäteen erikoiselta, sillä maassa oli lähes puoli miljoonaa työtöntä eikä kukaan voinut varmasti tietää, mihin suuntaan työttömyystilanne tulevaisuudessa kehittyisi.

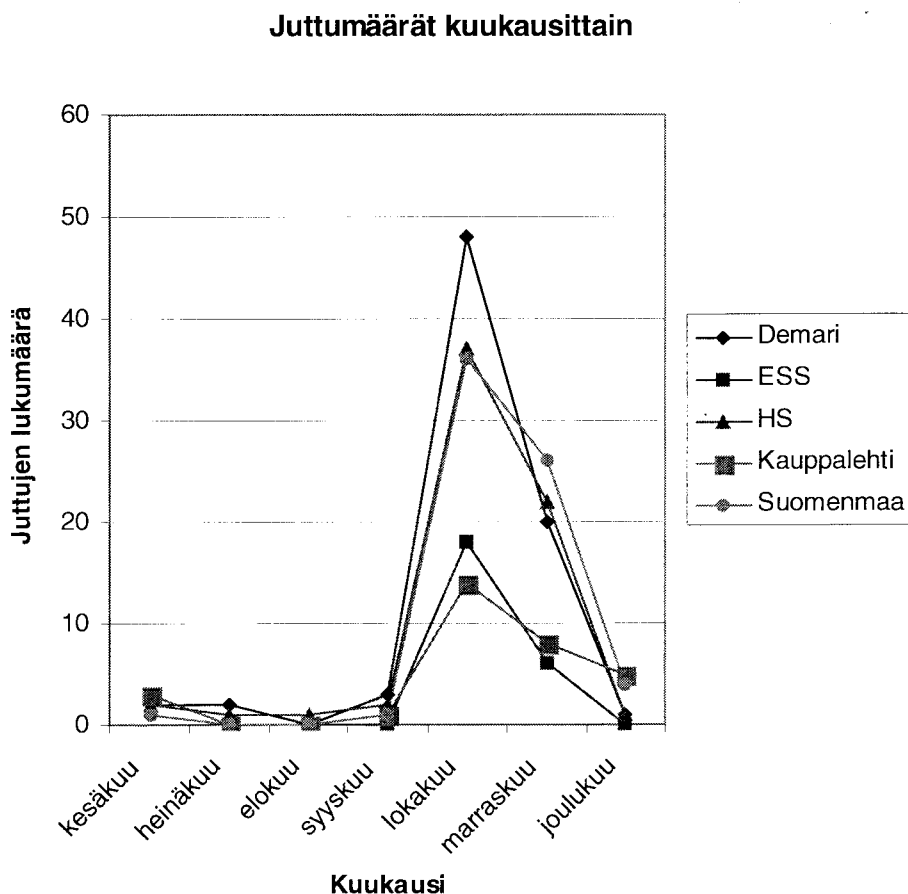
Journalismi oli vahvasti sisäistänyt poliittisen järjestelmän lainalaisuudet ja käytännöt ja kiinnitti välittömästi huomiota poikkeamiin. Toimittajat nostivat esille ensin presidentin aseman suhteessa hallitukseen työllisyyskysymyksessä, sitten kolmen suuren puolueen yhteishallituksen, eduskunnan kädet sitovan erityislain ja eduskuntavaalien aikaistamisen. Kysymys esimerkiksi presidentin ja hallituksen työnjaosta on tietysti valtio-opillisesti ja poliittisesti keskeinen. Työttömän näkökulmasta se vaikuttaa silti mahdollisimman kaukaiselta.

Journalismin sitoutumista järjestelmään ja vakiintuneisiin yhteiskunnallisiin tapoihin osoittaa sekin, että analyysit tehtiin pikavauhtia ja asioiden sisältö ja merkitys tulkittiin yhtenäisellä tavalla eri tiedotusvälineissä. Sitoutuminen politiikan ”järkeen” näkyy myös tulkintoissa, joita pääkirjoituksissa tehtiin poliittisen kentän siirroista varsin rohkeasti. Toimittajat tuntuivat pitävän selvänä, että muutamaa kuukautta ennen eduskuntavaaleja poliitikkoja saattoi kiinnostaa vain vaalimenestys. Esimerkiksi Helsingin Sanomat kirjoitti pääkirjoituksessaan ”Valtiontalouden nopea vakautus ei onnistu” 25. lokakuuta 1994, että Ahon hallitukselta on turha odottaa uusia säästöesityksiä vaalien alla, sillä hallitus ei uskalla esittää lisäleikkauksia budjettiin ilman varmuutta niiden läpimenosta eduskunnassa. Jo 18. marraskuuta pääkirjoituksen otsikkona oli samassa lehdessä ”Hallitus lähti ajamaan leikkauksia vaalien alla.”

5.1 Julkisuuden kaari

Pekkasen työryhmää käsittelevät jutut jakautuvat ajallisesti kahteen osaan. Ahtisaari ilmoittaa ryhmän asettamisesta kesäkuun lopulla, minkä jälkeen aiheesta on tyypillisesti yksi pääkirjoitus ja yksi uutinen aineiston jokaisessa lehdessä. Kesäkuun jälkeen uutisointi jatkuu satunnaisena ja erittäin harvana, kunnes työryhmän raportin julkistaminen syyskuun viimeisenä päivänä aiheuttaa jyrkän julkisuuspiikin. Seuraavan kolmen kuukauden aikana Demari, Etelä-Suomen Sanomat, Helsingin Sanomat, Kauppalehti ja Suomenmaa julkaisevat yhteensä lähes 250 Pekkasen raporttia koskevaa pääkirjoitusta, kolumnia, uutista ja henkilöhaastattelua. Esimerkiksi Suomenmaa julkaisee lokakuun ja marraskuun aikana kymmenen aihetta koskevaa pääkirjoitusta.

Kuva 1. Pekkasen paperia käsittelevien juttujen lukumäärä aineiston sanomalehdissä kuukausittain / 1994

Pekkasen paperi säilyy vahvana julkisuusaiheena koko lokakuun. Aineiston lähes 270 jutusta yli 150 julkaistaan lokakuussa. Marraskuussa Pekkasta käsittelevien juttujen määrä putoaa melkein puoleen ja joulukuussa paperin saama julkisuus tyrehtyy lähes kokonaan. Analyysejä työryhmän raportista julkaistaan sanomalehdissä silti vielä melko myöhäisessäkin vaiheessa. Esimerkiksi Kauppalehti julkaisee 27. joulukuuta koko etusivun kokoisen haastattelun työryhmän ekonomistijäsen Jukka Pekkarisesta.

Viiden sanomalehden välillä on huomattavia eroja juttujen lukumäärissä ja juttutyypeissä. Julkisuuskilpailun määrällinen voittaja on viidesti viikossa ilmestyvä Demari (76 juttua). Viisipäiväinen Suomenmaa ja seitsemänpäiväinen Helsingin Sanomat ovat lähes samalla tasolla, mutta viisipäiväinen Kauppalehti ja

seitsemänpäiväinen Etelä-Suomen Sanomat jo selvästi alle puolivälin Demarin juttumäärästä.

Suureen juttumääräänsä suhteutettuna Demari julkaisee vain niukasti Pekkasen ohjelmaa käsitteleviä pääkirjoituksia. Kauppalehdessä pääkirjoituksia on lähes kolmasosa kaikista teksteistä. Kolumnien lukumäärässä Demari on jälleen ykkönen. Etelä-Suomen Sanomissa julkaistuja kolumneja aineistossani ei ole yhtään.

Taulukko 2. Tekstien lukumäärä juttutyypeittäin eri sanomalehdissä.

Sanomalehti	pääkirjoitukset	kolumnit	uutiset	yht.
Demari	5	15	56	76
Etelä-Suomen Sanomat	6	0	21	27
Helsingin Sanomat	10	6	50	66
Kauppalehti	9	3	19	31
Suomenmaa	10	10	48	68

Journalismi siirtyy painopisteestä toiseen hyvin yhtenäisessä linjassa. Kesäkuussa hallitseva näkökulma on Ahtisaaren toiminta suhteessa presidentin valtaoikeuksiin. Lokakuun alussa lehdet ruotivat raportin sisältöä näkökulman siirtyessä selvästi presidentistä hallitukseen. Työmarkkinajärjestöistä tulee erittäin keskeinen paperia määrittävä julkisuuden toimija.

Otsikoista laskettuina työmarkkinatoimijoista tulee jopa pääministeriä ja hallitusta näkyvämpi tekijä. Työmarkkinajärjestöjen voima on tietysti otsikoissa hajallaan, koska liittoja on lukumääräisesti paljon. Niiden julkilausumat näyttävät silti pääsääntöisesti ylittävän uutiskynnyksen.

Yksilötoimijoista eniten otsikoissa on pääministeri Esko Aho. Seuraavina tulevat presidentti Martti Ahtisaari ja SDP:n puheenjohtaja Paavo Lipponen. Sen sijaan työministeri Ilkka Kanerva jää sanomalehtien Pekkas-keskustelussa täysin sivuun. Esimerkiksi SAK:n puheenjohtaja Lauri Ihalainen ja TT:n toimitusjohtaja Johannes Koroma ovat otsikoissa Kanervaa useammin.

Aineistoni 268 jutusta vain neljään on haastateltu naista. Kolumneista kahden kirjoittajana oli nainen; lisäksi muutaman naiskansanedustajan kannanotot saivat julkisuutta. Neljä haastateltua naista olivat työllisyystyöryhmän jäsen, Liikealan ammattiliiton puheenjohtaja Maj-Len Remahl, Tehyn varapuheenjohtaja Marja-Leena Puputti ja Suomen Teollisuustoimihenkilöiden liiton puheenjohtaja Helena Rissanen. Minimaalisen osuuden journalismin toimijoiden joukossa saaneet naiset edustavat näin hekin työmarkkinajärjestöjä. Neljäs nainen on Terhi Mälkki Lahden työttömien yhdistyksestä.

Mälkki on samalla koko aineistoni ainoa Pekkasen paperia kommentoiva työttömien edustaja. Mälkkiä haastatellut Etelä-Suomen Sanomat antaa työttömille tilaa pienen kahdelle palstalle painetun uutisen verran. Uutisessa Mälkki luonnehtii Pekkasen ohjelmaa muutamalla virkkeellä. Muista lehdissä työttömiä ei Pekkasen paperin yhteydessä esiinny.

Pekkasen paperin julkisuuskaari ei tyystin pääty joulukuun 1994 loppuun. Ainakin Helsingin Sanomat julkaisi keväällä 1995 muutamia ohjelmaa käsitteleviä kolumneja. Analyysini ulkopuolella ovat myös ne myöhemminä vuosina eri sanomalehdissä julkaistut tekstit – paikoin erittäin laajat katsaukset – joissa arvioidaan raportissa esitettyjen ennusteiden paikkaansapitävyyttä.

Käsittelen seuraavaksi aineiston sanomalehtien ensireaktioita työryhmän asettamiseen ja ryhmän laatimaan raporttiin.

5.2 Työryhmän asettaminen: Presidentti lunastaa vaalilupauksiaan

Presidentti Ahtisaari ryhmineen nostetaan julkisuuteen heti tiedotustilaisuutta seuranneena päivänä, 21. kesäkuuta 1994. Pääkirjoituksen aiheesta julkaisevat kaikki lehdet lukuunottamatta Suomenmaata, jossa tapahtuma jää keskustan puoluekokouksen varjoon. Ryhmän perimmäiseksi taustasyyksi arvioidaan pääkirjoituksissa presidentin

halu lunastaa vaalilupauksiaan. Saman johtopäätöksen tekee Suomenmaa julkaistessaan ensimmäisen Pekkasen paperia koskevan pääkirjoituksen 1. lokakuuta.

Ensimmäisissä teksteissä korostuu kysymys hallituksen ja presidentin välisestä työnjaosta työllisyyskysymyksessä. Presidentti on astunut väärälle tontille (esim. Suomenmaa 21.6.1994) tai tullut ”reviirille, joka Koiviston kaudella kuului selvästi hallitukselle” (Helsingin Sanomat 22.6.1994). Seuraava sitaatti on myöhemmin kesällä julkaistusta kolumnista.

Jo se, että ulkopolitiikan johtaja asetti puhtaasti sisäpoliittisen työryhmän setvimään Suomen pahinta yhteiskunnallista ongelmaa, on kuin dynamiittipanos. [...] Jos presidentti asettaa oman työllisyystyöryhmän, se on korkean tason muistutus hallituksen laiminlyönneistä. [...] Hallitus teki heti kautensa alussa selkeän linjavalinnan: se hoitaa talouden muita tasapainottomuuksia ennen työttömyyttä. [...] Pekkasen työryhmä on myös sisäpoliittinen välistä veto, mutta ei yhtä rajua kuin Kekkonen jyräys. (Helsingin Sanomat 17.8.1994)

Demari korostaa pontevimmin, että Ahtisaari ei toimi hallitusta vastaan.

Presidentti Ahtisaari torjui epäilyt: Työllisyystyöryhmä ei ole epäluottamus Ahon hallitukselle. (Demari 21.6.1994)

Uutisissa toistetaan Ahtisaaren määritelmää työttömyydestä ”kansallisena kysymyksenä.”

”Suuri kansallinen kysymys” – Ahtisaari pani Matti Pekkasen pudottamaan työttömät 200 000:een. (Suomenmaa 21.6.1994)

Työttömyyden hoitaminen on niin suuri kansallinen kysymys, että presidenttikään ei voi jättää sitä huomiota vaille, Ahtisaari sanoi ja vertasi työllistämispöytäkirjoja siirtoväen asuttamiseen ja sotakorvausten maksamiseen. (Demari 21.6.1994)

Kauppalehti omaksuu muista lehdistä poikkeavan linjan heti ensimmäisissä teksteissään. Perinteistä suomalaista työllisyyspolitiikkaa arvosteleva linja näkyy jo 21. kesäkuuta julkaistussa pääkirjoituksessa.

Työttömyys on yhteiskunnan pahin ongelma. Sen nielemät valtavat korvausrahat ovat vain osa ongelmaa. [...] Lisääntynyt pimeä työnteko, verojen kierto ja työttömyyskorvauksilla taiteilu lisäävät ristiriitoja työttömien ja työssäkäyvien välillä. Jostain syystä ryhmään, joka presidentin mukaan koostuu ”yksilöistä”, ei ole mahtunut edustajaa pienistä ja keskisuurista yrityksistä, joiden työllistävään vaikutukseen juhlapuheissa aina muistetaan vanhoa.

Ensimmäinen Pekkasen ryhmää käsittelevä uutinen on Kauppalehdessä tehty yrittäjien näkökulmasta. Muista lehdistä poiketen jutussa luonnehditaan Nokian toimitusjohtajan jäsenyyttä presidentin ryhmässä.

Presidentti Martti Ahtisaari on maakuntamatkoillaan tavannut näköjään vain hyvin menestyviä pieniä ja keskisuuria yrityksiä. [...] Noin 500 000 ihmistä työllistävän pk-sektorin edustajaa ryhmässä ei ole edustettuna edes ”yksilönä.” [...] Jos kaikki pk-yritykset Suomessa pystyisivät nyt palkkaamaan yhden lisätyöntekijän, työllisyys paranisi mahtavalla loikkauksella ja helpottaisi työllisyysryhmän tavoitetta, Rajamäki [Yrittäjien Keskusliiton hallituksen puheenjohtaja] muistutti. Hän pelkää, että Nokian Ollilan mukana olo presidentin ryhmässä merkitsee sitä, että työllisyyspolitiikkaa tehdään jälleen suuryritysten ehdoilla. (Kauppalehti 21.6.1994)

Kauppalehti ehättää yritysnäkökulmassaan aineiston muita lehtiä edelle, mutta saa syksyllä seuraa Suomenmaan ja Etelä-Suomen Sanomien palstoilta. Pienyrittäjyydestä tulee eräs Pekkasen paperin julkisuusteemoista.

Onko raportti laadittu suurteollisuuden ehdoilla ja pk-sektori unohtaan? Juuri pk-sektori on maamme suurin työllistäjä. (Suomenmaa 1.10.1994)

Valtakunnan päättäjät vannovat kuin yhdestä suusta pienyritysten nimiin, mutta uusien työpaikkojen syntyminen vaatii vanhojen virheiden korjaamista. (Etelä-Suomen Sanomat 13.10.1994)

Työllisyysraportti unohti pk-alan. (Suomenmaa 15.10.1994)

5.3 Raportti valmistuu: Yhteinen tahto saattaa löytyä

Syyskuun viimeisenä päivänä julkaistu työryhmän raportti ”Työttömyys 200 000:een” nousee välittömästi pääkirjoitusten ja pääuutisten aiheeksi. Pääkirjoittajat arvioivat, että

yrkistä intressieroista huolimatta yhteinen tahto esitysten toteuttamiseksi saattaa löytyä, joko ennen eduskuntavaaleja tai vaalien jälkeen. Vain Etelä-Suomen Sanomat jättäytyy toiveikkuuden ulkopuolelle. Pessimistinen sävy leimaa lehden pääkirjoituksia koko Pekkasen paperin julkisuuskaaren ajan.

Tällaisissa olosuhteissa ei valitettavasti ole edellytyksiä saada tarvittavia osapuolia selviytymisohjelman taakse. Se on mahdollista korkeintaan vaalien jälkeen, jos silloinkaan. Uusille ja sinisilmäisille edustajille voi näet olla mahdoton paikka ryhtyä ensi töikseen kurittamaan äänestäjiään rajuilla päätöksillä. (Etelä-Suomen Sanomat 1.10.1994)

Etelä-Suomen Sanomat, Helsingin Sanomat ja Kauppalehti toteavat Pekkasen ryhmän todistaneen, että työttömyyden vähentäminen on kovin vaikeaa ja sen poistaminen mahdotonta. Demari, Helsingin Sanomat ja Kauppalehti kiinnittävät pääkirjoituksissaan huomiota konsensukseen. Helsingin Sanomien mukaan poliittinen konsensusrakennelma sisältää suuria riskejä. Kauppalehti taas katsoo konsensuksen olevan välttämättömyys näin laajassa ohjelmassa. Demarin mukaan konsensuksen peruspulma on, ettei Ahon hallitus ole luotettava keskustelukumppani. Helsingin Sanomat ja Kauppalehti päätyvät samaan johtopäätökseen: työryhmän pääesitykset on joka tapauksessa toteutettava.

Poliittisina uutislehtinä ja puolueidensa pää-äänenkannattajina Suomenmaa ja Demari luonnehtivat ohjelmaa kärjekkäimmin. Suomenmaa julistaa hallituksen aloittaneen vastaavat toimenpiteet jo aikaa sitten, Demari taas ilmoittaa paperin olevan epäluottamuslause hallitukselle, joka on ajanut maan ennätysellisen syvään lamakuoppaan.

Lehdet pysyttelevät kutakuinkin yhtenäisillä linjoilla myös ensimmäisissä uutisissaan. Helsingin Sanomat, Etelä-Suomen Sanomat ja Suomenmaa korostavat talouskasvua, erityislakia ja laajaa sitoutumista. Demari pääsee Kauppalehden tavoin määrittelemään Pekkasen raporttia viikonlopputauon vuoksi muita myöhemmin. Lehti nostaa pääjutukseen SDP:n eduskuntaryhmän puheenjohtajan Antti Kalliomäen pohdinnat Pekkasen ohjelman soveltuvuudesta hallitusohjelmaksi. Helsingin Sanomien ja Etelä-Suomen Sanomien tavoin Demari tuo uutisissaan esille ajatuksen kolmen suurimman

puolueen yhteishallituksesta. Etelä-Suomen Sanomat otsikoi lehdistä ainoana Pekkasen ohjelman romuttuvan, jos Suomi ei liity EU:hun.

Kauppalehden näkökulma on jälleen muista poikkeava. ”Työllistämisen esteisiin vain pintapuolisia muutoksia”, lehti otsikoi uutisensa ja arvioi pk-sektorin jäävän Pekkasen ohjelmassa sivustakatsojaksi työmarkkinoilla.

6 KOLME KEHYSTÄ

Tässä luvussa esittelen tutkielman varsinaiset tulokset. Kehysanalyysiä soveltaen olen nimennyt aineistosta kolme kehystä: sodan, kiistan ja konsensuksen kehykset. Kiista on journalismille tyypillinen tapa käsitellä yhteiskunnallisia ongelmia (Väliverronen 1996, 112–113) ja eri mielipiteiden ja henkilöiden välisen kiistan voi hahmottaa Pekkasen paperia ympäröineestä journalismista vaivatta. Sodan kehys tarkoittaa tässä tutkielmassa suoria viittauksia talvi- ja jatkosotaan sekä niitä seuranneisiin vuosiin.

Kehykset ilmentävät Pekkasen paperista tehtyjä tulkintoja ja tulkintojen takana olevia ajattelutapoja. Kehyksiä ei voi leikata irti toisistaan. Esimerkiksi sodan kehyksen olisi voinut sijoittaa myös osaksi konsensuksen kehystä. Vastaavasti konsensuksen voisi nähdä osana kiistan kehystä. Halusin kuitenkin jättää konsensuksen ”auki” erottamalla sen omaksi kehykseksi. Näin lukija voi paremmin arvioida konsensuksen luonnetta Pekkasen paperin yhteydessä ja tulkintaani siitä. Oleellista on, että jokaisella kehyksellä on selitysvoimaa konsensus-ilmiöön.

6.1 Sota

Sodan kehys hallitsee presidentin työllisyystyöryhmää käsittelevää journalismia sen saaman julkisuuden alkuvaiheessa. Sota on erittäin selvästi läsnä Martti Ahtisaaren ja Matti Pekkasen työttömyyttä koskevassa puheessa. Sotaretoriikan vaikutusvaltaa ja käyttökelpoisuutta journalismissa kuvastaa se, että sota-metaforia ja suoria rinnastuksia talvi- ja jatkosotaan käytettiin lehtiteksteissä runsaasti ja nostettiin usein otsikkoon asti. Erityisesti Pekkasen puheessa Suomi oli vuonna 1994 kriisissä, jota voitiin verrata sotaan. Talouslama uhkasi ratkaisemattomana kansakunnan koko tulevaisuutta.

Pekkanen havainnollisti valtion velkataakkaa sanoen, että kuluvan vuoden korot ovat kansantaloudelle yhtä suuri rasite kuin sotakorvaukset olivat niiden raskaimpana vuonna 1945. (Helsingin Sanomat 1.10.1994)

Ahtisaari vertasi työttömyysongelman hoitamista siirtoväen asuttamiseen – Radikaalit keinot otettava käyttöön. (Demari 21.6.1994)

Kauppalehti jää sota-kehysten ulkopuolelle. Aineiston muista lehdistä poiketen Kauppalehti ei viittaa sotaan lainkaan eikä siteeraa Ahtisaaren ja Pekkasen käyttämiä sota-rinnastuksia.

Sota-kehys häviää uutisjournalismista hyvin nopeasti, mutta jatkuu hallitsevana Matti Pekkasesta laadituissa henkilöhaastatteluissa. Aineistossani olevista lehdistä henkilöhaastattelun Pekkasesta julkaisi vain Suomenmaa. Siten Pekkasen henkilöhaastattelut muodostavat aineistoni lehtien julkisuudesta irrallaan olevan blokin. Pekkasen henkilöhaastattelujen sisältöä on käsitelty luvussa neljä.

Ajatus sotatilasta on kiinnostava journalismin ja konsensuksen suhteen kannalta. Sota rajoittaa julkista tilaa ja sananvapautta. Sotaan liittyvien suurten tunteiden vuoksi toimittajat tulevat usein käskemättäkin osallistuneeksi sotapropagandan tuottamiseen (Ponder 1999, 96). Kuten sotatilaan myös (päämäärä)konsensukseen liittyy vahva auktoriteetti ja kansalta vaadittava auktoriteetin tahdon noudattaminen.

Osa suomalaisen konsensuksen juurista löytyy sotavuosina tapahtuneesta ”kansallisesta eheytymisestä” (ks. luku kaksi). Kansan eheys pyrittiin osaltaan varmistamaan takaamalla journalismin sisältö hallituksen ja sodanjohdon linjan mukaiseksi. Väli rauhan aikana, huhtikuussa 1940, päämajan sensuuritoimisto kielsi tiedotusvälineiltä hallituksen ja viranomaisten arvostelun. Jatkosodan aikana Valtion Tiedotuslaitos lähetti eri puolilla maata toimiville sensoreille noin 1 500 ohjetta kiellettävistä ja varottavista aiheista. (Tommila – Salokangas 1998, 233–234.)

Päämajan sotatalousosaston henkisen taistelutoiminnan johtaja W. K. Latvala julkaisi vuosina 1941 ja 1942 luottamukselliset propagandaoppaat. Latvalan mukaan henkisen taisteluvoiman ehtymätön lähde oli kansallinen innostus (Latvala 1941, 85). Yhdysvalloissa presidentti Wilsonin propagandajohtaja, tutkiva journalisti Creel korosti ensimmäisen maailmansodan aikana, että herkän materiaalin julkaisemisen estämistä keskeisempää oli kansallisen innostuksen nostaminen (Ponder 1999, 93).

”Propagandistin aseita ovat puhuttu ja painettu sana”, W. K. Latvala kirjoitti vuonna 1941. ”Kohteeseensa propagandisti vaikuttaa vetoamalla ihmisen vaistoihin, etuihin, haluihin, sympatioihin ja antipatioihin, rakkauteen ja pelkoon.” Tehokkaimman tuloksen propagandisti saavuttaisi Latvalan mukaan vetoamalla suoraan tunteeseen. ”Tämä tapahtuu käyttämällä sellaisia tunteita kuohuttavia sanoja kuin isänmaa, koti, synnyinmaa, äiti, lapsi, vapaus, Jumala ym.” Propagandistin kannattaisi vedota myös järkeen, mutta vaikutus ei silloin olisi yhtä suuri kuin tunteeseen vedottaessa. Lisäämällä mielenkiihkoa propagandisti saisi joukot unohtamaan, mitä ne alunperin tahtoivatkaan. Propagandisti voisi vedota myös auktoriteettiin. (Latvala 1941, 14.)

Sota-kehykselle on tyypillistä, että vaikka journalismi omaksui sota-metaforat kyselemättä, se ei itse mieltänyt työttömyysongelmaa sodan kaltaisena hätätilana. Kansallista innostusta ei pyritty nostamaan. Turhiksi nähtyjä toiveita työttömyyden pikaisesta alenemisestä pyrittiin pikemmin kitkemään. Suomella oli edessään ”pitkä ja katkera kovan leivän tie” (Etelä-Suomen Sanomat 1.10.1994).

Ahtisaari ei myöskään pelännyt sitä, että ryhmän asettaminen loisi vääränlaisia toiveita työttömyyden nopeasta helpottamisesta. ”Jos luon toiveita sillä, että presidenttinä haluan kiinnittää huomiota asiaan, jonka pitäisi olla jokaisen vastuullisen yhteiskunnallisen toimihenkilön mielessä, niin sellaisen riskin olen valmis ottamaan.” (Helsingin Sanomat 21.6.1994)

Työttömyysvuoden 1994 konsensus vaati kansalta sota-kehyksessä sekä yhtenäisyyttä että uhrautumista saavutettujen etujen tinkimisen kautta. Mutta missä oli vihollinen, joka piti voittaa? Tähän kysymykseen aineiston lehdissä muodostuu erilainen vastaus.

6.1.1 Journalismin viholliskuvat

Sota vaatii mielikuvan vihollisesta. Koska suurtyöttömyys ei ole materiaallinen olento, vihollinen on löydettävä ilmiöistä, jotka aiheuttavat tai mahdollistavat sen.

Etenkin Kauppalehdessä ja Etelä-Suomen Sanomissa työllistämisen esteenä nähdään jäykät ja joustamattomat rakenteet, jota estävät työllistämisen pienissä ja keskisuurissa yrityksissä. Yrittäjyys-teema läpäisee myös muut lehdet.

Jäykkä ja keskitetty talous- ja tulopolitiikka eivät hänen [Koroman] mielestään ole edellytys työllisyyden parantamiselle, vaan monissa tapauksissa este talouden nopealle kasvulle. (Helsingin Sanomat 3.10.1994)

Palvelualojen mahdollisuudet työllistäjänä ovat Liiketyöntantajain keskusliiton LTK:n toimitusjohtajan Jorma Pellikan mielestä paljolti kiinni siitä, miten nopeasti ryhdytään korjaamaan työnantajamaksujen, tuloverotuksen sekä arvonlisäverotuksen työllistämistä estäviä vaikutuksia. (Kauppalehti 25.10.1994)

Valtion velkaantuminen ja kireä työnteon verotus ovat Pekkasen ryhmän mielestä pahimmat kasvun esteet. [...] Työryhmä ei suoraan puutu palkkasopimusten sisältöön. Se toteaa kuitenkin, että kasvun voi turvata vain jos palkkataistelu ei riistäydy valloilleen. (Helsingin Sanomat 1.10.1994)

SDP ei välitä työttömistä sen vertaa kuin hallitus. [...] Tutkija Timo Kärkkäinen sanoo, että työelämän uudistaminen on Suomessa tabu, josta ei edes puhuta. (Suomenmaa 16.12.1994)

Toisen vihollisryhmän muodostavat ammattiyhdistysliike, työttömät itse ja tilannetta ymmärtämättömät kansalaiset. Ay-liikkeen virheitä ovat oman edun tavoittelu ja liian korkeat palkankorotusvaatimukset.

Mattila kuitenkin epäilee, että monet työryhmän esitykset jäävät työmarkkinajärjestöjen lukkojen taakse. (Demari 26.9.1994)

Olen hieman pessimistinen työmarkkinajärjestöjen mahdollisuuksiin hallita tämä asia, on äärimmäisen helppo pilata kaikki. Älkööt sahatko omaa oksaa, Viinanen opastaa. (Suomenmaa 27.9.1994)

Aho on kuulevinaan monia merkkejä perinteisen tulonjakotaistelun alkamisesta. (Suomenmaa 4.10.1994)

Ay-pomojen logiikka pelaa suunnilleen niin, että työttömyyskorvaukset on pidettävä vähintäänkin ennallaan, ja työssä käyvien palkkaa pitää nostaa. Tämä ei tietenkään innosta

yrityksiä ottamaan uutta väkeä töihin, vaan vähentämään vanhaa kallista väkeä. Tämä on yksinkertaista, mutta eipä mene perille. On aika kova haaste, kun yksinkertaiset ihmiset pannaan ratkomaan itse aiheuttamia kaksinkertaisia ongelmia. (Kauppalehti 25.11.1994)

Työttömät ovat syyllisiä, koska heidän työttömyytensä ei näytä aidolta. Työttömät eivät edes halua tosissaan töihin, koska saavat joutilainakin korvauksia valtiolta. Tämä ajatus ilmenee erityisesti Kauppalehdessä, mutta vilahtelee myös Suomenmaassa.

Mietintöä odotellessa ei ole voinut välttyä kasvavalta määrältä huhuja, joiden mukaan työ ei aina työttömälle kelpaa.[...] Tällaiset työttömät pyrkivät puolen vuoden raatamisella uudelleen vanhaan ansiosidonnaiseen päivärahaan 500 päiväksi. [...] Tällaista työnhakijaa ei pidä erityisesti syyllistää. Syyllinen on työttömyysturvajärjestelmämme, jossa on tilaa kansantaloudelle kalliiksi tulevaan puliveivaukseen. [...] Huurteen Paavo Suominen kertoi hiljattain, että muuan ”työnhakija” uhkasi hakata hänet, jos tämä käretytetään. Monet yrittäjät kertovat esimerkkejä, mutta eivät halua tulla julkisuuteen, koska asiasta tulee harmeja työpaikoilla. He sanovat myös, että työvoimaviranomaiset tietävät, mutta eivät halua puuttua korvauksilla pelaamiseen. (Kauppalehti 30.9.1994)

Osasyynä outoon tilanteeseen on se, että korvausten varassa eläminen on joissakin tapauksissa edullisempaa kuin työhön osallistuminen. Tämä ongelma ei saisi hautautua Pekkasen paperin alle. (Kauppalehti 16.11.1994)

Työttömyysturvan keinottelumahdollisuuksien kaventaminen ja työaikojen jousto on myönteistä. Jos sana menee vähänkin perille ay-puolelle, siitä kunnia työryhmälle. (Suomenmaa 4.10.1994)

Kauppalehden työelämän rakenteisiin ja työttömiin suuntaama kritiikki ilmentäneen työnantajapiirien pyrkimystä vähentää työntekijäjärjestöjen valtaa ja saattaa uusliberalistista ajattelua läpi Suomessa. Työttömien asemaa heikensi lähtökohtaisesti myös luvussa kaksi käsitelty suomalainen traditio huolehtia ensisijaisesti valtiontalouden vakaudesta työttömyyden kustannuksella. Samaan ajankohtaan osui vielä EU-jäsenyyden tavoittelu, joka sekkin vei huomiota työttömyyskysymykseltä Suomen pyrkiessä täyttämään hakijamailta edellytetyt talouskriteerit.

Ymmärtämättömiä kansalaisia ei osoiteta sormella yhtä selvästi kuin ay-liikettä ja työttömiä. Sota- ja konsensus-kehyksen kansalaiskäsitely ei silti ole erityisen luottavainenkaan.

Asiantuntijat ja johtavat päättäjät valtion ja kuntien elimissä, etujärjestöissä ja puolueissa tietävät talouden tilan ja sen, että edessä on pitkä ja katkera kovan leivän tie. Ongelma on siinä, että kansalaisten piirissä tilannetta ei täysin tajuta tai uskotaan, että uusi nousukausi ja uudet päättäjät palauttavat kaiken ennalleen. Kun näin on, päättäjät ovat lähes voimattomia. Joukkoja ei rohjeta suututtaa ikävillä puheilla, koska väki saattaa pullauttaa pahan ilman linnut palleiltaan ja kallistaa korvansa katteettomia helppoja ratkaisuja lupaileville, joita riittää aina. (Etelä-Suomen Sanomat 1.10.1994)

Vaikka teksteissä näin hahmottuukin useita muotokuvia vihollisesta, selkeää ja yhtenäistä vihollisen määrittelyä ei saada aikaan. Viholliskuvan häilyväisyys selittää sota-kehyksessä haparoivaksi jäänyttä Pekkas-keskustelua. Vihollisen selkeämpi määrittely olisi edellyttänyt katseen kääntämistä työhön liittyvän konsensuksen omaan sisältöön.

6.1.2 Valtion etu ajoi kansalaisten ohi

Sota-kehyksen voimakas kansallisuutta korostava retoriikka liittyy Pekkasen paperin ja sitä ympäröineen julkisuuden valtionrakentamisen prosesseihin. Isänmaan edun piti 1990-luvun lamavuosina ajaa ainakin joidenkin mielestä politiikan ohi. Poliitikasta oli luovuttava, jotta isänmaa ja kansantalous pelastuisivat.

Kansallisuuteen vetoava retoriikka kätkee alleen, ettei isänmaata oikeastaan ole olemassa. Isänmaa ei ole jäänyt työttömäksi eikä isänmaa ole syrjäytymisvaarassa. Voimakas kansallinen argumentointi herättää kysymään, kenen etua se oikeastaan edistää.

Mitä teit, kun kansantaloutta tervehdyttiin? Olisiko oppositiossakin voinut ajaa isänmaan asiaa? (Suomenmaa 7.10.1994)

Lipposen puheet häiritsevät vakaata talouden tervehdyttämistilannetta. (Suomenmaa 7.10.1994)

Työllisyyden lisääminen tulee hänen [Ahtisaaren] mukaansa kuitenkin tapahtua talouden asettamissa rajoissa eli valtiontalous ei saa velkaantua liikaa. (Helsingin Sanomat 21.6.1994)

Työryhmästä tärkeintä on saada valtiontalous vakautetuksi. Ryhmä luottaa viiden prosentin vuotuisen kasvuun koko vuosikymmenen ajan. Työryhmä haluaa säästölakien avulla karsia valtion menoja lähivuosina 16 miljardilla markalla. Samoin tulisi lailla rajoittaa valtion velkaantumista. (Etelä-Suomen Sanomat 1.10.1994)

Heinosen mukaan Suomi tarvitsee lisäksi pitkän aikavälin eli enemmän kuin yhden vaalikauden kattavaa konsensusta kansantalouden pelastamiseksi. (Helsingin Sanomat 3.10.1994)

Kaikki Pekkasin ryhmän esitykset eivät ole kuitenkaan samanarvoisia. Muun yli kohoa valtiontalouden vakautus. (Helsingin Sanomat 25.10.1995)

Valtion turvallisuus on sota-kehyksessä kaiken muun ylittävä superintressi. Tässä yhteydessä valtiota ei välttämättä mielletä kansalaisten kautta, vaan ”ylärakenteena”, jolla on itseisarvo. Vaikka valtio näin näyttäytyykin subjektina, se ei kykene itse puhumaan puolestaan. Pekkasin paperin yhteydessä valtio rakentui asemansa vakiinnuttaneiden eturyhmien, esimerkiksi SAK:n ja TT:n kautta.

Kiinnostava on myös kansalliseen tematiikkaan liittynyt politiikka-kielteisyys. Poliitiikkaan myönteisesti suhtautuneissa puheenvuoroissa vastaavaa isänmaallista tematisointia ei esiintynyt.

6.2 Kiista

Pekkasin paperi aiheutti kiistelyä puolueiden ja politiikassa toimivien henkilöiden välillä heti ilmestyttyään. Rivit järjestäytyivät hallitus–oppositio -asetelmaan esimerkiksi siten, että oppositio syytti hallitusta saamattomuudesta työttömyyden hoitamisessa ja hallitus oppositiota Pekkasin esityksiä vastaavien hankkeiden estämisestä aiemmin vaalikaudella. Kiistan kehyksessä Pekkasin paperista tulikin osa tavanomaista poliittista väittelyä.

Kun suurtyöttömyys eliminoidaan pelkäksi kiistaksi, ongelma on teknistettävä elementteihin, joista ylipäänsä voidaan olla eri mieltä. Julkisuudessa keskusteltiin esimerkiksi siitä, kaatuuko Pekkasen ohjelma, jos talouskasvu on hitaampaa kuin ohjelman edellyttämät viisi prosenttia vuosittain tai mitä tapahtuu, jos korot eivät laske odotetulla tavalla.

Professorit: Tuonnin kasvu unohtunut ns. Ahtisaaren ohjelmasta. (Kauppalehti 4.10.1994)

Keskustelu pekkaspaperista jysähti aikatauluriitaan (Demari 12.10.1994)

Vuorineuvos Juhani Ahava: Kasvu katkeaa energiapulaan. [...] Työttömyystavoite voi toteutua, jos jostakin saadaan 2000 megawattia lisäenergiaa. (Kauppalehti 19.10.1994)

Pekkanen kaatuu energiaan? (Demari 19.10.1994)

Toisin kuin Ihalainen Kahrin mukaan paperi ei edellytä vanhanmallista keskitettyä tuloatkaisua. Yhteisymmärrystä se kylläkin edellyttää. (Demari 20.10.1994)

Korkman epäilee: Pekkasella liian kova korkovaatimus. (Suomenmaa 20.10.1994)

Kiistan kehyksessä Pekkasen paperi kilpistyy oikein–väärin -asetelmaan.

Viimeistään Pekkasen työryhmä todisti, että hallituksen vaihtotasetta positiiviseksi rakentava, valtion velkaantumisen pysäyttävä, viennin vedon varaan rakentuva ja korkojen alhaisuutta painottava talouspolitiikka on sittenkin ollut oikeaa. (Suomenmaa 7.10.1994.)

Oikealla ja väärällä argumentointi sisältää ennakko-oletuksen, että tietyssä tilanteessa voitaisiin hahmottaa tietty, yksi ja ainoa politiikka, jonka toteuttaminen olisi ehdottomasti oikein ja joka johtaisi haluttuun lopputulokseen. Samalla hämärtyy käsitys siitä, että olemassa on todennäköisesti useita erilaisia vaihtoehtoja, ja että poliittiset toimijat joka tapauksessa tekevät valintoja.

Kiista näkyy Pekkasen paperin ympärillä myös periaatteellisella tasolla yhtäältä politiikka-kielteisyyden ja poliittisen vastuun korostamisen välillä ja toisaalta presidentin ja hallituksen työnjakokysymyksessä.

6.2.1 Määrittelykiista: politiikka-kielteisyys

Koska Pekkasen paperi osuu yhteiskunnalliseen murroskohtaan, paperiin kilpistyy kiista siitä, kuka saa määritellä yhteiskunnallisia ongelmia julkisuudessa ja minkälaisia keinoja ongelmanratkaisussa voidaan hyväksyä. Määrittelykiista valottaa samalla Pekkasen ohjelman konsensusluonnetta.

Politiikka näyttäytyy aineiston teksteissä silmiinpistävänsä usein syypäänä vaikeuksiin ratkaista työttömyysongelma. Termeihin politiikka ja politikointi liitetään lähes järjestelmällisesti kielteinen tai vähättelevä sävy. Kielteisyys ei näytä niinkään suuntautuvan politiikan sisältöön kuin itse poliittiseen kulttuuriin.

On ehkä mahdollista erottaa politiikka ja politikointi toisistaan. Käytän jatkossa kuitenkin lähinnä politiikka-termiä. Jos hallitus katsoo toteuttavansa kunniallista, johdonmukaista politiikkaa, joka opposition mielestä onkin halveksittavaa politikointia – tai toisin päin – onko kyse lopulta muusta kuin politiikasta itsestään? Termien erottelu lienee sekin poliittista.

Politiikka-kielteisyys on aineistoni selvimpiä viittauksia konsensukseen. Kiinnostavaa on, että politiikka nousee eräänlaiseen vihollisen asemaan.

Puoluepoliittiseen peliin ei hallituksella eikä oppositiolla ole nyt varaa, sillä kysymyksessä on kansallinen pelastautumisohjelma, Ranne jyräsi. (Kauppalehti 13.10.1994)

Ahtisaari varoitteli tapaamiseen osallistuneiden mukaan ”uhkaavaan sävyyn”, että Pekkasen paperilla ei saa politikoida. (Helsingin Sanomat 22.10.1994)

Toivon, että kyse ei ole poliittisesta pelistä, jossa pelataan Mustaa Pekkaa kuten päiväkodissa, Ihalainen kommentoi. (Helsingin Sanomat 17.11.1994)

Toimitusjohtaja Johannes Koroma torjui työryhmän aiheet yhteisö- ja lähdeverokantojen korottamisesta. Hänen mukaansa sen perusteet ovat puhtaasti poliittiset, eivät talous- ja veropoliittiset. (Etelä-Suomen Sanomat 1.10.1994)

Politiikka-kielteisyys ei jäänyt vain haastateltavien sitaatteihin, vaan näyttää olleen osa journalismin omaakin logiikkaa. Politiikka-kielteisyyttä esiintyy kaikkien aineistossa olevien sanomalehtien pääkirjoituksissa. Erityisesti Etelä-Suomen Sanomat on pääkirjoituksissaan hyvin epäluuloinen poliittisiin mahdollisuuksiin vähentää työttömyyttä. Lehti arvioi, että nimenomaan poliittisen rohkeuden puute estää Pekkas-ohjelman toteuttamisen.

Suomen ongelmien, ennen muuta suurtyöttömyyden ja valtion nopean velkaantumisen, hoito vaatisi ripeitä pitkäjänteisiä toimenpiteitä. Niihin vain ei ole riittävästi poliittista rohkeutta ennen kuin uusi eduskunta on valittu. [...] Kun hallitus pelaa omaa peliään ja oppositio omaansa, talouden välttämätön remontti saa valitettavasti odottaa. (Etelä-Suomen Sanomat 6.10.1994)

Jo nyt näyttää uhkaavalta, että työryhmän pääehdotukset valtiontalouden kiireellisestä vakautuksesta jäävät pelkiksi huitaisuksi ilmaan. Niitä ei voida eikä haluta toteuttaa ennen vaaleja poliittisten ongelmien vuoksi – ja se mitä tapahtuu vaalien jälkeen, on aivan yhtä epävarmaa. Vaikka Pekkasen paperi on saanut osakseen runsaasti hymistelyä, sitä uhkaa poliittinen umpikuja vaalien vuoksi. [...] Poliittinen ajanpeluu ei ole eduksi presidentin työryhmälle. [...] Työllisyyden hoito valtiontaloutta tasapainottamalla ja vaikuttamalla sitä kautta korkotasoon jää siten uuden hallituksen tahdon varaan eli suureksi arvoitukseksi. (Helsingin Sanomat 25.10.1994)

Työryhmän esityksistä tuli kova tulikoe SDP:lle ja ay-liikkeelle. Onko näissä ryhmissä vielääkään todellista halua työllisyyden parantamiseksi, vai ajaako puoluetaktinen politikointi taas kaiken muun edelle? (Suomenmaa 7.10.1994)

Työllisyysryhmän suositukset merkitsevät laajaa kokonaisuutta, jonka läpimeno vaatii pitkälle menevää konsensusta. [...] Mistään ei kuitenkaan löytynyt riittävää poliittista johtajuutta, joka olisi lähtenyt määrätietoisesti viemään ohjelmaa eteenpäin kohti käytäntöä. Kuten työllisyysryhmän jäsen, työministeriön kansliapäällikkö Pertti Sorsa on todennut, tehtävään olisi tarvittu 3–4 valtiomiestasoista poliitikkoa. (Kauppalehti Optio 27.10.1994)

Maakuntalehtien lamavuosien sisältöä tutkineen Moringin mukaan Etelä-Suomen Sanomien pääkirjoituksissa kehittyi riskiyhteiskunnan skenaario, johon kuuluivat paitsi yksilöä kohtaavat uhkat ja riskit myös johtavien poliitikkojen virheet. Järjestelmä oli

epäonnistunut, ja alueellinen identiteettikriisi laajeni lehdessä kansallista alennustilaa koskevaksi häpeäksi. (Salovaara-Moring 2001, 24–25.)

6.2.2 Onko kysymys moraalista?

Erään näkökulman politiikka-kielteisyyteen tuo ajatus, jonka mukaan yhteiskunnan ristiriitoihin olisi mahdollista löytää moraalinen ratkaisu. Hädän hetkellä turha politikointi olisi lopetettava ja ratkaisut tulisi tehdä moraaliselta pohjalta. (Saastamoinen 1998, 240.)

Saastamoisen mukaan 1990-luvulla Suomessa käytyä keskustelua näytti leimaavan vakaumus siitä, että olisi olemassa kaikille yhteinen, ristiriidaton moraalijärjestelmä, jonka käyttöönotto auttaisi ratkaisemaan laman ongelmat. Saastamoisen teksti on ajoittain kuin aineistoni analyysia.

Joillekin se [moraali] merkitsi sitä, että parempiosaiset ja julkinen valta ottavat vastuun niistä, joilla menee huonommin. Toisten mielestä moraaliksi taas oli nimenomaan sitä, että jokainen ottaa vastuun itsestään. Useista varmaan tuntui, että näillä molemmilla asioilla oli jotain tekemistä moraaliksi kanssa. (Saastamoinen 1998, 240–241.)

Saastamoisen mukaan modernin yhteiskunnan ristiriitoihin ei ole moraalista vastausta. Vastauksen tarjoaa politiikka, ”jossa paitsi erilaiset intressit ja elämäntavat myös erilaiset moraaliset ideaalit ja oikeudenmukaisuutta koskevat näkemykset kamppailevat keskenään.” (Saastamoinen 1998, 241.)

6.2.3 Määrittelykiista: poliittisen vastuun ja parlamentarismien korostaminen

Edellä on käsitelty julkisuudessa esiintynyttä politiikka-kielteisyyttä. Erityisesti suurin oppositiopuolue SDP havahtui syksyllä 1994 korostamaan poliittisen vastuun merkitystä talouskriisin ratkaisemisessa. Ilmiö saattoi liittyä puolueen vaalivoittoa odotuksiin ja mahdollisuuteen asettaa hallituspuolueet huonoon valoon äänestäjien silmissä.

Silti esimerkiksi Paavo Lipposen kommentit demokratian käyttöönottamisesta tuntuvat edellyttävän, että demokratia ei olisi käytössä tai että ainakin olisi vaihtoehto, jossa joku taho tarjoaisi ei-demokraattisia keinoja suurtyöttömyyden ratkaisemiseen.

Lipposen mukaan joillakin on kummallinen asenne, jonka mukaan demokratia eli vaalit ovat vaaralliset. Hänestä asia on päinvastoin: demokratia pitää Suomessa ottaa käyttöön. ”Vasta vaaleissa äänestäjät sitoutuvat haluamiinsa tavoitteisiin. Tavoitteet täytyy punnita silloin, eikä juuri ennen vaaleja lyödä kiinni sitä, mistä vaaleissa pitäisi päättää.” Lipposen mukaan tulevaisuutta koskevasta Pekkasen paperista pitää ottaa poliittinen vastuu. ”Muutenhan vaalit voidaan peruuttaa, ja lähettää tämä eduskunta lomalle ilman takarajaa.” [...] Elitistisyys näkyy Lipposen mielestä selvästi myös esityksessä rajoittaa valtion menoja ns. puitelaililla. ”Pitäisi panna pakkopaita, jotta tyhmä eduskunta osaa käyttäytyä.” (Etelä-Suomen Sanomat 5.10.1994)

Parlamentarismien vahvistuminen näkyy kaikissa aineiston sanomalehdissä hallituksen vastuun ja ”normaalin parlamentaarisen järjestyksen” ensisijaisuuden järjestelmällisenä korostamisena. Hallituksen vastuulla viitattiin paitsi hallituksen velvollisuuteen myös hallituksen oikeuteen hoitaa työllisyyttä. Seuraava sitaatti on Erkki Tuomiojan kolumnista, joka julkaistiin Demarin ohella myös Helsingin Sanomissa.

Demokratiassa [Pekkasen] paperia ei kuitenkaan pidä niellä purematta. [...] Näin ei kestäväää konsensusta synnytetä. Mikään ylhäältä annettu ohjelma ei voi saavuttaa eikä ansaita sellaista hyväksytyvyyttä ja sitoutumista kuin avoimeen keskusteluun ja demokratian valintoihin sekä näiden pohjalta tehdystä aidosta kompromisseista syntyvälle yhteisymmärrykselle rakentunut ohjelma. [...] Poliittisen järjestelmän on osoitettava toimivuutensa ja vastuunsa ja kyettävä vaalien jälkeen sopimaan riittävän pitkävaikutteisesta ja uskottavasta ohjelmasta maan talouskriisin voittamiseksi. Nykyhallitus voi silti ryhtyä toteuttamaan esityksiä. Hallituksellahan valta ja vastuu on tähänkin saakka ollut. (Demari 5.10.1994)

Kuvaavaa on, että vaikka Pekkasen ryhmä oli sosialidemokraattisen presidentin asettama, SDP:n pää-äänenkannattaja Demari näki tarpeelliseksi korostaa toistuvasti, että presidentin puuttuminen hallitukselle kuuluviin asioihin voitiin hyväksyä vain äärimmäisessä tilanteessa. Kun Ahtisaari oli lokakuun puolivälin jälkeen ilmoittanut ottavansa ohjat käsiinsä Pekkasen esitysten toteuttamisessa, presidentin ja hallituksen työnjakoa selviteltiin Demarissa useissa teksteissä.

Jos presidentti ottaa aloitteen käsiinsä, se on demokratian kannalta erittäin arveluttavaa. Työllisyydestä huolehtiminen kuuluu Suomessa hallituksen tehtäviin, ei presidentin. Mutta jos hallitusta ei vakavasti kiinnosta puolen miljoonan ihmisen työttömyys, se voi olla seurauksiltaan vielä pahempi juttu. Joten tässä tilanteessa lienee parempi valita pienempi paha ja hyväksyä – tilapäisesti ja vain tässä äärimmäisessä hätätilanteessa – presidentin käskytsmalli. (Demari 26.10.1994)

Poliittisen vastuun ja parlamentarismien korostaminen jättää tilaa myös kansalaisille: kansalaiset päättävät säästöohjelman hyväksymisestä vaaleissa. Vaikka kansalaisuusnäkemyks ehkä tässäkin yhteydessä jää kapeaksi, se mieltää kansalaisen silti huomattavasti talouspoliittisen konsensuksen palkkamalltiin nöyrytyvää palkansaajaa aktiivisemmaksi.

Poliittisen vastuun korostaminen jättää silti avoimeksi keskeisen kysymyksen siitä, miksi suurtyöttömyyden ratkaisu- ja katkaisuohtjelmaa ei noussut poliittisen järjestelmän itsensä sisältä. Miksi politiikan ulkopuolisten henkilöiden, muiden muassa Jorma Ollilan, piti kertoa, minkälaista politiikkaa maassa seuraavan kuuden vuoden aikana oli toteutettava? Osa vastauksesta saattaa löytyä puolueiden välillä vallinneesta syvästä epäluottamuksen ilmapiiristä, johon aineiston sanomalehdissäkin viitataan.

SDP lähtee neuvottelemaan hallituksen kanssa vain, jos ensi vuoden budjettiin ujutetaan työllisyyttä lisääviä toimia. Lipponen ei kuitenkaan kerro, mistä säästettäisiin vastaavat summat. Lipponen lupasi kertoa, kunhan hallitus ensin kertoo, onko sen kannanotto ota tai jätä -paperi. (Helsingin Sanomat 18.11.1994)

6.3 Konsensus

Konsensus ei erotu ajallisesti omaksi kehiksekseen sodan ja kiistan tavoin, vaan on läsnä Pekkasin paperin koko julkisuuskaaren ajan. Samalla konsensuksen kehys vetää yhteen sodan ja kiistan kehiksiä.

Työttömyyden vähentäminen on Ahtisaaren mukaan suuri kansallinen kysymys, jota vastaavat siirtoväen asuttaminen ja sotakorvausten maksaminen. ”Niissä onnistuimme, koska meillä oli kansallinen yksituumaisuus.” (Suomenmaa 21.6.1994)

Hän [Ahtisaari] toivoi, että kun ehdotukset on tehty, ne saavat taakseen mahdollisimman laajan ja yksimielisen tuen. (Demari 21.6.1994)

Raportti nostaa uudelleen esiin myös konsensuksen, yhteisymmärryksen ilmapiirin, jonka Ahon hallitus on vuosien mittaan virheellisellä sanelupolitiikallaan perin juurin myrkyttänyt. (Demari 3.10.1994)

Pyrin seuraavaksi osoittamaan, minkälaisen sisällön konsensus sai Pekkasen paperia käsittelevässä journalismissa. Sen jälkeen tarkastelen journalismin suhtautumista tarjottuun konsensukseen.

6.3.1 Konsensuksen sisältö journalismissa

Konsensuksen ilmeisin journalismissa saama sisältö on sama kuin Pekkasen paperissakin. Tämä sisältö koskee konsensuksen tavoitetta: kysymys on työttömyyden vähentämisestä ja Suomen valtiontalouden saamisesta parempaan kuntoon.

Kuten journalismille on tyypillistä ja myös sen tehtävien mukaista, toimittajat liittivät näihin tavoitteisiin reunahuomautuksia. Pekkasen ohjelman taustalla epäiltiin olevan muitakin kuin työttömyyden vähentämiseen liittyviä poliittisia motiiveja.

Tavoitteiden saavuttamiseksi käytettäville keinoille etsittiin mallia ja vertailukohtaa tulopoliitikasta. Konsensukseen liitettiin tulopoliittiselle konsensukselle ominaisia piirteitä, kuten valtiontalouden tasapainottamisen ensisijaisuus ja vaatimus palkkamaltista. Vastaavasti tulopoliittista konsensusta kyseenalaistettiin vain vähän. Talouskasvun korostaminen on selvin journalismissa näkyvä tulopoliittisen konsensuksen periaate.

Talouskasvu paras lievyys työttömyyteen – Ahtisaaren työryhmä supistaisi lailla valtion menoja. (Etelä-Suomen Sanomat 1.10.1994)

Myös Metalliliiton sihteeri Erik Lindfors vaati puoluetta [Vasemmistoliittoa] tunnustamaan sen tosiasian, että vain kasvupolitiikalla voidaan parantaa työllisyyttä. (Helsingin Sanomat 23.10.1994)

Tulin [Maj-Len Remahl] vakuuttuneeksi, että meillä naisilla – oli sitten pieni tai iso palkka – ei ole muuta vaihtoehtoa kuin talouden kasvu. (Helsingin Sanomat 2.10.1994)

Uskoa talouskasvun hedelmällisyyteen kritisoitiin vain muutamissa teksteissä: Keskustanuorten kannanottoa esittelevissä jutuissa (Etelä-Suomen Sanomat 24.10.1994; Suomenmaa 25.10.1994) ja Erkki Tuomiojan kolumnissa (Demari 5.10.1994; Helsingin Sanomat 30.10.1994) sekä Kauppalehden seuraavassa pääkirjoituksessa:

Työllisyysraportti ja sitä seurannut talouspoliittinen keskustelu lähtevät yksimielisesti siitä, että työttömyyttä vastaan ei ole muuta lääketä kuin vahva, vuosia kestävä talouskasvu, minkä lisäksi tarvitaan työllisyyttä tukevia erityistoimia. Yksimielisyyttä voi jopa ihmetellä, sillä elävä elämä tarjoaa muitakin – tosin vähemmän kunnianhimoisia – vaihtoehtoja. Yhdysvallat ja Eurooppa tarjoavat molemmat vaihtohtoisen esimerkin. Yhdysvallat on luonut uusia työpaikkoja, Eurooppa on luonut vain työttömyyttä. Amerikkalaista mallia voi aina arvostella. Jos malli kuitenkin tarjoaa ihmisille mahdollisuuden pysyä työelämässä, liikaa kriittisyyteen ei pitäisi olla aihetta. (Kauppalehti 28.12.1994)

Toinen selvästi näkyvä ”vanhaan” konsensukseen viittaava piirre on vaatimus palkkamaltista.

Kovat palkankorotusvaatimukset eivät sovi Pekkasen paperin henkeen. Karvaaksi koettujen lääkkeiden toteuttaminen toisi mukanaan esitykseen sisältyvät palkkaverotuksen keventämisen, työllisyyden paranemisen ja monet muut myönteiset asiat. (Suomenmaa 25.10.1994)

Liiketyönantajat: Palkkataistelu uhkaa murentaa pohjan tasavallan presidentin työllisyysryhmän ehdotuksilta. (Helsingin Sanomat 13.10.1994)

Näkyvimmäksi arvokonsensuksen ominaisuudeksi nousee journalismissa tasa-arvo. Konsensus merkitsee vyönkiristystä, pitkää marssia ja omien etuvaatimusten nielemistä, mutta se kohtelee kaikkia tasapuolisesti ja koituu lopulta kaikkien parhaaksi.

Konsensus pitää huolen, että kaikkien varpaille tallotaan tasapuolisesti. (Kauppalehti 27.12.1994)

Tämä asia on eniten työmarkkinaosapuolten niskoilla, mutta jos kokonaisuus saadaan hyväksytyä ja siihen liittyy laaja sitoutuminen, niin silloin jokainen osapuoli joutuu nielemään merkittäviä muutoksia, jotka saattavat olla kipeitäkin. (Demari 3.10.1994)

Näin on syntynyt mahdollisuus palauttaa kansallisen yhteistyön ilmapiiri. Laaja yhteisymmärrys edellyttäisi, että kaikki osapuolet voisivat kokea sekä joidenkin omien tavoitteidensa toteutuvan että menettävänsä omia etujaan. (Demari 12.10.1994)

Syntyykö siis se tahtotila, jota tasavallan presidentti tulee taas lähipäivinä julkisuudessa peräänkuuluttamaan? Vai toimimmeko tavalla, joka koituu meidän kaikkien – ja erityisesti työttömien – tappioksi? (Kauppalehti 10.11.1994)

Ilahduttavaa on kuitenkin nähdä, että hyvin laajalla rintamalla on vihdoin tunnustettu pitkän marssin ja yhteisvastuun välttämättömyys Suomen talouden vakauttamisessa. (Suomenmaa 7.10.1994)

Konsensuksen ajatellaan siis kohtelevan kansalaisia tasapuolisesti. Julkisuudessa tasapuolisuus-ajatus näyttäisi kuitenkin koskevan vain niitä ryhmiä, jotka perinteisesti ovat päättäneet konsensuksen sisällöstä Suomessa. Kansalaisjärjestöt ja työttömät eivät päässeet määrittelemään ja luonnehtimaan konsensusta. Toimittajia kiinnosti vain eliittien sitoutuminen.

Konsensuksen käytännön toteuttamisella viitataan journalismissa erityisesti tulopoliittiseen malliin: työnantajien ja työntekijöiden yhteistyöhön ja kolmikantaan eli hallituksen, työnantajien ja työntekijöiden yhteishankkeeseen. Ajoittain konsensus näyttää merkitsevän lähes kaikkien kuviteltavissa olevien tahojen yksimielisyyttä.

Työministeri Ilkka Kanervan (kok) mukaan nyt on ylitettävä oppositio–hallitus - ja palkansaaja–työnantaja -asetelmat ja ryhdyttävä kansallisiin talkoisiin. (Helsingin Sanomat 25.10.1994)

Työmarkkinoillakin kannuksia hankkineen Matti Pekkasen vetämä työllisyysryhmä tavoittelee pitkälle menevää konsensusta. Näin kunnianhimoisessa tavoiteohjelmassa konsensus onkin välttämättömyys. Työllisyysryhmä puhuu ”hyvästä kehästä”, millä se tarkoittaa eduskunnan, hallituksen, puolueiden sekä keskeisten työmarkkina-, etu- ja kansalaisjärjestöjen sitoutumista yhteiseen tavoitteeseen. Konsensuksen löytäminen on sitä vaikeampaa, mitä pitemmälle yksityiskohtiin mennään.[..] Työllisyysryhmän tekemiä ehdotuksia ei kuitenkaan pidä tyrmätä

vain sen takia, että ne ovat aina jonkun osapuolen intressien vastaisia. [...] Työllisyysryhmän esityksistä on löydettävissä myös tasapuolinen paketti, mikäli kaikki osapuolet pystyvät asettamaan yleisen edun erityisetujensa edelle. (Kauppalehti 3.10.1994)

Ovatko MTK, hallitus, eduskunta ja Suomen Pankki valmiita sitoutumaan? Pekkasen työryhmää ymmärretään liitoissa. (Demari 4.10.1994)

Työryhmä odottaa koko poliittiselta järjestelmältä samantapaista yhteisymmärrystä kuin maassa harjoitettiin 1960- ja 1970-luvun vakautusratkaisuissa. Nyt vakautuksen painopiste olisi valtiontaloudessa ja politiikassa. Työmarkkinoiden rooli jäisi vähäisemmäksi joskaan ei merkityksettömäksi. [...] Ajatus laajasta poliittisesta yhteistyöstä ei tuntunut ainakaan ensi kommenttien perusteella hankalalta sen paremmin pääministeri Esko Ahosta kuin oppositiojohtaja Paavo Lipposestakaan. Myös työmarkkinajärjestöt suhtautuivat tuoreeltaan myönteisesti uuteen konsensukseen. Tämä viittaa siihen, että maassa on uutta herkkyyttä poliittiseen suunnanmuutokseen ja taloudellisten realiteettien tunnustamiseen yli kolmen riitavuoden jälkeen. (Helsingin Sanomat 1.10.1994)

Koroma ei halua kahlehtia päätöksentekoa menneiden vuosien konsensukseen, laajaan yhteiskuntasopimukseen, vaikka toivoikin tiivistä yhteispeliä talouspolitiikkaan. Pekkasen ratkaisu alkaa olla toteutettavuuden ääri rajoilla, jos siihen kytketään työmarkkinaratkaisu. (Etelä-Suomen Sanomat 18.10.1994)

Taloukasvua, palkkamallia, etujen supistamista ja yksimielisyyttä korostettaessa syvemmät analyysit suurtyöttömyyden syistä ja konsensuksen vaikutuksesta työttömyystilanteeseen jäivät harvinaisiksi. Pekkasen ryhmän ekonomistijäsen Jukka Pekkarinen arvioi Suomen tilannetta vuoden 1994 lopulla Kauppalehdessä seuraavasti:

Kaikista koru- ja huolimatta työttömyys on tähän saakka ollut sopeutujan asemassa. On hoidettu päälle kaatuvia ongelmia, ja työllisyys on ollut se, joka on sopeutunut. [...] Tavallaan Suomessa ollaan tekemässä samoin kuin Euroopassa 1980-luvun alussa. [...] Ajateltiin, että kasvukoon työttömyys vähäksi aikaa, kyllä se laskee sitten, kun talous saadaan muuten kuntoon. Mutta miten kävikään: työttömyydestä irtipääsystä epäonnistuttiin. Muilta osin talouden tasapaino tietysti parani. (Kauppalehti 27.12.1994)

6.3.2 Konsensus ja yhteiskuntasopimus

Konsensus-termin rinnalla tai sen sijasta käytettiin muutamia kertoja yhteiskuntasopimus-termiä. Avoimeksi jää, oliko termiin liitettyillä merkityksillä yhteyttä uuden ajan alussa Euroopassa kehitettyihin yhteiskuntasopimusteorioihin.

Yhteiskuntasopimusteorioiden mukaan valtio saa oikeutuksensa yksilöiden sille antamasta suostumuksesta. Yksilöt luopuvat oman etunsa vuoksi oikeuksistaan hallitsijan hyväksi. Esimerkiksi Thomas Hobbesin 1600-luvulla muotoilemassa yhteiskuntasopimusteoriassa kansalaisten yläpuolella on voimakas, viime kädessä yhden tahdon, mieluiten kuninkaan, ohjaama valtiovalta. Valtion valta on absoluuttista, rajoittamatonta, kansalaisiin nähden. (Saastamoinen 1998, 265–271.)

Hobbes jätti alamaisille vain niukasti oikeuksia kritisoida hallitsijaa. Pahanpuhuminen tai epäkunnioittava puhe suvereenista voitiin rinnastaa Jumalan nimen pyhittämistä koskevan käskyn rikkomiseen. Kansalle piti opettaa, että hallitusta ei pitänyt pyrkiä vaihtamaan tai yhteiskuntaa uudistamaan. (Hobbes 1999, 287–288.) Jos yhteiskunnassa suvaittiin avoin viha tyrannia kohtaan, suvaittiin samalla viha yhteiskuntaa kohtaan (em., 581). Myöskään Samuel Pufendorf ei teoriassaan jättänyt kansalaisille juurikaan oikeuksia ryhtyä väkivaltaisesti vastustamaan valtaoikeutensa ylittävää hallitsijaa. Hobbesin ja Pufendorfin teoriat olivatkin tietoisia hyökkäyksiä 1500-luvun kansansuvereenisuutta puolustavia oppeja vastaan. (Saastamoinen 1998, 274–275.) Oikeus vastarintaan korostuu jo John Locken teksteissä (Pulkinen 1989, 143).

Aineistoni perusteella yhteiskuntasopimus ja konsensus saattavat sisältää yhä yhteiskuntasopimusteorioihin lukeutuvia merkityksiä vallan luovuttamisesta ja keskittämisestä. Poikkeustilanteessa vallansiirto ja poikkeukselliset toimenpiteet saattavat olla välttämättömiä. Silloin kansalaisten yksimielisyys tekee niistä oikeutettuja.

Yhteiskuntasopimus ja konsensus näyttävät ilmaantuvan poliittiseen retoriikkaan ns. tiukan paikan tullen. Pääministeri Esko Aho ja presidentti Mauno Koivisto vetosivat

yhteiskuntasopimukseen vuoden 1991 palkanalennusten yhteydessä. Syksyllä 2001 Vantaan kaupunginjohtaja Erkki Rantala vetosi kaupungin suurten talousvaikeuksien edessä poliittiseen konsensukseen.

6.3.3 Miten sanomalehdet suhtautuivat konsensukseen?

Suhtautuminen konsensukseen ei tarkoita tässä yhteydessä sanomalehdissä esiintyneitä eksplisiittisiä viittauksia konsensukseen tai sen kommentointia. Lehtien ”suhtautuminen” konsensukseen on tulkittu aineiston kaikkien tekstien pohjalta.

Sanomalehtien suhtautuminen konsensukseen näyttää muuttuneen lamavuosien aikana, kun vertaan omia tuloksiani Hannu Virtasen vuotta 1991 koskeviin havaintoihin. Virtanen tarkasteli viestinnän pro gradu -työssään (1993) Aamulehden, Demarin, Helsingin Sanomien, Kansan Uutisten ja Suomenmaan pääkirjoitusten suhtautumista Esko Ahon yhteiskuntasopimus-esitykseen vuonna 1991.

Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa oli vuonna 1991 samaa sävyä kuin Pekkasen paperissa kolme vuotta myöhemmin. Yhteiskuntasopimus oli lehden mukaan välttämätön ja Ahon hallituksella oli edessään kansallinen pelastusoperaatio. Yhteiskuntasopimus oli Suomelle elämän ja kuoleman kysymys. (Virtanen 1993, 82.) Vuonna 1991 Helsingin Sanomat puhui konsensuksesta kauniisti, sen myönteisiin ominaisuuksiin ja seurauksiin keskittyen. Lehti arvioi konsensuksen aikakauden, ”ainutlaatuisen yhteisvastuun aikakauden”, olevan päättymässä.

”Lähes neljännesvuosisadan sopimuspolitiikan perinne on ainutlaatuinen kansallinen voimavara” (HS 14.6.1991). [...] ”Suomalainen tupokoneisto on nostanut sekä 1960- ja 1970-luvulla maan laman syövereistä upeasti.” [...] (HS 24.8.1991.)

[...] ”Ulkopolitiikasta talous- ja tulopoliittiseksi konsensukseksi laajentunut ainutlaatuinen yhteisvastuun aikakausi on päättymässä. Suomesta on tulossa kylmien, laskelmoivien ja huono-osaisista piittaamattomien edunvalvojen maa. Konsensus on ollut erityisesti pienen kansan suuri voima, nyt se valuu käsistä.” (HS 18.9.1991.) (Virtanen 1993, 85.)

Hallitusta voimakkaasti tukenut Suomenmaa piti vuonna 1991 yhteiskuntasopimuksen suurimpana esteenä työmarkkinajärjestöjä. Demari taas katsoi hallituksen ja työnantajien liittoutuneen ammattiyhdistysliikettä vastaan. Ahon yhteiskuntasopimusta lehti nimitti yhteiskuntahuijaukseksi. (Virtanen 1993, 89–90, 93.)

Virtasen tulosten valossa kaksi asiaa näyttää ilmeiseltä. Edellä siteerattu ihannoiva sävy oli vuoden 1994 pääkirjoituksissa karissut konsensuksen ympäriltä. Samaan aikaan konsensus ei herättänyt vuoden 1991 kaltaista vastustustakaan. Poliittisessa väittelyssä Pekkasen ohjelma toki pilkkoutui ja politisoitui siten, että esimerkiksi Demari väitti Ahon hallituksen poimineen ohjelmasta vain hallitukselle ja työnantajille mieluisat ”rusinat.” Kokonaisuutena pääkirjoituksissa suhtauduttiin Pekkasen konsensukseen käytännöllisen maltillisesti. Ohjelmasta oli toteutettava ainakin osa, koska parempaakaan vaihtoehtoa ei ollut olemassa, ja jotakin oli yksinkertaisesti pakko tehdä.

Pekkasen tarjoama konsensusohjelma nähtiin ratkaisumallina, jota ei ollut varaa hylätä. Konsensukseen suhtauduttiin silti pienin varauksin.

Raportin yksityiskohtaisuus on hämmentävä, jopa luotaantyöntävä. Ikään kuin ongelmat ratkeaisivat jonkinlaisella keskitetyllä suunnittelulla. [...] Työryhmän ehdottama poliittinen konsensusrakennelma sisältää [...] suuria riskejä. Ohjelmaa ei kuitenkaan kannata hirttää mihinkään suuriin poliittisiin kuvioihin. Oli maassa millainen hallitus tahansa, sen on vietävä eteenpäin raportin pääehdotuksia. (Helsingin Sanomat 1.10.1994)

Tavoitteet ovat suurimmalta osaltaan yleisesti hyväksyttäviä, mutta voidaanko ne saavuttaa raportin esittämällä keinoilla? (Suomenmaa 7.10.1994)

Pekkas-ohjelman tavoitteesta, työttömyyden vähentämisestä ja talouskriisin ratkaisemisesta, saavutettiin siis konsensus: sanomalehdet sitoutuivat Pekkasen tarjoamaan päämääräkonsensukseen. Sen sijaan tavoitteiden toteuttamiseksi esitettyjen keinojen kohdalla näkyy raja, jota journalismi ei halunnut ylittää. Suurtyöttömyys ja valtiontalouden vakava velkaantuminen eivät vuonna 1994 olleet aineistoni lehdille kysymyksiä, joiden yhteydessä eduskunnan ja hallituksen vallan rajoittaminen olisi ollut hyväksyttävää.

Sanomalehdet eivät pyrkineet ajamaan konsensusta läpi ohjelmaluontoisesti, mutta sitä kritisoivat jutut olivat erittäin harvinaisia. Vaikka konsensus miellettiin paikoin jo vanhaksi asiaksi, konsensus–uuskonsensus -erottelun taustalla ei ollut uutta sisällöllistä arviota konsensuksen perusvireestä ja luonteesta.

Selvimmin konsensuksen ulkopuolelle jättäytyi yritysten näkökulmasta työttömyysongelmaa tarkastellut Kauppalehti. Kauppalehden esimerkki osoittaa, että journalismi voi kritisoida konsensuksen sisältöä ja esittää sille vaihtoehtoja tiedonvälityksen parhaiten periaatteiden mukaisesti siten, että se samalla kuitenkin seisoo yhteisessä rintamassa tukien konsensuksen tärkeimpien tavoitteiden toteuttamista.

Taulukko 3. Pekkasen paperiin liittyvän konsensuksen sisältö journalismissa

	KONSENSUKSEN SISÄLTÖ JOURNALISMISSA	ERO PEKKASEN OHJELMAAN
Tavoite	• työttömyyden vähentäminen • valtiontalouden tasapainottaminen	• hätätilaretoriikan puuttuminen
Keinot	• työmarkkinaosapuolten ja poliittisten toimijoiden sitoutuminen • saavutetuista eduista tinkiminen • hallitus ohjaa ja toteuttaa	• varauksellinen suhtautuminen erityislakiin ja presidentin rooliin • ”normaalin parlamentarismiin” ensisijaisuus
Arvot (toimintamotiivit)	• tasa-arvo • valtiontalous itseisarvona	• teknisyys, etäisyys työttömyyden inhimillisestä tasosta

7 KONSENSUSJOURNALISMIA?

Konsensuksen taustalta näyttää usein löytyvän käytännöllinen syy. Konsensusta ei kuitenkaan kannata palauttaa pelkäksi poliittisista ja taloudellisista tekijöistä aiheutuvaksi reaktioksi. Suomessa konsensus on jo lähtökohdiltaan kiinnostava, koska paikoin maailmankuvaa muistuttava yksimielisyys-hakuisuus on yhdistynyt poliittisten puolueiden ja etu- ja kansalaisjärjestöjen lukumääräiseen runsauteen.

Konsensus vaikuttaa jännitteiseltä ilmiöltä. Se kantaa mukanaan kansakunnan pysyvää arvovdintä ja sisältää samalla mahdollisuuden sitoa ristiriitaisia arvoja ja keinoja yhteen tiettyjen ryhmien hyväksi tai keskittää valtaa isänmaan edun nimissä.

Ristiriitainen arvokombinaatio näkyi Pekkasen paperissa ainakin siten, että hyvinvoinnin ja korkean työllisyysasteen säilyttäminen nähtiin mahdolliseksi vain yhtä keskeisintä perusarvoa, kansanvaltaa käyttävän eduskunnan toimintavapautta rajoittamalla.

Pahimpana työttömyysvuonna näkyi myös konsensuksen myönteinen ja kokoava voima. Tasa-arvo pysyi keskeisenä merkityksenä hetkellä, jolloin yhteiskuntasopimusten olisi voinut ajatella olevan repeämäisillään. Talvisotaan rinnastettu konsensus muistutti mahdollisuudesta selvitä hädästä.

Yritykseni kytkeä journalismi konsensukseen osoitti, että konsensusta voi tarkastella journalismin kautta. Journalismi ei kuitenkaan ole yhteiskunnan identtinen peili, eikä pelkkiä journalistisia tekstejä tutkimalla saada selville, mitä todellisuudessa tapahtui. Oleellisempaa on, että journalismia voi tarkastella konsensuksen kautta.

Pro gradun tehtyäni näen kolme mahdollista linjaa konsensuksen ja journalismin suhteen tarkastelemiseksi tulevaisuudessa: keskittyminen arvokonsensukseen, ”projektikonsensukseen” tai ”periaatekonsensukseen.”

Arvokonsensus vaikuttaa journalismin sisältöön toimittajan kysymyksenasettelusta alkaen. Yhteiskunnallisiksi käytännöiksi ja rakenteiksi vakiintunut arvokonsensus näkyy puolestaan journalismin lähdekäytännöissä. Jos varteenotettavina ja ”järkevinä” pidetyistä lähteistä vallitsee tiedotusvälineiden kesken yksimielisyys, julkisuudessa esillä olevien tilanteenmäärittelyjen ja vaihtoehtoisten ratkaisujen määrä vähenee. Lähdekäytännön merkitystä korostaa se, että lähteiden valinta kuuluu toimittajan työn arkisimpiin rutiineihin. Lähdekäytäntöjä monipuolistamalla toimittajat voivat olla vaikuttamassa arvokonsensuksen muuttumiseen.

Arvokonsensuksen sisällä yhteisö on aidosti yksimielinen, eikä konsensuksen saavuttamiseksi tarvitse kampanjoida. Neuvostoliitolle maksettujen sotakorvausten ja karjalaisten asuttamisen liittäminen 1990-luvun työttömyyskeskusteluun ei herättänyt kummastusta vuonna 1994; sotaa koskevista merkityksistä vallitsi konsensus.

Arvokonsensus määrittelee julkisen keskustelun kehyksiä, mutta ei kahlehti sitä. Esimerkiksi iltapäivälehdistö ilmeisesti tunnustelee alati arvokonsensuksen rajoja, kun se pyrkii hätkähdyttämään mahdollisimman monia olemalla samalla sortumatta ilmiselviin sopimattomuuksiin. Jos arvokonsensusta ja journalismia jatkossa tutkitaan, arvokonsensuksen käsitettä on tarkennettava ja sen sisältöä eriteltävä. Kansallisen identiteetin tutkimus saattaa tarjota tähän hyvät lähtökohdat.

”Projektikonsensus” liittyy yksittäisiin tilanteisiin tai ongelmiin. Konsensus on keino päästä haluttuun lopputulokseen, talkoot, johon kaikkien odotetaan osallistuvan. Projektikonsensus eroaa arvokonsensuksesta paitsi lyhyemmässä kestossaan myös siten, että sen kautta konsensus esitellään kansalaisille ainakin osittain valmiiksi määriteltynä pakettina. Pekkasin paperi on esimerkki projektikonsensuksesta.

Konsensustalkoissa käytetään aiemmin testattuja menetelmiä. Pekkasin paperin yhteydessä näitä tekijöitä olivat muun muassa näyttävästi ja yllättävästi toiminut presidentti, yhteiskunnan vanhastaan vahvojen ryhmien korostaminen ja ehkä myös miesvaltaisuus.

Myös journalismi suhtautui käytännöllisesti käytännölliseen projektikonsensukseen. Se ei hyväksynyt Pekkasen konsensukseen liitettyjä poikkeuskeinoja, mutta vaati silti ohjelman toteuttamista käytännön syistä. Pääkirjoitukset muistuttivat yhtenäisessä linjassa, että seuraavan hallituksen oli käytävä työttömyyden kimppuun ja toteutettava Pekkasen ohjelman tyyppisiä toimenpiteitä vaalien tuloksesta riippumatta.

Sanomalehdet eivät kuitenkaan pyrkineet rakentamaan projektikonsensuksesta kovin kansanvaltaista tai moniäänistä. Ne eivät avanneet uusille kansalaisryhmille pääsyä arvioimaan konsensusta. Johdannossa esitetty Blomin väite, jonka mukaan konsensus (välttämättömyysoppi) antaa vaikutusmahdollisuuksia vain maan hallitukselle, keskittyneelle talouseliitille ja tiedotuskoneistolle, piti paikkaansa.

”Periaatekonsensuksessa” yksimielisyys nähdään itseisarvona ja toisinajattelua siedetään huonosti. Ääritapauksissa, esimerkiksi totalitaarisissa valtioissa, kysymys on pakkoyksimielisyydestä, jossa soraäänit vaiennetaan kokonaan. Blomin välttämättömyysoppi-käsite sopiikin parhaiten tähän konsensuksen lajiin. Huomattavasti lievemmästä periaatekonsensuksesta on kysymys silloin, kun demokraattisen valtion hallitus tai tietty puolue pyrkii esiintymään yksimielisenä uskottavuutensa edistämiseksi tai kysymyksessä olevan asian tärkeyden vuoksi. Konsensus päätöksentekomallina on periaatekonsensusta. Pitkään jatkuva periaatekonsensus heijastuu arvokonsensukseen.

Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittinen konsensus toisen maailmansodan jälkeen on vaikea sijoittaa yksiselitteisesti mihinkään esitetyistä kolmesta vaihtoehdosta. Kysymys oli tietyn tavoitteen saavuttamisesta, Suomen säilyttämisestä itsenäisenä. Ulko- ja turvallisuuspoliittista konsensusta ei kuitenkaan voi mieltää talouslamasta selviytymisen tavoin talkoiksi sen pitkän keston vuoksi. Siksi turvallisuuspoliittinen konsensus sijoittuu pikemmin arvo- tai periaatekonsensuksen alueille.

Journalismin kiinnittyminen periaatekonsensukseen avaa kiinnostavimpia näkymiä jatkotutkimukselle. Tässä työssä otin lähtökohdakseni viestinnän yhteisyytenä, käsityksen, jonka mukaan joukkoviestintä on aina sidottu ympäröivään yhteiskuntaan,

kulttuuriin ja poliittiseen kontekstiin (luku kolme). Mikäli tämä lähtökohta näyttää vastaavan todellisuutta, sen osittaista kyseenalaistamista tulisi jatkossa pohtia. Koska konsensus näyttää liittyvän poikkeustilanteisiin, ”tilannetta saneleva” konteksti näyttäytyy ensisijaisena selityksenä myös joukkoviestinten toiminnalle. Mielestäni tämä johtaa journalistiikan kannalta epätydyttäviin tuloksiin, joiden valossa journalismin autonomia ja sisäinen dynamiikka näyttävät vaatimattomilta.

Periaatekonsensus on testi tiedonvälityksen periaatteille. Kuten laki voi olla epäoikeudenmukainen, periaatekonsensus voi olla moraalisesti kestävä ja arvokonsensus tuhoisa. Konsensus-ilmio tarjoaa mahdollisuuden tutkia journalismin omaa arvokonsensusta ja tiedonvälityksen moraalifilosofiaa. Onko periaatteessa oikein, että journalismi tukee status quota? Mitä kompromisseja journalismi solmii käsitellessään sisäisesti ristiriitaista konsensusta?

Periaatekonsensus tarjoaa mahdollisuuksia hahmotella niitä rajoja, joiden sisällä journalismi yhtäältä käyttää omaa harkintavaltaansa ja halutessaan torjuu konsensuksen ja toisaalta sitoutuu konsensuksen sisältöön ja mukauttaa itsensä ”kansalliseen etuun.” Poliittinen konteksti voi tarjota hyvin perustellun selityksen journalismin sisällölle ja toiminnalle, mutta ei poista mielenkiintoa kysymykseltä, miksi tiedotusvälineet suostuvat ”kansallisista syistä” tinkimään rauhan oloissa jopa sananvapaudesta. Monipuoliset kriisi- ja konsensusaineistot voivat muun muassa edellä mainittuihin kysymyksiin vastatessaan terästää käsitystä journalismin asemasta ja sen filosofiasta.

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti 1996: Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994. Vastapaino, Tampere.

Berkowitz, Dan 1997: Epilogue: Applying the Tools to Study News. Teoksessa Dan Berkowitz (toim.), *Social Meanings of News*. Sage, London.

Blom, Raimo 1999: Lama ja henkinen ilmapiiri. & Mikä muuttui ja oliko se pakko? Teoksessa Raimo Blom (toim.), *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Gaudeamus, Helsinki.

Carey, James W. 1989: *Communication As Culture. Essays on Media and Society*. Unwin Hyman, Boston MA.

Coleman, Cynthia-Lou 1997: Science, Techology and Risk Coverage of A Community Conflict. Teoksessa Dan Berkowitz (toim.), *Social Meanings of News*. Sage, London.

Connell, Ian 1986: Tv- uutiset ja yhteiskuntasopimus. Teoksessa Veikko Pietilä (toim.), *Kulttuuri, kieli, viestintä*, s. 41–56. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos, sarja D 39/1986.

Dewey, John 1927: *The Public and Its Problems*. Henry Holt and Company, New York.

Dewey, John 1946 [1916]: *Democracy and Education. An Introduction to the Philosophy of Education*. MacMillan, New York.

Hall, Stuart 1992: *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Vastapaino, Tampere.

Hall, Stuart et al 1999a: Policing the Crisis. Teoksessa Howard Tumber (toim.), *News*, s. 249–256. Oxford University Press, New York.

Hall, Stuart 1999b: *Identiteetti*. Vastapaino, Tampere.

Hemánus, Pertti 1990: Journalistiikan perusteet. Johdatus tiedotusoppiin 2. Yliopistopaino, Helsinki.

Hobbes, Thomas 1999 [1651]: Leviathan eli kirkollisen ja valtiollisen yhteiskunnan aines, muoto ja valta. Vastapaino, Tampere.

Hujanen, Taisto – Luostarinen, Heikki (toim.) 1990: Avauksia journalismikritiikkiin. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja C 12/1990.

Hulkko, Kustaa – Pöysä, Jorma 1998: Vakaa markka. Teot ja tarinat. Atena, Jyväskylä.

Kalela, Jorma 1989: Työttömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa. Työvoimaministeriö, Helsinki.

Kauppalehti Optio 12.1.1995: Delors ja Pekkanen suosittavat samaa lääkettä. Juhani Ristimäen artikkeli.

Kauppinen, Timo 1992: Suomen työmarkkinamallin muutos. Työpoliittinen yhdistys ry, Helsinki.

Koistinen, Mikko 1998: Pelkkää taloutta. Retoriikka journalismin tutkimuksessa. Teoksessa Anu Kantola – Inka Moring – Esa Väliverronen (toim.), Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan, s. 40–63. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Helsinki.

Kosonen, Pekka 1998: Pohjoismaiset mallit murroksessa. Vastapaino, Tampere.

Kunelius, Risto 2000: Hyvä journalismi nelijalkaisena otuksena. Tutkimuksen näkökulmia, ongelmia ja haasteita. Tiedotustutkimus 3/2000, s. 4–27.

Kyntäjä, Timo 1993: Tulopoliitikka Suomessa. Tulopoliittinen diskurssi ja instituutiot 1960-luvulta 1990-luvun kynnykselle. Gaudeamus, Helsinki.

Laaksonen, Helena 1999: Suomalaisen yhteiskunnan uusjako. Teoksessa Raimo Blom (toim.), Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta. Gaudeamus, Helsinki.

Latvala, W. K. 1941: Sodanaikainen HT-toiminta. Päämajan sotatalousosaston ht-toiminnan johtaja W. K. Latvala, Helsinki.

Latvala, W. K. 1942: Sodanaikainen HT-toiminta 1–2. Päämajan sotatalousosaston ht-toiminnan johtaja W. K. Latvala, Helsinki.

Lehtonen, Heikki 2000: Talouden, työmarkkinoiden ja sosiaalipoliitiikan lamat. Teoksessa Jaakko Kiander (toim.), 1990-luvun talouskriisi. Suomen Akatemian tutkimusohjelma: Laman pitkä varjo –seminaari 13.4.2000, s. 15–27. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki.

Luostarinen, Heikki 1993: Julkisuus: Ennen kuin kansalainen katoaa. Teoksessa Kaj Imonen (toim.), Kestävyyskoe. Kirjoituksia 90-luvun Suomesta, s. 235–261. Vastapaino, Tampere.

Löytömäki, Jukka 1998: Vedetäänkö kotiinpäin? Sanomalehden taustan näkyminen poliittisissa uutisissa. Teoksessa Touko Perko ja Raimo Salokangas (toim.), Kymmenen kysymystä journalismista, s. 207–223. Atena, Jyväskylä.

Moring, Inka 2000: Median maantiede. Talouskriisi ja sanomalehti alueellisessa kontekstissa. Lisensiaatintyön käsikirjoitus. Helsingin yliopiston viestinnän laitos.

Möra, Tuomo 1999: EU-journalismin anatomia. Mediasisältöjä muokanneet tekijät ennen kansanäänestystä 1994. Viestinnän väitöskirja. Helsingin yliopiston viestinnän laitos, sarja 1A/2/1999.

Nousiainen, Jaakko 1998: Suomen poliittinen järjestelmä. Kymmenes, uudistettu laitos. WSOY, Helsinki.

Nousiainen, Jaakko 2000: Tasavallan presidentti itsenäisen Suomen päämiehenä. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.), Suomen hallitsijat. Kuninkaat, keisarit ja presidentit, s. 252–261. WSOY, Helsinki.

Paavonen, Tapani 1998: Suomalaisen protektionismin viimeinen vaihe. Suomen ulkomaankauppa- ja integraatiopolitiikka 1945–1961. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Perko, Touko 1998: Media on nykypäivän kirkko ja raamattu? Teoksessa Touko Perko ja Raimo Salokangas (toim.), Kymmenen kysymystä journalismista, s. 9–38. Atena, Jyväskylä.

Pietilä, Veikko 1997: Joukkoviestintätutkimuksen valtateillä. Vastapaino, Tampere.

Ponder, Stephen 1999: Managing The Press. Origins of The Media Presidency, 1897–1933. MacMillan, London.

Pulkinen, Tuija 1989: Valtio ja vapaus. Tutkijaliitto, Jyväskylä.

Saastamoinen, Kari 1996: Eurooppalainen liberalismismi. Etiikka, talous, politiikka. Atena, Jyväskylä.

Saastamoinen, Kari 1998: Yhteiskuntasopimusteorioiden kehitys. Teoksessa Petter Korkman ja Mikko Yrjönsuuri (toim.), Filosofian historian kehityslinjoja, s. 265–288. Gaudeamus, Tampere.

Salokangas, Raimo 1998: Epätyypillistä liiketoimintaa? Raha, aate ja palvelutehtävä sanomalehdistön historiassa. Teoksessa Touko Perko ja Raimo Salokangas (toim.), Kymmenen kysymystä journalismista, s. 39–57. Atena, Jyväskylä.

Salovaara-Moring, Inka 2001: Toivon ja lohdun maisemissa. Talouskriisi, alueellisuus ja merkitysten talous. Tiedotustutkimus 4/2001, s. 16–33.

Schudson, Michael 1997: A Framework for Thinking About News: Sociology of News Production. Teoksessa Dan Berkowitz (toim.), Social Meanings of News. Sage, London.

Suomen Kuvalehti 23.9.1994: Konsensuspeli. Olli Ainolan artikkeli.

Suomen Kuvalehti 30.9.1994: Yhteiskuntasopimus. Pääkirjoitus.

Taylor, Charles 1976: Tulkinta ja ihmistieteet. Teoksessa Raimo Tuomela ja Ilkka Patoluoto (toim.), Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet I, s. 214–276. Gaudeamus, Helsinki.

Tommila, Päiviö ja Salokangas, Raimo 1998: Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia. Edita, Helsinki.

Turun Päivälehti 14.6.1994: Pääministeri kritisoi, Ahtisaaren työllisyysshanke voi herättää turhia toiveita. Uutinen.

Valtonen, Sanna 1998: Hyvä, paha media. Diskurssianalyysi kriittisen mediatutkimuksen menetelmänä. Teoksessa Anu Kantola ym. (toim.), Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan, s. 93–121. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Helsinki.

Vartiainen, Juhana 1993: Suomen talouspolitiikan vaihtoehdot 1990-luvulla. Teoksessa Kaj Ilmonen (toim.), Kestävyysskoe. Kirjoituksia 90-luvun Suomesta, s. 62–83.

Vastapaino, Tampere.

Virtanen, Hannu 1993: Lehtien suhtautuminen Esko Ahon hallituksen ja muiden työmarkkinatoimijoiden pyrkimyksiin luoda yhteiskuntasopimus vuonna 1991:

Katosiko konsensus? Pro gradu -työ. Helsingin yliopiston viestinnän laitos.

Väliverronen, Esa 1996: Ympäristöuhkan anatomia. Tiede, mediat ja metsän sairaskertomus. Vastapaino, Tampere.

Väliverronen, Esa 1998: Mediatekstistä tulkintaan. Teoksessa Anu Kantola ym. (toim.), Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan, s. 13–39. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Helsinki.

Painamattomat lähteet

Tasavallan presidentin työllisyystyöryhmän esitysten toteutumisen nykytila.

Työministeriön Tilasto- ja analyysiyksikön muistio 14.10.1998.

Työttömyys vuonna 1994 Tilastokeskuksen mukaan:

www.tilastokeskus.fi/tk/tp/tasku/taskus_työelämä.html#työttömyys

Työttömyys vuonna 1994 Työministeriön mukaan: www.mol.fi/tiedotus/tauluk1.html

**Matti Pekkasta laaditut henkilöhaastattelut
julkaisemisajankohdan mukaisessa järjestyksessä**

Kotimaa 22.7.1994: Matti Pekkanen ja valtakunnan vaikein sovittelu.

Ilta-Sanomat 19.9.1994: Ahtisaaren työttömyysryhmää vetävä Matti Pekkanen:
Väistämättömät ratkaisut tehtävä heti. & Matti Pekkanen vaatii rajua asennemuutosta:
Meidän on sopeuduttava uudenaikaiseen maailmaan.

Aamulehti 1.10.1994: Nuoret piirittivät ehdotuksineen Pekkasen.

Turun Sanomat 1.10.1994: Insinööri isänmaan asialla.

Suomenmaa 4.11.1994: Työmarkkinajärjestöjen on oivallettava, että nyt on kysymys
työttömien asiasta eikä työssä olevien asiasta, sanoo Matti Pekkanen: Tekojen aika
työttömien puolesta on nyt.

Iltalehti 4.11.1994: Matti Pekkanen korjaa seminaarisukupolven satoa: Palkkahaitari
levene.

Kaleva 5.11.1994: Työllisyysraportin pallotteluun tuskastunut Matti Pekkanen vaatii:
Nyt on pantava kovat piippuun ja löydettävä uusi konsensus.

Kansan Uutiset 17.11.1994: Työllisyysryhmän vetäjä Matti Pekkanen: Mini-Pekkasta
puhuminen on itsepetosta. & Huolestunut Pekkanen ihmettelee: ”Kuinka voidaan olla
tekemättä lähes mitään?”

Nykypäivä 25.11.1994: Poliittiset mekanismit yllättivät Matti Pekkasen:
Materialismissa menty jo ääri rajoille.

Keskisuomalainen 1.12.1994: ”Vaalien keskeisin teema.” Matti Pekkanen uskoo työllisyystyöryhmän mietinnön vaikuttavan myös uuden hallituksen ohjelmaan. & Pekkasen työllisyysmietintö nousemassa vaalien ykköseemaksi. Matti Pekkanen: ”Olisi ihme, jos mietintö ei olisi seuraavassa hallitusohjelmassa keskeinen asia.” & ”Mini-Pekkasesta ei tule mitään.”

Pohjolan Sanomat 4.1.1995: Matti Pekkanen yllättyi siitä, kuinka kehnosti järjestelmä toimii: Poliitiikka on juromisvaiheessa...

Hufvudstadsbladet 6.1.1995: Ett paket räcker för Pekkanen. Gränsen då folket ryter till kommer allt närmare, spår presidentens utredningsman.

Helsingin Sanomat 4.2.1995: Järjen ääntä vaalimelskeeseen. Matti Pekkasen kirjoittama kolumni.

Kanava 9/1995: Paikallistaso ratkaisee työttömyyden. Matti Pekkasen kirjoittama artikkeli.